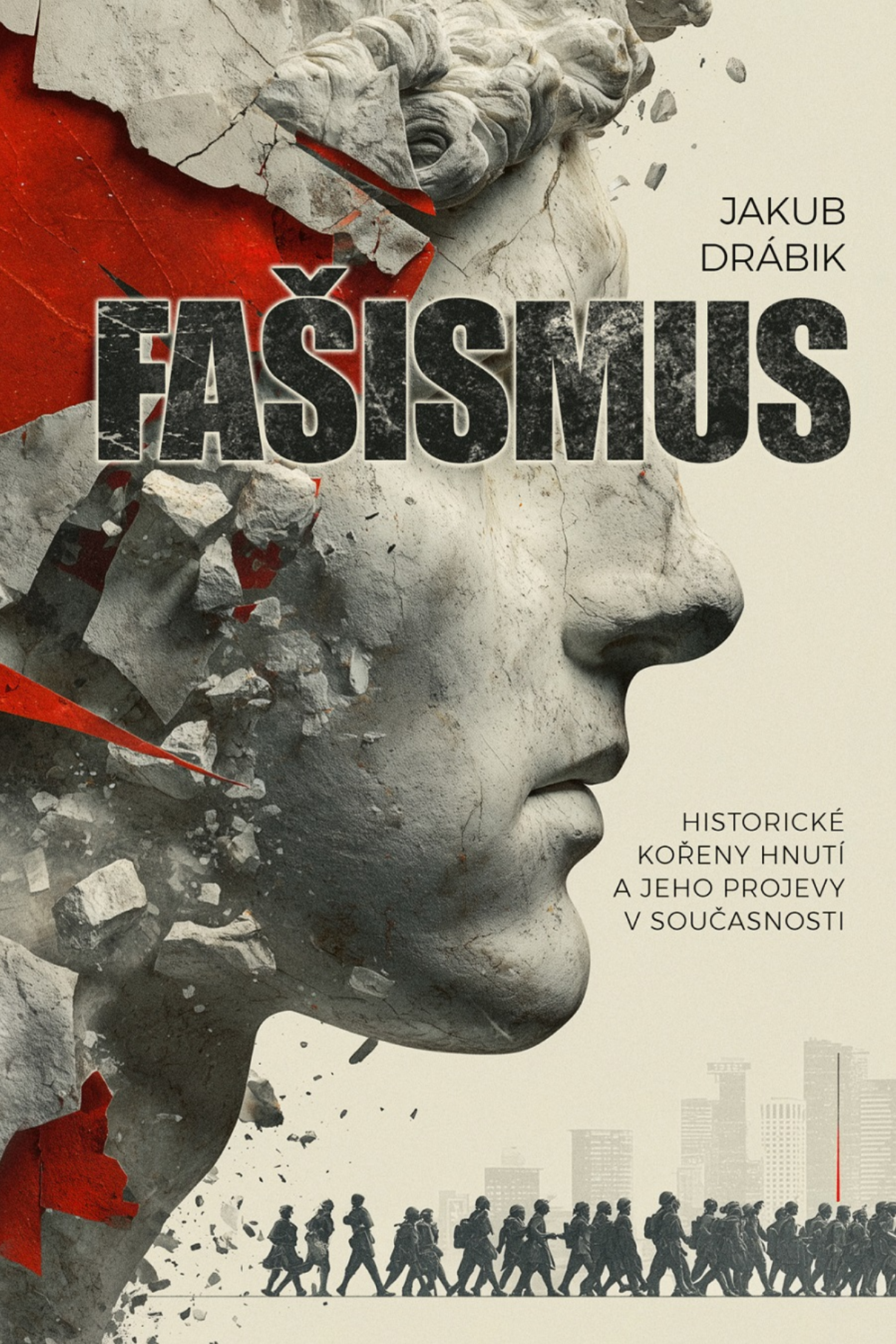

JAKUB
DRÁBIK

FAŠISMUS

HISTORICKÉ
KOŘENY HNUTÍ
A JEHO PROJEVY
V SOUČASNOSTI

FAŠISMUS

JAKUB DRÁBIK

FAŠISMUS

HISTORICKÉ KOŘENY HNUTÍ
A JEHO PROJEVY V SOUČASNOSTI

NAKLADATELSTVÍ
EPOCHA

Státní fond kultury ČR

Tato publikace byla vydána
s finanční podporou
Státního fondu kultury ČR.

Lektorovali:

PhDr. Tomáš Nociar, PhD.

Mgr. et Mgr. Zdeněk Beroun, Ph.D.

© Jakub Drábik, 2026

Translation © Pavlína Kajnarová, 2026

Preface © Jakub Rákosník, 2026

Cover art © Lukáš Tuma, 2026

Photos © Alec Perkins, Archivio Centrale dello Stato, Arlington Public Library, Arquivo Público e Histórico do Município de Rio Claro, Bibliothèque interuniversitaire de santé, Bundesarchiv Koblenz, Det Kongelige Bibliotek, Digitalarkivet, DTRocks, Gage Skidmore, Gerd Eichmann, Internet Archive, Istituto per la storia del Risorgimento italiano, Ivan Radic, Library of Congress, Musée Carnavalet – Histoire de Paris, Museo Nazionale Collezione Salce, NAČR, Narodowe Archiwum Cyfrowe, Nationaal Archief, National Archives and Records Administration, New York Public Library, Olaf Kosinsky, Renaud Camus, Tietoa Kansallisgalleriasta, United States Holocaust Memorial Museum, Universitätsbibliothek Leipzig, Wikimedia Commons, Wolfsonian – Florida International University, 2026

Drawings © Martin Ďásek, Žaneta Kortusová, 2026

Czech edition © Nakladatelství EPOCH, Praha 2026

ISBN 978-80-278-0285-2 (print)

ISBN 978-80-278-1682-8 (ePub)

ISBN 978-80-278-1683-5 (mobi)

ISBN 978-80-278-1684-2 (pdf)

OBSAH

Seznam zkratek	9
Předmluva	13
Úvod	17
Co je fašismus?	25
Revolučnost	29
Ultranacionalismus a rasismus	32
Představy o rozkladu společnosti	40
Národní znovuzrození	44
Násilí a paramilitarismus	51
Očista národa od nepřátel	57
Nový pořádek	64
Nový člověk	71
Shrnutí	76
Co z toho vyplývá? aneb K některým aspektům a teoriím fašismu	78
Několik základních implikací definice fašismu	78
Fašistický entuziasmus, aktivismus a mesiášský boj	79
Ideologie versus politický program a propaganda	81
Fašismus a konspirační teorie	84
Kdo jsou členové fašistických hnutí?	86
Jak se z člověka stane fašista?	88
Fašismus jako totalitarismus	92
Fašismus jako politické náboženství	97
Fašismus a mládež	100
Strukturální chyby fašismu aneb Proč fašismus jako politický systém nefunguje	107
Kořeny a inspirace fašismu	112
Starověk	112
Středověk a renesance	118
Osvícenství	120
Romantismus a romantický nacionalismus 19. století	124
Fin de siècle	128
Kataklyzma první světové války	147
Znovuzrození Římanů: Nástup italského fašismu a budování diktatury (1918–1929)	154
Přerod socialisty	155
Zmrzačené vítězství	159
Syntéza pravice a levice	162

Pouliční násilí	164
Transformace	172
Od hnutí ke straně	176
Pochod na Řím	179
Nejmladší premiér v dějinách Itálie	182
Změny v PNF – „de-radikalizace“	185
Poslední záchvěv opozice	189
Fašistická diktatura	192
Korporativní stát na papíře a v praxi	195
Totalitario	201
Dohoda s církví	204
Romanità	206
Kruté probuzení ze snů o impériu: Fašistický režim v Itálii (1929–1945)	218
Doktrína fašismu	219
Itálie pro Italy	222
Per Necessità Familiare	226
Kulturní revoluce	230
Konec deseti let dobrého chování	234
Spazio vitale a italský rasismus	240
Italsko-německé sbližování	245
Válečné mraky nad Evropou	249
Potřebuji jen pár tisíc mrtvých	253
Armagedon	261
Nástup zla k moci: Německý fašismus 1918–1933	265
Hyperborea, Atlantida severu a árijci	265
Völkisch ideologie	268
Rakouský desátník	273
25 bodů programu NSDAP	276
Na cestě k masovému hnutí	279
Pochod na Mnichov	284
Téměř v koncích	289
Komunita	296
Zárodky duálního státu	302
Permanentní krize	305
Cesta do pekla	309
Kdo volil Hitlera?	312
Inovativní propaganda	314
Všechno, nebo nic	320
Od uchopení moci k armagedonu: Německý fašismus 1933–1945	326
V souladu se zákonem	326
Glajchšaltace	334
Paralelní struktury	339

Volksgemeinschaft	343
Tajná policie a SS	351
Totální revoluce a duální stát	356
Operace Kolibřík	360
Cesta moci od slavného maršála k obskurnímu desátníkovi	362
„Goebbelsova tlama“	365
Nacistický „hospodářský zázrak“	372
Cesta k válce	380
Mašinerie smrti	385
Rasová válka	388
Vernichtungskrieg	393
Stunde Null	400
Od bezvýznamnosti k frašce: Fašismus ve Spojeném království 1923–1945	406
Fašistka	407
Militantní křesťanství?	409
Velbloudí doktor a jeho nenávisť k Židům	414
Aristokrat na straně lidu	415
Větší Británie	417
Nietzscheovský superman v boji s dekadencí	420
Dějiny rychle rostoucího hnutí	424
„Bylo mi z toho fyzicky zle!“	431
Fašismus přišel!	435
Z okraje do zapomnění: přesun do East Endu	437
Nadcházející korporativní stát	441
Lapání po dechu	446
Předsmrtné záchvěvy	449
Banda křiklounů: Fašismus v Československu 1922–1945	454
Poválečný chaos	455
Slovenský fašismus	457
Pochodem v chod k vládě pevné ruky!	460
Národní obec fašistická	463
Ideologie NOF	471
Československý katolicismus a „stavovská demokracie“	474
Panslovanské bratrství	478
Sázavská aféra	482
Cesta na dno	486
Vlajka: od časopisu k hnutí	490
Republika je jako vykradená hajda – zachrání ji Radola Gajda	496
Árijská fronta	501
Obrana republiky za každou cenu	506
„Nacifikace“ Vlajky	509
Konec snů	511
Fašistický slovenský stát?	516

Transnacionální fašismus: Nový přístup	522
Fašistický efekt	525
Transnacionální fašismus	528
CAUR	532
Národní varianty	535
Nacistická Nová Evropa.	537
Zelené košile z tropů	545
Konec fašistické epochy? Fašismus po roce 1945	553
Neofašismus	553
Projevy neofašismu po roce 1945	556
Jízda na tygrovi během mezičasu.	565
Pohrobkové fašismu a blouznivé duše	570
Eurofašismus	578
Metapolitizace fašismu.	587
Fašismus v 21. století	600
Ideologická evoluce a adaptace fašismu.	600
Od kyberfašismu k digitálnímu fašismu	607
Digitální fašismus.	615
Fašistická hnutí dnes: groupuscules.	620
Od obskurního okraje k reálnému vlivu	636
Jazyk jako bojové pole	640
Trump a Putin: fašisti?	643
Závěr	650
Seznam doporučené a použité literatury.	657
Literatura k problematice teoretického vymezení fašismu	657
Literatura k problematice italského fašismu	667
Literatura k problematice německého nacismu	673
Literatura k problematice britského fašismu	682
Literatura k problematice fašismu v Československu	684
Literatura k problematice transnacionálního fašismu	688
Literatura k problematice poválečného fašismu	690
Jmenný rejstřík	701
O autorovi	709

SEZNAM ZKRATEK

AfD	Alternativa pro Německo (<i>Alternative für Deutschland</i>)
AN	Národní aliance (<i>Alleanza Nazionale</i>)
ANI	Italská nacionalistická asociace (<i>Associazione Nazionale Italiana</i>)
APF	Aliance za Mír a Svobodu (<i>Alliance for Peace and Freedom</i>)
BF	Britští fašisti (<i>British Fascisti</i> , později <i>British Fascists</i>)
BNP	Britská národní strana (<i>British National Party</i>)
BUF	Britská unie fašistů (<i>British Union of Fascists</i>)
CAUR	Akční výbory pro univerzalitu Říma (<i>Comitati d'Azione per l'Universalità di Roma</i>)
CGL	Všeobecná konfederace práce (<i>Confederazione Generale del Lavoro</i>)
CNCS	Národní konfederace odborových svazů (<i>Confederazione Nazionale delle Corporazioni Sindicali</i>)
CPGB	Komunistická strana Velké Británie (<i>Communist Party of Great Britain</i>)
ČSL	Československá lidová strana (Československá strana lidová)
ČsND	Československá národní demokracie (zkráceně také Národní demokracie / Národná demokracia)
DAF	Německá pracovní fronta (<i>Deutsche Arbeitsfront</i>)
DAP	Německá dělnická strana (<i>Deutsche Arbeiterpartei</i>)
DC	Křesťanská demokracie (<i>Democrazia Cristiana</i>)
DDP	Německá demokratická strana (<i>Deutsche Demokratische Partei</i>)
DNSAP	Německá národně-socialistická strana dělnická (<i>Deutsche nationalsozialistische Arbeiterpartei</i>)
DNVP	Německá národně-lidová strana (<i>Deutschnationale Volkspartei</i>)
DS	Dělnická strana (Dělnická strana)
DSSS	Dělnická strana sociální spravedlnosti
DVP	Německá lidová strana (<i>Deutsche Volkspartei</i>)
DVU	Jednota německého lidu (<i>Deutsche Volksunion</i>)
ELF	Evropská osvobozenecská fronta (<i>European Liberation Front</i>)
ENP	Evropská národní strana (<i>European National Party</i>)
ESM/ESB	Evropské sociální hnutí (<i>Mouvement Social Européen / Europäische Soziale Bewegung</i>)
EVS	Evropské centrum národních sil (<i>Europäische Verbindungsstelle</i>)
FAP	Svobodná německá dělnická strana (<i>Freiheitliche Deutsche Arbeiterpartei</i>)
FET y de las JONS	Španělská falanga junt nacionálné syndikalistické ofenzivy (<i>Falange Española Tradicionalista y de las Juntas de Ofensiva Nacional Sindicalista</i>)
FN	Národní fronta (<i>Front national</i>)
FNUF	Národní fašistická federace univerzitních skupin (<i>Federazione Nazionale Universitaria Fascista</i>)
GB/BHE	Celoněmecký blok / Liga vyhnaných a zbavených práv (<i>Gesamtdeutscher Block / Bund der Heimatvertriebenen und Entrechteten</i>)
GIL	Italská mládež liktora (<i>Gioventù Italiana del Littorio</i>)

GRECE	Sdružení pro výzkum a studium evropské civilizace (<i>Groupement de recherche et d'études pour la civilisation européenne</i>)
GUF	Asociace fašistických studentů univerzit (<i>Gioventu Universitaria Fascista</i>)
GUP	Družina Jednota Obrana (<i>Groupe Union Défense</i>)
HSEŠ	Hlinkova slovenská ľudová strana
IFL	Imperiální fašistická liga (<i>Imperial Fascist League</i>)
IHR	Institut pro historický revizionismus (<i>Institute for Historical Review</i>)
IMI	Institut italského majetku (<i>Istituto Mobiliare Italiano</i>)
IRI	Institut pro průmyslovou rekonstrukci (<i>Istituto per la Ricostruzione Industriale</i>)
KdF	Radostí k síle (<i>Kraft durch Freude</i>)
KPD	Komunistická strana Německa (<i>Kommunistische Partei Deutschlands</i>)
LSNS	Ľudová strana Naše Slovensko
MAC	Hnutí za veřejnou akci (<i>Mouvement d'Action Civique</i>)
MI5	Zpravodajská služba (<i>Military Intelligence, Section 5</i>)
MS – FT	Sociální hnutí – trojbarevný plamen (<i>Movimento Sociale – Fiamma Tricolore</i>)
MSI	Italské sociální hnutí (<i>Movimento Sociale Italiano</i>)
NDR	Německá demokratická republika (<i>Deutsche Demokratische Republik</i>)
NF	Národní fronta (Československo 1934–1935)
NF	Národní fronta (<i>National Front</i> , Velká Británie od 1967)
NOE	Nový evropský pořádek (<i>Nouvel ordre européen</i>)
NOF	Národní obec fašistická
NPD	Národní demokratická strana Německa (<i>Nationaldemokratische Partei Deutschlands</i>)
NS	Národní shromáždění (<i>Nasjonal Samling</i>)
NSDAP	Národní socialistická německá dělnická strana (<i>Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei</i>)
NSM	Národní socialistické hnutí (<i>National Socialist Movement</i>)
NSV	Národní socialistická lidová péče (<i>Nationalsozialistische Volkswohlfahrt</i>)
ODESSA	Organizace bývalých příslušníků SS (<i>Organisation der ehemaligen SS-Angehörigen</i>)
OKW	Vrchní velení ozbrojených sil (<i>Oberkommando der Wehrmacht</i>)
ONB	Národní mládežnická organizace (<i>Opera Nazionale Balilla</i>)
OND	Národní rekreační klub (<i>Opera Nazionale Dopolavoro</i> známé také jako <i>Dopolavoro</i>)
ONMI	Národní agentura pro matky a děti (<i>Opera Nazionale di Maternità e Infanzia</i>)
PCd'I	Komunistická strana Itálie (<i>Partito Comunista d'Italia</i>)
PCE	Evropská komunistická strana (<i>Parti Communiste Européen</i>)
PFR	Republikánská fašistická strana (<i>Partito Fascista Repubblicano</i>)
PNF	Národní fašistická strana (<i>Partito Nazionale Fascista</i>)
PPI	Italská lidová strana (<i>Partito Popolare Italiano</i>)
PSI	Italská socialistická strana (<i>Partito Socialista Italiano</i>)
REP	Republikáni (<i>Die Republikaner</i>)
REX	Rexistické hnutí (<i>Parti Rexiste</i>)
RRG	Říšská rozhlasová společnost (<i>Reichsrundfunk Gesellschaft</i>)

RN	Národní sdružení (<i>Rassemblement national</i>)
SA	Úderné/Útočné oddíly (<i>Sturmabteilung</i> – známé také jako „hnědé košile“)
SD	Bezpečnostní (tajná) služba (<i>Sicherheitsdienst</i>)
SdP	Sudetoněmecká strana (<i>Sudetendeutsche Partei</i>)
SFKO	Švédská fašistická bojová organizace (<i>Sveriges Fascistiska Kamporganisation</i>)
SLS	Slovenská ľudová strana (1913–1925)
SLSAH	Slovenská ľudová strana Andreja Hlinku
SNS	Slovenská národná strana
SP	Slovenská pospolitosť
SPD	Sociálně demokratická strana Německa (<i>Sozialdemokratische Partei Deutschlands</i>)
SRP	Socialistická říšská strana (<i>Sozialistische Reichspartei</i>)
SS	Ochranný oddíl (<i>Schutzstaffel</i>)
UKIP	Strana nezávislosti Spojeného království (<i>United Kingdom Independence Party</i>)
UL	Liberální unie (<i>Unione Liberale</i>)
UM	Unijní hnutí (<i>Union movement</i>)
WAR	Hnutí árijského odporu (<i>White Aryan Resistance</i>)
WAU	Ženy za árijskou jednotu (<i>Women for Aryan Unity</i>)
WHW	Program zimní pomoci německému lidu (<i>Winterhilfswerk des Deutschen Volkes</i>)

PŘEDMLUVA

„Historie jest svědkem časů, světlem pravdy, životem paměti, učitelkou života,“¹ pravil Cicero a snad každý zná zkratku tohoto výroku v podobě „historia magistra vitae“, tedy historie učitelka života. Zřídka kdy ovšem přemýšlíme nad tím, co tento výrok znamená a zda vůbec může být platný. Historie studuje minulost a ta je vždy jedinečná. „Čas je cosi jako řeka událostí a dravý proud,“ jak to vyjádřil Marcus Aurelius, „neboť sotvaže se co objeví, už to uchvátí, a už přináší něco jiného, co také odnese.“² Minulost se nikdy nemůže zopakovat, protože nikdy v reálném světě nemohou být zopakovány shodné okolnosti a aktéři konkrétních dějů. Dokonce ani sociální dějiny, které odhlížely od významu jednotlivin a uchylovaly se ke studiu společenských struktur, nedokázaly víc než odhalovat strukturálně analogické situace, nikdy opakování dějin. Proto se někdy – v návaznosti na údajný výrok Marka Twaina – vtipně říkává, že dějiny se sice neopakují, ale přesto se rýmují.

Historie učitelka života snadno svádí k unáhleným analogiím. Jak často se v médiích objevují více či méně zdařilá přirovnání současných procesů k nějakým odstrašujícím příkladům z minulosti, se snadno rozpomene každý. V českém prostředí je v tomto směru oblíbeným třeba odkaz na stalinistická padesátá léta. Co všechno ať již v parlamentních kuloárech politici, novináři v médiích, nebo běžní občané na sociálních sítích dokázali z naší současnosti přirovnat k opakování zmíněné éry, budí až hořký úsměv. S obdobnou neuvážeností často zacházíme i s pojmem *fašismus*. Je to pojem spojený se silně negativní emocí. Proto se jeví užitečně, aby jím mohl být protivník onálepkován, má-li být diskvalifikován. Nadužívání historických analogií ovšem snadno vede k obsahovému rozmělnění a vyprázdnění pojmu. Proto není od věci, že vznikají knihy – jako je i tato – věnující se preciznímu vymezení takových nadužívaných pojmů.

Dějiny se neopakují, což by nás mohlo uklidnit. Z principu se tedy fašismus, který byl spojen s meziválečným obdobím, přece v 21. století nemůže vrátit. Význam pojmu však nesmí být přeceňován. Je jen nástrojem k našemu porozumění okolnímu světu. Onen Aureliův dravý proud se pozene dál bez

¹ CICERO, Marcus Tullius, *De oratore*, Cambridge 1967, s. 224.

² ANTONINUS, Marcus Aurelius, *Hovory k sobě*, Praha 1969, s. 58.

ohledu na to, jaká mu dáme pojmenování. Netřeba si přitom myslet, že jsme na tom dnes ve vztahu k nadužívání a rozmlžení pojmu *fašismus* hůře, než byly předchozí generace. Například již v roce 1979 si Gilbert Allardyce, jeden z klasiků bádání o fašismu, trpce postěžoval na neuvážené zacházení s tímto pojmem: „Málo pojmů potřebuje Occamovu břitvu tolik jako fašismus. Reálné jsou jen jednotliviny; vše abstrahující od nich – ať již pojmy, nebo univerzálie – existuje pouze v mysli. Neexistuje žádná *věc* jako fašismus. Jsou tu jen lidé a hnutí, které tímto pojmem můžeme označit.“³ Protože pojmy jsou naše mentální konstrukce, nemá smysl ptát se, zda má pravdu historik, který odmítá zařazovat například Hitlerův a Mussoliniho režim do stejné pojmové škatulky generického fašismu, nebo ten, jenž tak činí. Pokud má být historie schopna být alespoň v nějaké míře onou pověstnou učitelkou života, pak se ovšem snaha o konstrukci abstraktního pojmu generického fašismu, jenž by byl aplikovatelný na různé režimy v různých časech, jeví užitečnější.

Umberto Eco ve svém slavném textu *Věčný fašismus* evokuje určité konstanty lidského myšlení, jež procházejí napříč dějinami od hlubokého starověku dodnes. Je přesvědčen o ukotvení fašistických principů v archetypálních základech.⁴ Nemusíme souhlasit s jeho typologií znaků a autorovi by jistě nevadilo, kdyby o nich kdokoli vedl polemiku na principech vědecké argumentace. Ovšem není těžké se shodnout v tom, že leckteré z principů, jež jsme ochotni považovat za typické pro fašismus – i kdybychom odmítali konkrétní Ecův výčet –, můžeme najít i v jiných časech než jen ve 20. či 21. století (důraz na tradice, vyhrocený komunitarismus, strach z cizího, nedůvěra k racionální vědě, anti-elitářství, estetizace politiky, kult činu, anti-individualismus či víra v přirozenou hierarchii lidí a kultur apod.). Zároveň žádný z nich nelze považovat za specificky či výhradně fašistický či radikálně pravicový, jak dnes bývají v akademickém diskurzu označována hnutí, jež s fašismem sdílí leckteré rysy, ale jiné postrádají. Teprve společně a v historicky specifických situacích dokážou formovat myšlenkovou fúzi, jež zasluhuje být označena jako fašismus.

Výzkum fašismu má podle mého názoru tři komplementární roviny: konceptuální, strukturální a aktérskou. Exaktní definice pojmu a promýšlení jeho aplikovatelnosti na aureliovské dravé proudy dění, jak bylo naznačeno v předchozích odstavcích, představuje první z nich. Druhou rovinu představuje relace mezi sociálními a myšlenkovými strukturami, jak se jimi zabývá sociologie vědění. Vědění je v tomto úhlu pohledu společensky podmíněné. Nemusíme přitom být tak radikální jako historik globálních dějin William Morris, který

³ ALLARDYCE, Gilbert, What Fascism Is Not: Thoughts on the Deflation of a Concept, in: *American Historical Review*, Vol. 84, No. 2, 1979, s. 368.

⁴ ECO, Umberto, *Migrace a nesnášenlivost: Věčný fašismus*, Praha 2021, s. 47ff.

prohlašuje, že „každé době se dostane takového myšlení, jaké potřebuje“.⁵ Nicméně ve snaze o hlubší porozumění fašismu se nemůžeme spokojit s pouhou historickou nahodilostí, jako by fašistické myšlenky vznikaly z ničeho.

Roger Griffin ve své klíčové monografii *Fašismus a modernismus*⁶ velmi dobře ukázal posilování umělecko-intelektuálního zájmu na přelomu 19. a 20. století o jednotlivé, výše zmíněné složky ecovského věčného fašismu, který se po první světové válce přetavil do různých podob masového politického hnutí. Gradující ekonomická globalizace vrcholného evropského imperialismu formovala svou antitezi v podobě šířícího se pocitu dekadence, ztráty společenského řádu pod tlakem masové politiky, obav z degenerace či despektu k racionální vědě. Lidé jsou svobodní aktéři, mohou je napadat zcela libovolné myšlenky. Ale o tom, zda začnou rezonovat v širších diskusích a nezůstanou jen výkřiky izolovaných marginálů, o tom již rozhodují faktory strukturální, jak je evokuje Morris. Prvky Ecova věčného fašismu najdeme v jakékoli epoše lidských dějin a patrně v kterékoli rozvinutější lidské civilizaci. Ale jen za určitých okolností – jako byla krize modernity přelomu na 19. a 20. století či ta naše dnešní – se dokáží koncentrovat do reaktivní směsi účinně podemílající existující řád.

Jestliže původně zmíněné pocity úpadku a potřeby obrody uchvacovaly mysl nonkonformních intelektuálů a umělců, první světová válka z nich učinila všeobecně sdílenou zkušenost. A tím se dostáváme k rovině třetí – akterské. Ta se týká adresátů, k nimž politické programy směřují. Má-li Eco s archetypálními základy fašistických postojů pravdu, pak provázejí lidské společnosti soustavně. Přesto je zjevné, že v některých dějinných obdobích takové postoje představují jen zcela okrajový společenský fenomén, který není schopen získat masovou podporu a působí spíše jako záležitost pár sociálních desperátů nezasluhujících větší pozornost. A v jiných dobách naopak takové postoje sílí a stávají se součástí politického mainstreamu. Rozhodující tu není nabídková strana, nýbrž ta poptávková. Pokud chceme problému porozumět v jeho složitosti, je nutné klást si otázku, jaké jsou to okolnosti, které umožňují, aby extrémně a radikálně pravicové postoje byly schopny přilákat sympatie významné části voličstva tak, jako je tomu dnes či mezi světovými válkami, zatímco v jiných dobách setrvaly na okraji bez většího zájmu voličstva.

Historička Tara Zahra ve své knize z roku 2023 přesvědčivě ukázala, jak nezvládnutá globalizace od konce 19. století do druhé světové války vyvolala různé formy nacionalisticko-autoritářských resentmentů na straně jedné

⁵ MORRIS, Ian, *Proč Západ vládne ...zatím: Co minulost říká o naší budoucnosti*, Praha 2025, s. 405.

⁶ GRIFFIN, Roger, *Modernismus a fašismus: pocit začátku za Mussoliniho a Hitlera*, Praha 2016.

a ataky radikální levice na straně druhé.⁷ Ukázalo se, že kapitalismus a demokracie nejsou nevyhnutelní spojenci. Meziválečné snahy o izolaci globálních trhů od demokratické politiky, aby volný pohyb kapitálu a zboží nebyl rušen protekcionistickými a anti-globalistickými požadavky demokraticky zvolených vlád, se až mrazivě podobá krizi modernity 21. století. Má-li být historie onou učitelkou života, pak možná právě smíření obou – globalizace a demokracie – může být cestou k řešení současné společenské krize. Zatím se však systémové politické strany spolu s mediálním mainstreamem spoléhají spíše na soudní ochranu demokracie před extremisty, difamaci voličů extrémní a radikální pravice jako hlupáků a jejich představitelů jako podvodníků. Lecdý může být tato taktika úspěšná, nebezpečná strana je zakázána, konkrétní politik zdiskreditován. Hlubší sociální konflikt, jenž je nechal původně vyrůst, vyplývající z neschopnosti dlouhodobě skloubit technokraticky koncipovanou globalizaci s demokracií uvnitř suverénních států, se tím nevyřeší. Proto místo odsouzených či zdiskreditovaných předáků a politických stran se objeví jejich noví nástupci. V divadle se vymění herci, ale scénář a zápleтка zůstanou nezměněné. Rozhodující je totiž poptávka, nikoli nabídka.

V dnešní situaci je asi unáhlené – podobně jako se domnívá i autor této knihy – označovat současné radikálně pravicové vůdce za fašisty. Ano, sdílejí leckteré prvky Ecova věčného fašismu, ale mnohé další – alespoň prozatím – postrádají. To ovšem zároveň neznamená, že jejich přístupy jsou dlouhodobě slučitelné s principy liberální demokracie. Strach z nezvládnutých účinků globalizace (migrace, vojenské konflikty, šíření chorob, narůstající rozdíly mezi superbohatými a společenským průměrem, důsledky klimatické změny atd.) mnohé z nás činí citlivými vůči těmto hrozbám a zároveň slepými k důsledkům ochranných receptů, jež nabízejí tito údajní zachránci před úpadkem a rozvratem. Politolog Ivan Krastev před časem glosoval naše současné problémy s fašismem pomocí výstižné anekdoty. Vyprávěl o jistém americkém soudci, jenž prohlásil, že sice nedokáže definovat pornografii, ale když ji vidí, tak ji pozná. A s fašismem se to podle Kras-teva má přesně naopak. Dá se celkem snadno definovat, ale není lehké ho poznat, když ho uvidíte.⁸ Následující stránky knihy Jakuba Drábika nám mohou pomoci, abychom se v takový okamžik nenechali zaskočit svou vlastní slepotou.

doc. Jakub Rákosník, Ph.D.

⁷ ZAHRA, Tara, *Against the World: Anti-Globalism and Mass Politics between the World Wars*, New York 2023.

⁸ Citováno dle GORRIS, Lothar – KAPP, Tobias, *Finding the Secret Hitler: How Fascism Begins*. Dostupné online: <https://www.spiegel.de/international/zeitgeist/finding-the-secret-hitler-how-fascism-begins-a-32c1f376-0086-45b3-bab9-357347795551> [cit. 31. 3. 2026].

ÚVOD

Když v roce 2019 vyšlo první, slovenské vydání knihy, již právě držíte v ruce, fašismus se opět hlásil o slovo. V různých částech Evropy rostla menší fašistická hnutí, jako řecký Zlatý úsvit či slovenská Ľudová strana Naše Slovensko, ale zároveň nabíraly na síle strany, které z fašistické symboliky, jazyka a emocionálních apelů známých z meziválečného období výrazně čerpaly. Přesto jsem tehdy ještě doufal, že jde o dočasný výkyv, reakci na krizi globalizovaného světa, která časem vyprchá. Že tomu tak nebude, naznačovalo mnoho zcela zřetelných varovných signálů. V jistém smyslu je tak vývoj posledních sedmi let sice zklamáním, ale nikoli překvapením. Fašismus mezitím téměř všude na světě učinil další obrovský krok z periferie směrem do politického mainstreamu. Nárůst pravicového radikalismu, iliberálních režimů a autoritářského populismu napříč kontinenty, jakož i schopnost těchto sil přizpůsobit se digitálnímu prostředí a využít změny společenské struktury ve svůj prospěch, jasně ukazují, že čelíme hlubšímu a trvalejšímu jevu. Fašismus, či spíše novodobé fašistické tendence se dnes nevracejí ve stejné podobě jako kdysi – a možná právě proto jsou tak nebezpečné. Slova, která se často připisují Lvu Davidoviči Trockému, že dějiny se opakují nejprve jako tragédie, potom jako fraška, dnes získávají děsivý rozměr. To, co na první pohled působí jako karikatura minulosti, může být paradoxně mnohem účinnější a nebezpečnější. Teatrálnost lídrů, jazyk internetových meme, absurdní výroky a politiky často odtržené od reality či cynické přepisování historické paměti – to vše způsobuje, že mnozí zmíněné tendence neberou vážně. A to je omyl, který nám může napáchat plno problémů.

České vydání této knihy vzniklo nejen v reakci na pokračující přítomnost fašismu a „fašizujících“ tendencí, ale také proto, že se změnil způsob, jímž se fašismus projevuje. Ačkoli fašistická hnutí v tradiční podobě dnes ve světě příliš nenajdeme, jejich rétorika, symbolika, představy o „zdravém národě“, vnitřních nepřítelích a o potřebě „očisty společnosti“ pronikly hluboko do veřejného diskurzu. Ideologické fragmenty fašismu dnes žijí vlastním životem v online prostředí, kde se šíří cestou meme, videí, alternativních médií či komentovaných „storek“ a „reelsek“ z Facebooku či TikToku. Nabývají tak hybridní formu, která je činí ještě obtížněji rozpoznatelnými a zejména

mnohem přitažlivějšími. Liberalismus a liberální demokracie – ne jako ideologie, ale jako základní normy politického řádu – dnes čelí možná nejvýznamnější výzvě v moderní historii. Současně se posunul výzkum fašismu: větší pozornost se dnes věnuje transnacionálním vazbám, cirkulaci symbolů a narativů, stejně jako digitálnímu prostředí coby novému prostoru pro politickou radikalizaci. Právě uvedené posuny ve společnosti i ve vědě stály za vznikem tohoto podstatně přepracovaného vydání.

Mluvit či psát dnes o nárůstu fašismu a radikální pravice má, naneštěstí, stále své opodstatnění. Ambicí této práce je do této diskuse odborně přispět. Termíny „fašismus“ a „fašista“ patří již několik let k nejpoužívanějším termínům jak mezi odborníky, tak mezi laickou veřejností. Za fašistický se častokrát označuje jakýkoli politický systém nebo státní politika, které se snaží omezit osobní svobodu jednotlivce, svobodu slova nebo se jeví manipulativními či autoritativními. Navíc se pojem „fašista“ etabloval v našem slovníku také jako univerzální nadávka, která v našich očích demonizuje a delegitimizuje jakéhokoli kritika či nepřítele bez ohledu, zda fašistou skutečně je. Za fašisty už byli označeni takřka všichni a setkat se můžeme i s výrazy jako islamofašismus či eko/envirofašismus a podobně. Pokud chcete termín „fašismus“ a „fašista“ používat jako nadávku, dehonestující termín nebo termín volně označující jakýkoli režim třeba jen náznakem směřující k potlačování demokracie, není tato kniha pro vás. Pokud vás však zajímá, co se za tímto slovem skutečně skrývá, koho dnes podle širokého spektra odborníků chápeme jako fašistu, co je fašistická ideologie a čím se odlišuje od jiných, a chcete-li pochopit mnoho dalších aspektů fungování tohoto fenoménu – čtěte dále.

Abychom porozuměli současnému vývoji, musíme nejprve pochopit, co fašismus vlastně je – tedy nevnímat jej jako karikaturu či urážku, nýbrž jako ucelený ideologický systém. Jen když pochopíme, jak fašismus fungoval historicky, můžeme rozpoznat jeho mutace v našem digitálním věku. Jedním z hlavních záměrů této knihy proto je vysvětlit, proč fašismus vznikl, proč mu podlehl tak obrovské množství lidí a proč vyústil v jednu z největších katastrof lidských dějin. Dívat se na fašismus objektivně je přitom mimořádně náročné. Způsobil smrt milionů lidí a tak obrovské utrpení jako jen málo událostí a ideologií. Pokud však chceme pochopit, proč miliony lidí v Evropě mezi první a druhou světovou válkou volily ve svobodných a demokratických volbách fašistické strany (a proč tak opět činí dnes), nezbyvá nám nic jiného než pokusit se tento fenomén odosobnit a na chvíli se na něj nedívat výlučně s vědomím jeho destruktivního dopadu na dějiny Evropy a světa. Fašismus se nesnažím vysvětlovat z pohledu oponenta nebo oběti fašismu, ale naopak z pohledu fašistů samotných. Ptám se, co znamenal fašismus pro ně, co si pod

tímto termínem představovali. Tento přístup nám pomáhá dostat se do „myšlí“ fašisty a lépe fašismus pochopit.

Chceme-li vědět, co je liberalismus, socialismus nebo feminismus, měli bychom se na to ptát liberálek a liberálů, socialistek a socialistů, feministek a feministů, ne jejich odpůrkyň a odpůrců. Stejný postoj bychom měli zaujmout u fašismu. Při vysvětlování ideologie fašismu proto vycházím především z textů, projevů a publikací samotných fašistů. Ačkoli by to mělo být samozřejmostí, považuji za velice důležité zdůraznit, že úsilím vysvětlit, co fašisty k jejich jednání vedlo, se v žádném případě nesnažím jejich činy obhájit nebo je zbavit morální odpovědnosti. Jde o hledání pravdy a pochopení. Zároveň jsem přesvědčený, že vykreslování fašismu jako primitivní a myšlenkově prázdné ideologie a fašistů jako bandy křiklounů a neschopných agresivních hlupáků – s nímž se často setkávám – je nebezpečné. Takovouto chybu – podcenit schopnosti této ideologie ovládnout mysl mnoha lidí a přivést svět k nejkrvavější válce v dějinách – jsme už jednou udělali.

Většina encyklopedických hesel o fašismu začíná etymologií tohoto slova. Pochází z italského *fascio*, případně latinského *fascēs*, které se překládá jako svazek. *Fascēs* byly svazky prutů obepínající sekeru a symbol římské moci a římského práva. V definici fašismu, který se ve formě politického hnutí objevil ve 20. století, nám však etymologický význam slova moc nepomůže. Tradičně se s fašismem pojí uniformy, symbolika, vůdčí princip, rasismus, antisemitismus, xenofobie či prosazování stavovského státu. To vše s fašismem skutečně souvisí. Pokud se však snažíme odpovědět na otázku, co fašismus je, tak nám ani to moc nepomůže. Uniformy nosil a nosí kdekdo, od skautů po myslivce. Různé symboly – s fašistickou tematikou nebo nápadně připomínající ty fašistické – používá řada hnutí a organizací, které ani nemusí být politicky aktivní. Ani vůdčí princip se ve fašistických hnutích nutně nemusel uplatňovat. Stavovský stát prosazovala v minulosti například i katolická církev a v meziválečném období také ne jeden ekonom (často pod názvem korporativismus). Nic z toho tedy není definičním kritériem fašismu. Historikové a politologové však museli najít „definiční minimum“ čili skupinu charakteristik, která by stačila k vymezení a definici fašistických hnutí. Avšak toto definiční minimum dlouho neuměli najít. Problém rozlouskl až Roger Griffin, když v roce 1991 publikoval pod názvem *The Nature of Fascism* svoji doktorandskou práci. V ní definoval fašismus jako ideologii, jejímž jádrem je „palingenetická forma populistického ultranacionalismu“.

Čtenáři tedy předkládám to, o čem jsem přesvědčený, že je funkční a užitečná definice fašismu, dobře použitelná coby heuristický nástroj k označování fašistických hnutí. Výhody práce s Griffinovou definicí zároveň vnímá

objektivně se zvyšující počet badatelů, především mladší generace.⁹ Jako student profesora Griffina sám sebe řadím mezi historiky „nového konsenzu“ a i definice, kterou nabízím v této práci a která se prolíná napříč celou knihou, vychází z Griffinovy teorie. Nenabízím tedy všeobecně akceptovanou definici a ani tu, o níž bych mohl bez jakýchkoli pochybností prohlásit, že je „jediná správná“ a akceptují ji všichni historikové. Na žádném konceptu nebo definici jakéhokoli termínu používaného v humanitních a sociálních vědách totiž neexistuje jednoznačný konsenzus.¹⁰ Definice „fašismu“ je a vždy bude předmětem neshod a diskusí. S každým novým výzkumem se objeví nová, dříve nepoznaná fakta a interpretace, jež mohou narušit dosud akceptované „pravdy“. Historiografie se neustále vyvíjí a pohledy historiků se mění. Proto i definice pojmu „fašismus“ bude vždy napadána a diskutována tak dlouho, dokud bude o fašismus a jeho studium zájem. A to není špatně – právě naopak. Rumunský historik Constantin Iordachi tvrdí, že jednotlivé definice, ať už deduktivní, nebo induktivní, by se neměly navzájem vylučovat, ale naopak doplňovat.¹¹

Váženou čtenářku nebo čtenáře proto vyzývám k zachování kritického myšlení, studiu primárních pramenů a neustálému kritickému přehodnocování jak mých, tak i svých vlastních závěrů. Navzdory mé upřímné snaze přinést co nejobjektivnější pohled na toto složité téma si uvědomuji, že absolutní objektivita není pro historika dosažitelná – a pravděpodobně ani žádoucí. Stejně jako každý autor, i já jsem formován svým kulturním prostředím, vzděláním, zkušenostmi i hodnotovým ukotvením. Některé ze svých předsudků si uvědomuji a vědomě se je snažím potlačovat nebo reflektovat. Jiné však zůstávají skryté – a možná právě ty jsou nejnebezpečnější. Každý výklad dějin je do určité míry interpretací, nikoli mechanickým popisem faktů. Proto tuto knihu nenabízím jako konečné slovo o fašismu, ale jako pozvánku k diskusi.

⁹ GRIFFIN, Roger, Studying Fascism in a Postfascist Age. From New Consensus to New Wave? in: *Fascism. Journal of Comparative Fascist Studies*, Vol. 1, No. 1, 2012, s. 1–17. Těž GRIFFIN, R., Palingenetischer Ultrationalismus. Geburtswehen einer neuen Faschismusdeutung, in: WOLLER, Hans Woller (ed.), *Der Faschismus in Europa. Wege der Forschung*, München 2014, s. 17–34.

¹⁰ Podrobněji viz například OUTHWAITE, William, *Concept Formation in Social Science*, London 1983.

¹¹ IORDACHI, Constantin (ed.), *Comparative Fascist Studies – New Perspectives*, London 2010, s. 27.

Samotný text knihy sleduje jednoduchou a v historiografii poměrně tradiční strukturu: první tři kapitoly postupně vysvětlují, co je fašismus, co z této definice vyplývá a jaké jsou jeho kořeny. Jednotlivé kapitoly popisující historii konkrétních fašistických hnutí v různých zemích pak ilustrují, jak jednotlivá hnutí kombinují společné ideologické hodnoty – které zachycuje i definice fašismu z úvodu knihy – s výrazně odlišnými národními rysy. Tato syntéza společných a odlišných znaků pak dává každému hnutí, každé individuální manifestaci fašismu naprosto unikátní zabarvení i postavení v rámci historického kontextu. Součástí knihy je poměrně velké množství poznámek pod čarou. Uvědomuji si, že to není zrovna čtenářsky atraktivní, chtěl jsem však, aby nevznikaly žádné pochybnosti o tom, odkud jsem čerpal své informace. Při psaní této knihy bylo mým záměrem současně vytvořit i reprezentativní přehled literatury, v němž naleznete odkazy k dalšímu studiu. Z praktických důvodů je seznam zdrojů a literatury na konci knihy rozdělen do sedmi větších tematických celků (teoretické aspekty a metodologie, italský fašismus, německý nacismus, fašismus v Británii, fašismus v Československu, transnacionální fašismus a fašismus po druhé světové válce).

Po úvodu, v němž vysvětluji, co je fašismus, následují čtyři příklady fašistických hnutí. Vybral jsem je tak, aby reprezentovaly dva příklady fašismu, které se dostaly k moci, a dva, jež naopak zcela selhaly. Italské i německé mutaci fašismu jsou věnovány dohromady čtyři kapitoly – dvě každé zemi. Je to proto, že jde o dva nejvýznamnější příklady – jsou to jediná fašistická hnutí v dějinách, která se k moci dostala víceméně demokratickou cestou. U italského fašismu jsem za milník zvolil rok 1929, kdy se Mussolinimu podařilo v Itálii definitivně nastolit diktaturu. V případě nacismu se spousta historiků při podobném dělení dějin hnutí přiklání k roku 1934, kdy nacisté skutečně ovládli stát. Já jsem se však rozhodl pro konzervativnější přístup a za milník jsem určil leden 1933, kdy byl Hitler jmenován kancléřem. Následují dvě kapitoly o britském a československém fašismu. V obou zemích byl fašismus marginálním hnutím, které nikdy nemělo šanci získat moc. Přesto je velmi zajímavé sledovat, jak se meziválečný fašismus choval v „embryonálním vývojovém stadiu“ a v prostředí, které mu nebylo přátelsky nakloněné.

Tuto „historickou“ část uzavírá text věnující se fašismu jako transnacionálnímu fenoménu. Jde o kratší kapitolu, kterou se pokouším překročit tradiční národní rámce, v nichž se fašistická hnutí obvykle zkoumají. Přestože fašismus vznikl v konkrétních národních kontextech a vždy měl výrazné lokální rysy, fašisté od samého začátku sledovali vývoj v jiných zemích, navzájem se inspirovali, kopírovali taktiky, symboliku i organizační struktury. V meziválečném období existovala živá síť kontaktů mezi fašisty v Itálii, Německu, Velké Británii, Maďarsku, Rumunsku, Československu či Španělsku. Tato

kapitola ukazuje, že fašismus lze považovat nejen za národní, ale také mezinárodní fenomén – dynamické prostředí, v němž dochází k výměně idejí, praxí a mýtů. Zkoumání těchto propojení nám umožňuje lépe pochopit, jak se fašismus šířil, jak se adaptoval na nové podmínky a proč si tak účinně podmanil mysl lidí v různých kulturních a historických prostředích. Zároveň kapitola ukazuje, že fašismus nebyl jen evropským, ale opravdu globálním fenoménem.

Následující dvě kapitoly se věnují vývoji fašismu po roce 1945 a jeho současným podobám ve 21. století. První z nich se zabývá poválečnými transformacemi fašismu – sleduje, jak se fašistické ideologie přizpůsobovaly novým politickým poměrům, jak se postupně etablovaly v podobě neonacistických, neofašistických a později „metapolitických“ hnutí, jak se jejich aktéři pokoušeli reinterpretovat dějiny či změnit kulturní normy společnosti a jaké různé nové formy si neofašistická a neonacistická hnutí musela osvojit, aby mohla přežít ve vůči nim vyloženě nepřátelském poválečném světě. Navzdory rozsahu nejde o kompletní a vyčerpávající analýzu, ale spíše o nástin základních témat. Poslední kapitola knihy se věnuje vývoji v současném století. Přináší analýzu jevů, které nelze ignorovat: normalizaci extrémně pravicového diskurzu, hybridní hnutí mísící fašistické prvky s postmoderní ironií, sílu online platformy při šíření radikalizace a úpadek důvěry v liberální instituce. Tyto dvě kapitoly jsou klíčové, protože ukazují, že fašismus není mrtvou ideologií minulosti, ale neustále mutujícím souborem představ, symbolů a strategií, které se přizpůsobují novým historickým a technologickým podmínkám. Chceme-li fašismus pochopit a účinně mu čelit, musíme se dívat nejen do minulosti, ale také na současnost.

Kapitoly o italském a německém fašismu a rovněž kapitola o fašismu po roce 1945 mají – nevyhnutelně – kompilační charakter. Těžiště mého výzkumu spočívá především v nové interpretaci prací jiných badatelů. V kapitolách o britském, a především o československém fašismu naopak vycházím ve velké míře z vlastního archivního výzkumu a z práce s primárními prameny. Kapitoly o jednotlivých hnutích sledují vývoj hnutí chronologicky, nejde však o kompletní a komplexní přehled dějin všech hnutí. To by z kapacitních důvodů ani nebylo možné. Kdybych měl pokrýt všechny aspekty jejich fungování, každé z hnutí by vydalo na samostatnou monografii, případně i několik.

K dějinám nacismu či italského fašismu navíc existuje nepřehledné, ba přímo už nezvládnutelné množství literatury. Jiří Pešek například uvádí, že k problematice nacismu a holocaustu bylo jen do devadesátých let vydáno přibližně dvanáct tisíc titulů.¹² Pojmout celé toto množství během jednoho lidského života není možné a pro práci tohoto charakteru to ani nebylo nutné.

¹² PEŠEK, Jiří, *Setkávání s Klio. Studie z dějin dějepisectví*, Praha 2014, s. 344.

V této knize jsem se proto soustředil spíše na ideologii hnutí a snažil jsem se postřehnout, jak se formoval jejich program a jak se uplatňovala z něho vyplývající snaha o totalitní ovládnutí společnosti. Dobře to ilustruje i to, jakým způsobem se dá uplatnit a využít definice fašismu, s nímž pracuji. Samotné dějiny fašistického hnutí jsou spíše v pozadí a slouží více k ilustraci než jako předmět analýzy. Pro větší přehlednost je zároveň seznam literatury rozdělen tematicky po jednotlivých kapitolách.

Za více než deset let jsem měl možnost navštívit obrovské množství institucí a konzultovat svůj výzkum s velkým počtem významných odborníků. Není možné vyjmenovat je všechny, avšak několik lidí a institucí zmínit musím.

V první řadě bych chtěl poděkovat svému učiteli a velkému vzoru po odborné i lidské stránce, prof. Rogeru Griffinovi, který mě o fašismu naučil téměř všechno, co o něm vím. Po odborné stránce jsem měl možnost konzultovat své závěry a interpretace také s Constantinem Iordachim, a to během mého dvousemestrálního výzkumného pobytu na Central European University v Budapešti na přelomu let 2017 a 2018. Díky patří též Aristotlu Kalliovi, jehož práce a publikace jsou mi velkou inspirací, László Vörösovi, který opravil některé mé chyby a špatné interpretace týkající se problematiky nacionalismu, Oliveru Zajacovi, který mi pomohl s kapitolou o kořenech fašismu a korigoval řadu mých chyb, Hertě Tkadlečkové, která přečetla a připomínkovala kapitolu o italském fašismu, a Jánů Hlavinkovi, který mě upozornil na několik nesrovnalostí v části věnované problematice holokaustu. S překladem textů z italštiny mi ochotně pomáhal Michal Dančišin a celý text jako první přečetl, nekompromisně kritizoval a připomínkoval Milan Konečný – oběma náleží mé díky. I když ne jmenovitě, musím zmínit také své kolegy z Anglo-American University v Praze a Historického ústavu SAV, s nimiž jsem svůj výzkum a psaní také často konzultoval.

Obrovské díky patří recenzentům: Miloslavu Szabóovi, Ivanu Kamencovi a Tomáši Nociarovi, kteří se chopili recenze prvního vydání knihy, Antonu Hruboňovi, Pavlu Kotlánovi a Martinu Veselému, kteří knihu recenzovali v rámci mého habilitačního řízení na Masarykově univerzitě v Brně, a Zdenku Berounovi, který spolu s Tomášem Nociarem recenzovali toto nové vydání. Jejich ochotné a dobře míněné připomínky výrazně pomohly odborné vyspělosti této práce. Navíc jsem měl možnost s mnoha z nich svůj výzkum konzultovat i průběžně – taková pomoc svědčí každému autorovi.

Poděkovat bych chtěl i dvěma výjimečným ženám, které za mnou stály a podporovaly mě od samého začátku psaní této knihy a bez jejichž podpory

bych ji možná nikdy nedokončil: mé manželce Nikol a mé matce Marii Drábíkové.

Díky patří i Nakladatelství EPOCH, a to zejména Vašku Kotrmanovi, který s nápadem na české vydání přišel a bez jehož neustálé motivace a trpělivosti s mou prací by se tato kniha nikdy nestala realitou. Mimořádně poctivou a dobrou práci odvedla při překladu Pavlína Kajnarová a díky patří také editoru Martinu Ďáskovi, který mi pomohl s redakcí. Všichni textu významně prospěli, díky jejich zásahům je mnohem čtivější a uhlazenější než má původní verze.

Z institucí nemohu nezmínit Bodleian Library v Oxfordu, The British Library v Londýně, Central European University Library v Budapešti, Národní knihovnu v Praze, Univerzitní knihovnu v Bratislavě a Ústřední knihovnu Slovenské akademie věd v Bratislavě, a především jejich pracovnice a pracovníky, bez jejichž ochoty by moje cesta k dokončení této knihy nebyla možná.

Na závěr bych chtěl zdůraznit, že ne všechny dobře míněné rady jmenovaných lidí jsem vždy akceptoval, a tak jakékoli faktografické či interpretační chyby jsou jen a pouze moje a nesu za ně plnou odpovědnost.

Praha, červen 2025

CO JE FAŠISMUS?

V roce 1976 izraelský historik Zeev Sternhell konstatoval, že „zatímco v našem politickém slovníku není mnoho pojmů, které by se těšily takové oblibě jako slovo fašismus, v komparativní politické terminologii zároveň neexistuje příliš mnoho konceptů tak nejasných a nepřesně vymezených“.¹³ Ve stejném duchu se vyjadřovali i další historikové a odborníci.¹⁴ Zmatek a desítky různých teorií o tom, co je fašismus, vedly amerického historika Gilberta Allardycea k napsání významné studie, ve které navrhl, jak jednou provždy vyřešit otázku definování tohoto fenoménu. Podle něj nic takového jako „všeobecný fašismus“¹⁵ (*generic fascism*, samostatná politologická kategorie, pod jejíž definici by spadala všechna fašistická hnutí ve všech zemích) neexistovalo.¹⁶

¹³ STERNHELL, Zeev, *Fascist Ideology*, in: LAQUEUR, Walter (ed.), *Fascism: a reader's guide: analyses, interpretations, bibliography*, Berkeley 1976, s. 315.

¹⁴ V roce 1981 se k fašismu vyjádřil i britský historik Richard Allan Hodgson Robinson, který napsal, že „navzdory enormnímu času a mentální energii, kterou badatelé do studia tohoto fenoménu vložili, zůstává fašismus jednou z největších hádanek pro studenty 20. století“. ROBINSON, Richard Allan Hodgson, *Fascism in Europe*, London 1981, s. 1. Skeptický byl i britský filozof a spisovatel sir Roger Scruton ve svém (stále aktuálním) slovníku politického myšlení z roku 1982. Podle něj je meziválečný fašismus „amalgámem nesourodých konceptů, často špatně pochopených, často bizarních“. SCRUTON, Roger, *A Dictionary of Political Thought*, New York 2007, s. 245. Z novějších prací se nad bezútěšností situace zamýšlel americký historik Stanley G. Payne, podle něhož pojem fašismus nadále zůstává „nejvágnejším ze všech politických termínů“. PAYNE, Stanley G., *A History of Fascism 1914–1945*, Abingdon 2001, s. 3. K plejádě pesimistických autorů se připojil i slovenský politolog profesor Milan Katuninec, který ve své knize předkládá názor, že „uchopení fašismu jako konzistentní doktríny je velice těžké“ a „definovat fašismus je složité“. KATUNINEC, Milan, *Fašizmus, národný socializmus a komunizmus. K ideovým zdrojom, praxi a možným rizikám návratu totalitarizmu*, Bratislava 2009, s. 64–65.

¹⁵ NOLTE, Ernst, *Der Faschismus in seiner Epoche: die Action française, der italienische Faschismus, der Nationalsozialismus*, München 1963, v češtině NOLTE, Ernst, *Fašismus ve své epoše*, Praha 1998. Viz též GRIFFIN, Roger (ed.), *International Fascism: Theories, Cause and the New Consensus*, London 1998, s. 48; ze starších prací například STERNHELL, Z., *Fascist Ideology...*, s. 368; ve slovenštině NIŽNANSKÝ, Eduard, *Interpretácie fašizmu historio-grafiou SRN (1945–1990)*, Nitra 1995, s. 100–110.

¹⁶ ALLARDYCE, Gilbert, *What Fascism is Not? Thoughts on the Deflation of a Concept*, in: *The American Historical Review*, Vol. 84, No. 2, 1979, s. 367–388.

Jediné, co bychom tedy měli podle něj nazývat fašismem, bylo hnutí *Fasci italiani di combattimento*, později transformované na Národní fašistickou stranu (*Partito nazionale fascista*, PNF). Jeho nápad podpořilo několik významných badatelů jako například kontroverzní, zato však významný italský historik Renzo De Felice¹⁷ či neméně významný německý politolog a historik Karl Dietrich Bracher.¹⁸ Tento přístup nám však ve snaze definovat fašismus moc nepomůže, ba naopak více zamlžuje, než objasňuje. Vždyť mnohá hnutí mimo Itálii považovala sebe sama za fašistická. Mosleyho černokošiláci si říkali Britská unie fašistů a podobně v Československu existovala Národní obec fašistická. Ukázalo se, že koncept „všeobecného fašismu“ je přece jen důležitý a že fašismus existuje i jako samostatná politologická kategorie. Historikové a politologové však museli určit „definiční minimum“, tedy skupinu charakteristik, která by byla dostačující pro vymezení a definici fašistických hnutí. Avšak toto definiční minimum dlouho nedokázali najít.

Fašismus je „dítětem“ nacionalismu a ten má v různých zemích a u různých národů jiné projevy. Slovenský nacionalismus se nachází v jiné geopolitické, kulturní či sociální realitě a vyrůstá z jiných historických kořenů než, řekněme, nacionalismus maďarský, český či indický. Je jasné, že mezi nimi budou obrovské rozdíly. A stejné je to s fašismem. Každá jeho variace má svou vlastní, specifickou národní podobu. V různých zemích se cíle fašistů, jejich projevy i rétorika často výrazně liší, a dokonce si nejednou přímo odporují. Sociální základnu rumunských fašistů tvořili rolníci, zatímco v jiných zemích bychom hovořili spíše o střední třídě. Rumunská Železná garda se navíc vyznačovala silným pravoslavným šovinismem (původně vznikla v roce 1927 jako Legie archanděla Michaela), což je charakteristika, kterou až na pár výjimek u jiných fašistických hnutí tak snadno nenajdeme. V německém nacismu je zase mimořádně výrazný biologický rasismus a antisemitismus, v čemž se liší například od manifestace fašismu v Itálii. Italský fašismus byl sice rasistický, ale v tomto ohledu se neprojevoval tak radikálně. Podobně to bylo s antisemitismem – mnoho Židů, alespoň zpočátku, Benita Mussoliniho (1883–1945) dokonce podporovalo. Český fašismus poznamenal silný protiněmecký sentiment, slovenský zase brožil proti Maďarům. Španělská Falanga (*Falange Española de las JONS*) prosazovala „panhispanismus“ (*hispanidad*)

¹⁷ LEDEEN, Michael, Renzo De Felice and the Controversy over Italian Fascism, in: *Journal of Contemporary History*, Vol. 11, No. 4, 1976, s. 269–283; PAINTER, Borden, Renzo De Felice and the Historiography of Italian Fascism, in: *American Historical Review*, Vol. 92, č. 2, 1990, s. 391–405.

¹⁸ MAIER, Charles S., *The Unmasterable Past*, Cambridge 1988, s. 84–85 a 101; nebo BRACHER, Karl Dietrich, *Die Deutsche Diktatur. Entstehung – Struktur – Folgen Des Nationalsozialismus*, Berlin 1969.

čili kulturní a ekonomickou jednotu hispánských národů po celém světě a chtěla obnovit španělské impérium. Tato hnutí však přesto měla něco společného. A právě na to se zaměřil americký historik Stanley Payne ve své odpovědi Gilbertu Allardyceovi. Napsal, že se jeho kolega mýlí a že „obecný fašismus“ existuje. Pro historii a „fašistolog“ znovuobjevil Webberův koncept „ideálního typu“ (*Idealtyp* nebo *Idealtypus*).¹⁹

Ideální typ je konstrukce, která badateli umožňuje srozumitelně popsat to, co na daném jevu pokládá za charakteristické, a umožní mu jeho lepší pochopení. Ideální typ nutně nepostihuje všechny charakteristiky zkoumaného fenoménu, ale snaží se nalézt společný bod, ve kterém se všechny zkoumané jevy shodují, případně odlišují od jiné skupiny jevů.

Představme si košík s koťaty. Jedno je bílé, druhé černé, třetí zrzavé a čtvrté šedé. Mají také různou barvu očí. Barva srsti a barva očí tedy nemohou být definičními kritérii kotěte. Musí to být něco, co mají všechna společného. Například čtyři tlapy, ocas, šestadvacet (později třicet) zubů, asi dvě stě čtyřicet kostí a přes pět set různých svalů. Analogicky fašistické hnutí nemůžeme definovat na základě uniforem, symboliky či jiných vnějších projevů. Musíme najít ideální typ, pravou podstatu. Fašismus je jako chameleon, který mění svou barvu podle toho, v jakém prostředí se právě nachází. V každé zemi má jinou podobu. Stále je to však totéž zvíře, tatáž ideologie.

Než historikové našli tento ideální typ, uplynulo další desetiletí (Payne postuloval potřebu najít ho, sám ale při jeho hledání daleko nepokročil). Začátkem devadesátých let přišel se svou definicí britský politolog Roger Griffin – a ve studiích fašismu způsobil malé zemětřesení. Nabídl definici

Všechna fašistická hnutí mají společné ideologické jádro: víru, že národ je v ohrožení a jen oni ho dokáží očistit od nepřátel a zachránit jej, jak ilustruje i tato kresba z britského fašistického periodika Blackshirt.

¹⁹ Max Weber rozpracoval koncepci *Idealtypen* v několika svých dílech. Pro lepší orientaci viz BURGER, Thomas, *Max Weber's theory of concept formation: history, laws, and ideal types*, Durham 1976; PAYNE, S. G., *A History...*, s. 4; viz též PAYNE, S. G., *Fascism: Comparison and Definition*, Madison 1980.

fašismu jako „populistické formy palingenetického ultranacionalismu“. Ačkoli mnozí s touto poměrně komplikovanou definicí zpočátku nesouhlasili, postupně začal vznikat určitý konsenzus a čím dál více autorů začalo s Griffi- novou definicí buď přímo pracovat, nebo na jejím základě upravili své vlast- ní definice. Dnes už můžeme částečně konstatovat, že to, co Griffin svévolně a možná až příliš sebejistě nazval „novým konsenzem“,²⁰ tedy shoda mezi historiky na definici fašismu, skutečně existuje. Tato shoda ale není univer- zální a ne všichni souhlasí.²¹ Mnozí badatelé, kteří původně Griffina kritizo- vali, však po důkladném prostudování jeho teorií a závěrů změnili svůj názor a dnes se k „novému konsenzu“ hlásí. Za zmínku stojí alespoň britský histo- rik David D. Roberts,²² který s Griffinem spolupracuje,²³ nebo německý histo- rik profesor Arnd Bauerkämper.²⁴

Definice, již jsem při svém výzkumu sestavil, vychází z Griffinových teorií, je „ideátypická“ a zní takto:

Fašismus je druh revolučního nacionalismu, který čerpá z představ o roz- kladu společnosti, dekadenci a o národním potupení. Snaží se přitom (zpravidla násilím) o dosažení utopického národního znovuzrození pro- střednictvím očisty národa od nepřátel a vytvoření nového politického a spo- lečenského pořádku a nového člověka.

²⁰ GRIFFIN, R. (ed.), *International Fascism: Theories, Cause and the New Consensus*, London 1998, s. 14; GRIFFIN, R., The Primacy of Culture: The Current Growth (or Manufacture) of Consensus within Fascist Studies, in: *Journal of Contemporary History*, Vol. 37, No. 1, 2002, s. 24.

²¹ Pro kritiku Griffinova konceptu viz především sborník reakcí desítek historiků a politolo- gů, který vznikl v odpověď na publikování Griffinových tezí v časopise *Erwägen Wissen Ethik*. GRIFFIN, R. – LOH, Werner – UMLAND, Andreas (eds.), *Fascism Past and Present, West and East*, Stuttgart 2006.

²² ANTLIFF, Mark – DE GRAND, Alexandre – LINEHAN, Thomas – ROBERTS, David D., Comments on Roger Griffin's „The Primacy of Culture: The Current Growth (Or Manufacture) of Consensus in Fascist Studies“, in: *Journal of Contemporary History*, Vol. 37, No. 2, 2002, č. 2, s. 259–274.

²³ GRIFFIN, R. – ROBERTS, D. D., Overtures of reconciliation in a forgotten conflict, in: *European Journal of Political Theory*, Vol. 11, No. 4, 2012, s. 354–361 nebo ROBERTS, D. D., Understanding fascism as historically specific, in: GRIFFIN, R. – LOH, W. – UMLAND, A. (eds.), *Fascism Past and Present, West and East*, Stuttgart 2006, s. 202–206.

²⁴ BAUERKÄMPER, Arnd, A New Consensus? Recent Research on Fascism in Europe, 1918–1945, in: *History Compass*, Vol. 4, No. 3, 2006, s. 536–566.

REVOLUČNOST

Revolučnost je klíčovou charakteristikou fašismu. Fašisté podle vlastního přesvědčení bojují za vytvoření nové, alternativní (a utopické) společnosti a nového politického, společenského, kulturního i ekonomického uspořádání. Demokracie jako forma vlády podle nich selhala a je zcela nezbytné nastolit nový společenský systém – fašismus. Podobně jako u fašismu, ani v případě definice revoluce neexistuje akademiky obecně akceptovaná shoda.²⁵ Pro naše potřeby však postačí charakterizovat ji jako „hlubokou kvalitativní změnu ve společensko-politických vztazích, ke které dochází náhle, v období, kdy se většinová populace vzbouří proti současné vládnoucí garnituře“.²⁶ Je to tedy změna politického systému (nejen změna vládnoucí elity), přechod od starého politického uspořádání k novému.

Jeden z nejvlivnějších historiků 20. století, George Mosse, ještě začátkem šedesátých let prezentoval fašismus jako novou formu kulturní revoluce. Jeho interpretace spočívala v definici fašismu coby snahy o vyvinutí nové ideologie a kultury nasměrované k nové, revoluční formě „nového člověka“. Z toho vyplývá, že v Mosseho pojetí není fašismus reakční, jak do té doby tvrdili mnozí (a dodnes tvrdí marxističtí) historikové, ale naopak revoluční. Tato revoluce měla být podle něj založena na rase a na kombinaci mystických, ba až okultních konceptů mobilizujících masy. Podle Mosseho fašisté kladli velký důraz jak na minulost, tak na vytvoření nové rasy hrdinů. Úspěch Adolfa Hitlera (1889–1945) viděl v jeho schopnosti proměnit to, co nazval „revolučními touhami velké části německé populace“, a mrzutost, kterou Němci cítili po první světové válce, do „protižidovské revoluce“. Mosse sám shrnul, že v našem století „poznamenal Evropa dvě revoluční hnutí: marxistické a fašistické“.²⁷

Fašistická revolučnost vychází především z odmítání demokracie jako formy vlády. Fašisté byli totiž přesvědčeni, že lidé si nedokážou dobře vládnout sami. Corneliu Zelea Codreanu (1899–1938), zakladatel a vůdce rumunské fašistické organizace Železná garda, se ptal, kdo „z národa je schopen

²⁵ SCRUTON, R., *Slovník politického myšlení*, Praha 1989, s. 130–131.

²⁶ Porovnej s definicí v BULLOCK, Alan – TROMBLEY, Stephen (ed.), *The New Fontana Dictionary of Modern Thought*, New York 1999, s. 745–746. Na tomto místě je důležité zdůraznit i to, že revolučnost jako taková je vždy kontextuální a nemusí být nutně antidemokratická (viz například barevné revoluce nebo sametová revoluce). V této práci však vysvětlují revolučnost v kontextu fašismu – čili antidemokratická je.

²⁷ MOSSE, George L., *The Crisis of German Ideology: Intellectual Origins of the Third Reich*, New York 1981, s. 312.

pochopit, rozumět jeho kodexům a zákonům? Lidé? Dav? To od nich chcete příliš“.²⁸ Historikové a další společenskovědní a humanitní vědci dlouho nedokázali fašistickou revolučnost odhalit. Jak upozornil italský historik Renzo De Felice, bylo to z prostého důvodu – existuje obrovský rozdíl mezi fašismem ve fázi hnutí a fašismem ve fázi režimu.²⁹ Fašistická rétorika a způsob tvorby politiky ve fázi hnutí jsou mnohem radikálnější a revolučnější, než je pak jejich politika v diktátorských režimech, které budují. Důvodem je skutečnost, že ve všech případech, které z historie známe, se fašismus dostal k moci díky původní elitě, proti níž celou dobu brojil a kterou chtěl po celou dobu odstranit revolucí. Fašisté se navíc, jak v mnoha svých pracích upozorňuje britský historik Roger Eatwell, v některých oblastech dokáží chovat velmi oportunisticky.³⁰ Tento fakt mnozí badatelé nedokázali zachytit.

Mezi ideály hnutí a realitou vládnutí pochopitelně vznikaly velké rozpory. Hitlerova operace Kolibřík, známější spíše jako tzv. noc dlouhých nožů, byla právě vyjádřením snahy o řešení napětí mezi původní revoluční dynamikou hnutí a potřebami reálné politiky při budování diktatury. Vůdce SA (*Sturmabteilung*, úderné či útočné oddíly, známé také jako „hnědé košile“) Ernst Röhm (1887–1934) chtěl pokračovat v národněsocialistické revoluci i poté, co se Hitler stal kancléřem. V té době už však Hitler revolučnost utlumoval, a naopak budoval totalitní režim. V noci z 29. na 30. června 1934 se tak Hitler zbavil Röhma, nepohodlných členů Národně socialistické německé dělnické strany (*Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei*, NSDAP) a také části odpůrců v politice a církvi. Podobný konflikt vznikl také v Itálii. Během existence Republiky Salò mluvil Mussolini o tom, že fašistický režim zradil původní revoluční ideály a musí se k nim vrátit.

Marxističtí historikové dodnes tvrdí, že fašismus bylo reakcionářské hnutí.³¹ Podle nich představuje kontrarevoluci s cílem udržet kapitalismus u moci a zničit opravdové revoluční síly. Přestože z určitého úhlu pohledu dává tento postoj smysl, jsem přesvědčen, že v jeho jádru se marxističtí historikové mýlí. Ideologické pozadí jejich přemýšlení jim zabraňuje vidět, že fašisté se opravdu snažili vytvořit alternativu k liberalismu, komunismu, konzervativismu

²⁸ Citováno z EATWELL, Roger, „Fascism and Populism“, in: KALTWASSER, Cristóbal Rovira – TAGGART, Paul A. – ESPEJO, Paulina Ochoa – OSTIGUY, Pierre (eds.), *Oxford Handbook of Populism*, Oxford 2017, s. 369.

²⁹ Viz například PAINTER, B. W., Renzo... K rozdílu mezi režimem a hnutím viz též STORCHOVÁ, Lucie a kol., *Koncepty a Dějiny. Proměny pojmů v současné historické vědě*, Praha 2014, s. 301.

³⁰ EATWELL, R., Towards a New Model of Generic Fascism, in: *Journal of Theoretical Politics*, Vol. 4, No. 2, 1992, s. 161–194.

³¹ Například RENTON, Dave, *Fascism, Theory and Practise*, London 1999, s. 3.

i kapitalismu, že sami sebe považovali za „třetí cestu“. V praxi se fašisté skutečně spojovali s částí vládnoucích elit, aby získali moc. I mnoho nemarxistických historiků považuje fašismus kvůli jeho odmítání idejí osvícenství a humanismu³² za reakční, nikoli revoluční hnutí. Ideologicky se však fašisté vždy snažili vytvořit radikálně odlišný druh společnosti a spojovali přitom jak část konzervativců, tak i část kapitalistů a socialistů. Veškerá energie národa měla být sloučena do nového typu společnosti, politických, ekonomických a kulturních struktur i nového *étosu* národa a státu. To z nich dělá revolucionáře.

Fašismus má kořeny v celém politickém spektru, čerpá své ideje z pravice i levice a bývá podporován všemi třídami.³³ Fašisté napadali kapitalismus a kapitalistické instituce (většinou však oprávněnost soukromého vlastnictví nezpochybňovali), ovšem stejně tak napadali komunismus a sociální demokracii, organizace dělníků i liberálně demokratické instituce. Odmítali liberální i sociálnědemokratické představy, že konflikt jednotlivých zájmových skupin ve společnosti je přirozená věc, a také levicovou představu, že harmonie bude možno dosáhnout jen odstraněním kapitalismu. Cílem fašistů bylo vytvořit jednotný národ a inkorporovat všechny třídy a všechny zájmové skupiny do jednotného spolupracujícího celku. A přitom odstranit nepřátele a ty, kteří s nimi nesouhlasí.

Fašisté o revoluci ostatně mluvili neustále. Mussolini 28. října 1932 v Římě slavnostně otevřel výstavu s názvem Výstava fašistické revoluce (*Mostra della Rivoluzione Fascista*),³⁴ jež měla oslavovat deset let fašistické vlády v Itálii. Trvala až do roku 1934 a navštívily ji více než čtyři miliony lidí. První ilustrovaná kniha o převzetí moci nacisty z roku 1933 se jmenuje *Národní revoluce v Německu* (*Die nationale Revolution in Deutschland*)³⁵ a Hitler je v ní prezentován jako „osvoboditel německého národa“. Úplně první číslo oficiálních novin Britské unie fašistů (*British Union of Fascists*, BUF), které vyšlo 1. února 1933, neslo na titulní straně výzvu *Vpřed k fašistické revoluci!* (*On to Fascist Revolution!*).³⁶ Otakar Lebloch (1888–1966), moravský fašistický novinář a v jistém období významný člen Národní obce fašistické (NOF), psal již

³² Viz HERF, Jeffrey, *Reactionary Modernism: Technology, Culture, and Politics in Weimar and the Third Reich*, Cambridge 1986.

³³ Viz například HAMILTON, Richard, *Who voted for Hitler?* Princeton 1982.

³⁴ STONE, Marla, Staging Fascism: The Exhibition of the Fascist Revolution, in: *Journal of Contemporary History*, Vol. 28, No. 2, 1993, s. 215–243.

³⁵ KÖHLER, Wilhelm, *Die nationale Revolution in Deutschland. Ein Gedenkbuch in Bildern*, Minden 1933.

³⁶ *The Blackshirt*, No. 1, 1st February 1933, s. 1.

V letech 1932–1934 fašistický režim uspořádal výstavu oslavující výročí deset let od nástupu k moci. Instalace v pompézních prostorách honosného Palazzo delle Esposizioni mapovaly italské dějiny od roku 1914 do pochodu na Řím, jemuž byl věnován sál na této fotografii.

v roce 1927 o fašismu jako o „zrevolučném nacionalismu“, který „nastupuje novou, slavnější éru světového dění po liberalismu a socialismu!“.³⁷

ULTRANACIONISMUS A RASISMUS

Nacionalismus je jednou z nejpronikavějších ideologických sil ovlivňujících moderní dějiny. Zároveň jde opět o extrémně komplikovaný termín, dosud stále bez jednotné a obecně akceptované definice. Na „národ“ mohou badatelé nahlížet různými způsoby – z hlediska geografie, náboženství, historie, kultury, lingvisticky, etnicky, geneticky a podobně.³⁸ Pro potřeby této práce

³⁷ LEBLOCH, Otakar, *Fašistický stát*, Brno 1927, s. 4.

³⁸ K problematice definice nacionalismu existuje velké množství literatury. Viz především VÖRÖS, László, *Vlastenectvo aj šovinismus, alebo len nacionalizmus? Terminologické a definičné problémy skúmania nacionalizmov a historická komparácia*, in: KOVÁČ, Dušan a kol., *Slovenské dejiny v dejinách Európy*, Bratislava 2015, s. 336–371; ale též VÖRÖS, L., *Analytická historiografia versus národné dejiny*, Pisa 2010, alebo FINDOR, Andrej, *Národná identita ako naratívna konštrukcia*, in: *Sociológia*, Vol. 32, No. 1, 2000, s. 57–79; FIN-

proto nevyhnutelně musím zjednodušovat: nacionalismus je ideologie, politická praxe a společenský sentiment zdůrazňující význam skupiny lidí (kteří sdílejí podle různých definic společný původ, historii, jazyk a kulturu) a právo této skupiny na sebeurčení, autonomii nebo suverenitu a správu nad územím, které považuje za významné z historických nebo kulturních důvodů. Nacionalismus zdůrazňuje také národní identitu.³⁹

Pro definování fašismu je však mnohem užitečnější termín „revoluční nacionalismus“ nebo „ultranacionalismus“, tedy nacionalismus upřednostňující zájmy jednoho národa na úkor jiných. Roger Griffin pracuje s termínem „populistický ultranacionalismus“, jež definuje jako nacionalismus, který „překročil hranici“ – odmítá jakékoliv liberální instituce a cokoliv souvisejícího s osvícenským humanismem,⁴⁰ odmítá principy absolutismu i pluralistické reprezentativní vlády ve prospěch převážně charismatických forem vlády, v nichž společenská soudržnost a dynamika závisejí téměř výlučně na schopnosti vůdce inspirovat loajalitu a akci. Obvykle se pojí s konceptem národa coby „vyšší“ rasové, historické, duševní nebo organické reality, zahrnující všechny členy etnické komunity. Z toho vyplývá inklinace fašismu k rasismu, čemuž se budeme věnovat podrobněji.⁴¹ Z ultranacionalismu vychází i fašistický koncept organického národního společenství. Ten implikoval beztrždnost, neomezenou sociální mobilitu a odstranění všech nerovností způsobených *laissez-faire* kapitalismem. Některým fašistickým ideologům to umožnilo nazývat fašismus „skutečnou demokracií“.⁴²

Národ a nacionalismus jsou klíčovými termíny fašismu a samotní fašisté je vnímali po svém. Hitler psal v *Mein Kampf*, že jeho snem je „vybudovat německý stát pro německý národ“.⁴³ Mussolini často řečnil o tom, že jeho hnutí dokončí to, co začalo *risorgimento* (obrození; politický a společenský proces sjednocení jednotlivých států na Apeninském poloostrově). V září 1922

DOR, Andrej, Limity a možnosti skúmania „národov“: od reálnych skupín ku kategóriám praxe, in: *Sociológia*, Vol. 38, No. 4, 2006, s. 313–326; případně ŠIMA, Karel, Etnicita, in: ŠTORCHOVÁ, Lucie (ed.), *Koncepty a dějiny. Proměny pojmů v současné historické vědě*, Praha 2014, s. 205–219 a další práce. Z anglicky psaných prací viz například SMITH, Anthony D., *Theories of Nationalism*, New York 1983, ÖZKIRIMLI, Umut, *Theories of Nationalism. A Critical Introduction*, New York 2000.

³⁹ TRIANDAFYLIDOU, Anna, National identity and the other, in: *Ethnic and Racial Studies*, Vol. 21, No. 4, 1998, s. 593–612.

⁴⁰ Toto odmítání osvícenského humanismu dělá – podle některých historiků (například Herf) – z fašismu reakční, nikoli revoluční hnutí.

⁴¹ GRIFFIN, R., *The Nature of Fascism*, London – New York 1991, s. 37, 49.

⁴² Tamtéž, s. 41.

⁴³ Zopakoval to víckrát, zvláště v druhé části knihy. Viz HITLER, Adolf, *Mein Kampf*, Bratislava 2000, s. 245–436.

Propagandistická fotografie Mussoliniho, kterak z balkonu Palazzo Venezia promlouvá k davu. Duce vždy tvrdil, že jeho hnutí je završením risorgimenta, tedy sjednocení italského národa.

prohlásil, že „naším cílem je učinit z Říma pulsující srdce, burcujícího ducha imperiální Itálie, o kterém snímel“.⁴⁴ Ve fašistické vizi je národ natolik důležitý, že dochází k jeho personifikaci, tj. stává se z něj skutečná, reálná entita s lidskými vlastnostmi – může být dekadentní, ponížený, zdravý, nemocný, silný, znovuzrozený, posvátný, vítězný, slavný a podobně. Toto však samozřejmě nebylo specifické fašistů – o národě jako organismu, těle či kolektivní bytosti mluvili různí intelektuálové dávno před fašisty.⁴⁵ Pro fašisty je to však obzvláště důležité.

⁴⁴ DUGGAN, Christopher, *The Force of Destiny: A History of Italy since 1776*, London 2007, s. 431. Viz též FORLENZA, Rosario – THOMASSEN, Bjørn, From Myth to Reality and Back Again: The Fascist and Post-Fascist Reading of Garibaldi and the Risorgimento, in: *Bulletin of Italian Politics*, Vol. 3, No. 2, 2011, s. 263–281.

⁴⁵ VÖRÖS, L., Vlastenectvo..., s. 346; VÖRÖS, L., Analytická historiografia..., s. 62–63; VÖRÖS, L., Ako existujú sociálne entity? Metodologické poznámky k žánru národných dejín (19. a 20. storočie), in: KOVÁČ, D. (ed.), *Sondy do slovenských dejín v dlhom 19. storočí*, Bratislava 2013, s. 21, 26–27.

Pro nacisty byl základem nacionalismu *Volksgeist* (národní duch, duch lidu) s hlubokými kulturními a zejména pokrevními kořeny. Toto myšlení zesílilo koncem 19. století s nástupem německé rasové vědy a eugeniky. Tato forma genetického, biologického rasismu je důvodem, proč spousta badatelů nepovažovala nacismus za formu fašismu, ale za něco mnohem radikálnějšího. Avšak fašismus rasistický je. Rasismus může klást důraz na biologická (jako v případě nacismu) nebo kulturní kritéria (jako v případě francouzského nebo italského fašismu). Zde je třeba poznamenat, že rasismus byl vždy konstruován jako biologická kategorie, proto naznačování, že může být i kulturní (a ne biologický), není úplně správné. Rasismus je ze své podstaty vždy biologický, přičemž nejčastějším kritériem je barva pleti, ale existují samozřejmě i další. Pokud chtěl někdo v nacistickém Německu patřit k národní spopolitosti, musel mít „árijskou krev“ a být „pokrevně spjatý“ s národem. Naopak v Itálii se na „čistotu krve“ nedbalo a součástí národní komunity mohl být například Žid, Chorvat, Slovinec a podobně – pokud mluvil italsky, chápal kulturní realie a dokázal se integrovat do majoritní populace. Avšak lidé „očividně odlišní“ (například jiné barvy pleti) představovali problém i pro italský fašismus.

Fašistický rasismus tedy nesmíme vnímat ve smyslu nacistického mytického germánského nebo nordického rasismu, dokonce ani jako antisemitský. Většina fašistických hnutí nebyla germánská, mnohá dokonce vystupovala protiněmecky (například český a částečně i francouzský fašismus) a řada západních fašistických hnutí nebyla, alespoň zpočátku, protižidovská (včetně italského fašismu). Fašisté však vystupovali rasisticky v obecném smyslu – „Neevropany“ považovali za podřadné a ze samotné své nacionalistické podstaty byli nepřátelsky naladěni k ostatním etnikům.⁴⁶ Důraz, který německý fašismus kladl na „čistotu krve“, je specifický. Nacisté používali výsostně moderní jazyk sociálního darwinismu, rasové hygieny a eugeniky, italský či francouzský rasismus měly jiné referenční rámce – kolonialismus a imperialismus.

Rasismus, a zvláště pak antisemitismus, je považován za klíčový rozdíl mezi italským fašismem a německým nacismem, není to však zcela správné. Také italský fašismus byl silně rasistický – antisemitské a rasové excesy ovšem netvořily jádro jeho ideologie, jako tomu bylo u nacismu. Mussolini věřil, že Italové mají právo vládnout „méněcenným“ národům. Vycházelo to z domácí tradice eugeniky a rasové vědy. Od října 1935 (respektive od prosince 1934) vedli italští fašisté brutální a částečně i rasově motivovanou válku v Etiopii a ve druhé polovině třicátých let představili i vlastní verzi norimberských

⁴⁶ Více viz například PAYNE, S. G., *A History...*, s. 11.

zákonů namířenou proti Židům. V roce 1937 italští rasoví experti vytvořili zákon proti mísení, aby ochránili italskou rasu (*razza, gente, stirpe*) před africkou krví. Tento zákon vycházel z „faktu“, že Italové mají ve skutečnosti árijské kořeny.⁴⁷ I nacistický program společenského vyloučení jistých skupin obyvatelstva se do velké míry inspiroval Mussoliniho režimem. Rasismus a rasistické smýšlení tvořily přirozenou součást obou režimů a představovaly také jeden z faktorů, které je sjednocovaly.⁴⁸ Fašistický nacionalismus je xenofobní, šovinistický a ve většině případů skutečně naplnil svůj potenciál stát se kategorickým rasismem. Každé fašistické hnutí v sobě nese potenciál stát se kategorickým rasistickým.

Další důležitou charakteristikou ultranacionalismu, respektive „zrevolučného nacionalismu“, jak jej nazval zmíněný český fašistický ideolog Otakar Lebloch, je koncept „organického národa“. Ten je pro fašismus klíčový. Národ má být podle fašistů soudržný, má to být jednoduší entita spojující lidi na základě původu. V tom má tkvít jednotící síla národa.⁴⁹ Fašismus chtěl vyřešit ekonomické, politické a sociální problémy národním znovuzrozením, povznesením národa nebo rasy nade všechno a velebením kultu jednoty, síly a čistoty.⁵⁰ Individuum viděli fašisté jen jako část většího celku a tento větší kolektiv jako atomizovaný součet individualit. Racionální individualismus liberální společnosti nenáviděli.⁵¹ Přinášel podle nich materialismus, dekadenci a lhostejnost k vlastnímu národu.

Za jednu z nejdůležitějších technik fašistů Mosse považoval snahu přelít koncept organického národa i do nové formy veřejné „estetiky a liturgie“.⁵² Fašisté například často využívali biologické metafory a přirovnání k přírodě či lidskému tělu. Oswald Mosley (1896–1980) často mluvil o novém fašistickém korporátním státu, který plánoval zavést ve Velké Británii, coby společnosti fungující jako „lidské tělo, v němž každá část plní svůj úkol, pracuje v harmonii s ostatními, a tím přispívá ke správnému fungování celého

⁴⁷ CASSATA, Francesco, *Building a New Man. Eugenics, Racial Science and Genetics in Twentieth-Century Italy*, Budapest 2011.

⁴⁸ BERNHARD, Patrick, Blueprints of Totalitarianism: How Racist Policies in Fascist Italy Inspired and Informed Nazi Germany, in: *Fascism. Journal of Comparative Fascist Studies*, Vol. 6, No. 2, 2017, s. 127–162.

⁴⁹ ZIMMER, Oliver, *Nationalism in Europe, 1890–1940*, London 2003, s. 80–107.

⁵⁰ LAQUEUR, W., *Fascism: Past, Present, Future*, Oxford 1997, s. 223.

⁵¹ STERNHELL, Z., Crisis of Fin-de-siècle Thought, in: GRIFFIN, R. (ed.), *International Fascism: Theories, Causes and the New Consensus*, London – New York 1998, s. 170.

⁵² MOSSE, G. L., The Crisis...; MOSSE, G. L., *Nazi Culture: intellectual, cultural, and social life in the Third Reich*, London 1966; MOSSE, G. L., *Masses and Man: nationalist and fascist perceptions of reality*, New York 1980; PAYNE, S. G., A History..., s. 450–451.

organismu“.⁵³ V květnu 1926 Augusto Turati (1888–1955), sekretář Mussoliniho *Partito nazionale fascista*, prohlásil: „Dav milionů rukou, nohou a tváří má jednu duši, jednu píseň a jednu naději: Itálie v každém srdci, Itálie nade vše!“⁵⁴ Hitler ve svém projevu 27. ledna 1934 prohlásil, že chápe „Německo jako korporátní tělo, jako jeden organismus. V jeho organickém bytí neexistuje nic takového jako nezodpovědnost – už z povahy takového života musí být každá buňka zodpovědná za blaho a dobrý život celku.“⁵⁵ Lebloch psal o včeličkách v úlu: „Všichni příslušníci státu musí být pilnými a poctivými včeličkami, všichni musí pracovat pro bohatství celku, všichni musí vyrábět, dělník, živnostník, úředník i továrník, všichni musí být platnými a svědomitými výrobci – včeličkami.“⁵⁶

Ztělesnění myšlenky organického národa v nacistickém Německu představoval koncept *Volksgemeinschaft*, tedy jakési „národní pospolitosti“. Ten byl postaven na rasově vymezeném národě. Jeho součástí tvořila mystická jednota, cosi jako společná „rasová duše“ všech Němců, navázaná na půdu a doktrínu *Blut und Boden* (krev a půda). Podle ní etnická příslušnost závisela na dvou faktorech – na původu (krev) a domově (půda).⁵⁷ Němci, kteří udržovali sexuální vztahy s Negermány, kazili „pravou“ německou/árijskou krev, a tak měli být vyloučeni z jednotné národní komunity. Představa o organickém národě se promítla i do fašistické propagandy. Pochoďující šiky uniformovaných nacistů v dnes již legendárním filmu Leni Riefenstahlové (1902–2003) *Triumpf vůle* (*Triumph des Willens*) z roku 1935 představují právě takovou mytickou národní jednotu. Všichni stejně oblečení, nesoucí stejnou zbraň. V záběrech z tábora u Norimberku se napříklád muži myjí bez trička, protože oblečení symbolizovalo jejich postavení a společenský status. Bez trička si byli všichni rovni. Podobnými scénami film překypuje. Jeho cílem bylo smazat rozdíl mezi německým státem, německým lidem a nacistickou stranou. Na konci filmu Hitlerův zástupce v NSDAP (*Stellvertreter des Führers*) Rudolf Hess (1894–1987) slavnostně prohlásí: „Strana je Hitler – a Hitler je Německo přesně tak, jako je Německo Hitler!“

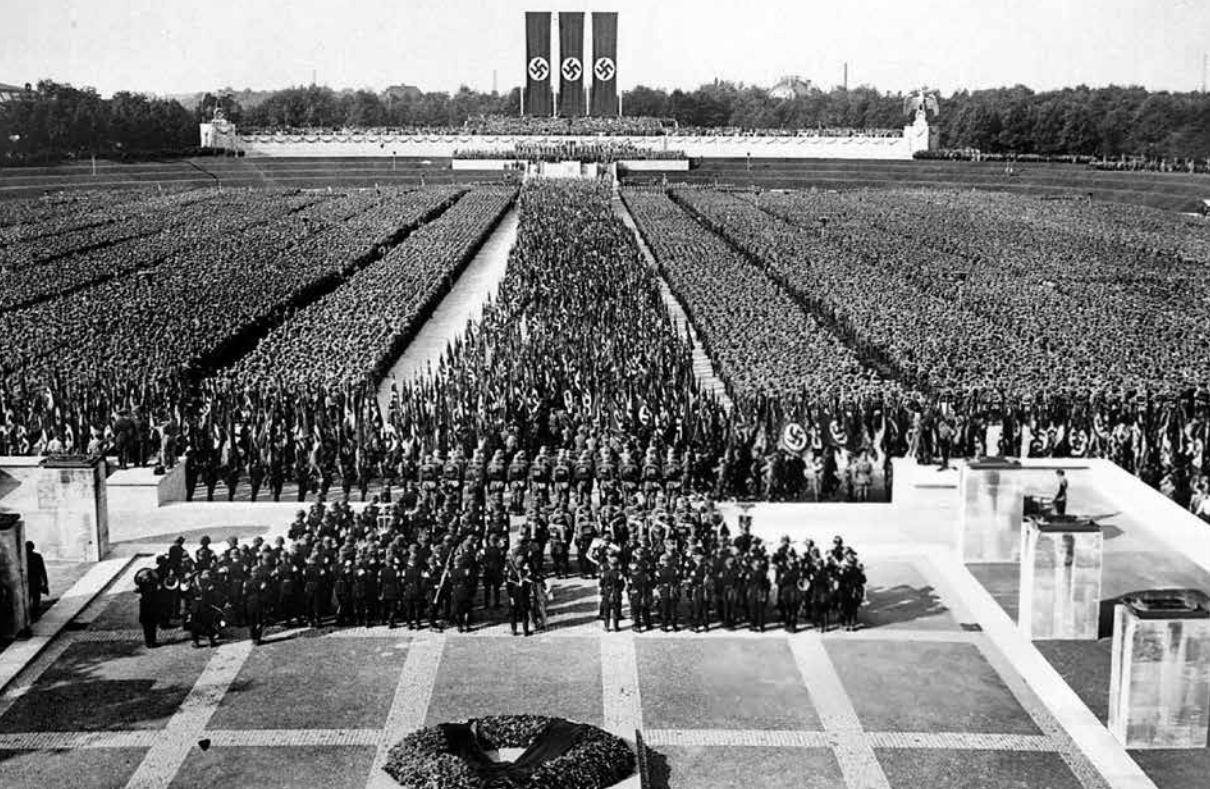
⁵³ MOSLEY, Oswald, *The Greater Britain*, London 1932, s. 27.

⁵⁴ Citováno dle BEREZIN, Mabel, *Making the Fascist Self: The Political Culture of Interwar Italy*, Ithaca 1997, s. 182.

⁵⁵ Citováno dle GRIFFIN, R., *Fascism and Modernism. The Sense of Beginning under Mussolini and Hitler*, Basingstoke – New York 2007, s. 330.

⁵⁶ LEBLOCH, O., *Fašistický stát...*, s. 15.

⁵⁷ CECIL, Robert, *The Myth of the Master Race: Alfred Rosenberg and Nazi Ideology*, Michigan 1972, s. 166.

Vrcholem myšlenky organického národa v nacistické ideologii byl pojem Volksgemeinschaft, tedy jakési „národní společenství“. Záběry z propagandistického filmu Leni Riefenstahlové z roku 1935 ukazují ztělesnění této mytické národní jednoty – všichni Němci měli být součástí pokrevně spřízněné jednotky, oddané prozřetelně vyvolenému vůdci.

I fašistické pochody skrývaly zřetelnou symbolickou hodnotu. Měly sloužit jako ukázka jednoty a společného cíle, vzbuzovat dojem pořádku a disciplíny, symbolizovat organický fašistický systém, kde jednotlivec neznamena nic, zato coby součást celku je neporazitelný. Podobně byla fašisty využívána i monumentální architektura jako způsob, jak sjednotit národ a ukázat jeho absolutní vládu. Lidé shromáždění na obrovských prostranstvích spolu měli prožívat „masový zážitek“ už jen pouhým posloucháním svých vůdců. Monumentální stavby evokovaly malost jednotlivce – mezi obrovskými budovami na obrovských náměstích člověk sám neznamenal nic. Jako součást národa, většího, organického celku, však měl hrozivou sílu.⁵⁸

⁵⁸ K nacistické architektuře více viz například PETSCH, Joachim, *Baukunst Und Stadtplanung Im Dritten Reich: Herleitung, Bestandsaufnahme, Entwicklung, Nachfolge*, München 1976; SCOBIE, Alexander, *Hitler's State Architecture: The Impact of Classical Antiquity*, Pennsylvania 1990; ELLENBOGEN, Michael, *Gigantische Visionen: Architektur und Hochtechnologie im Nationalsozialismus*, Graz 2006.

Mussolini s účastníky cyklistické štafety organizované Národním rekreačním klubem (Dopolavoro), který pro široké masy pořádal sportovní akce, kulturní vystoupení, výlety a celou řadu dalších volnočasových aktivit.

V praxi se tato „organická národní komunita“ projevovala například v nacistických organizacích, mezi něž patřily Národně socialistická lidová péče (*Nationalsozialistische Volkswohlfahrt*, NSV) či Radostí k síle (*Kraft durch Freude*, KdF). NSV se starala o blaho občanů prostřednictvím různých charitativních akcí,⁵⁹ zatímco KdF byla odborová organizace, která svým členům zajišťovala volnočasové aktivity – koncerty a výlety (například první prototypy tzv. brouků společnosti Volkswagen byly známé jako KdF-Wagen). V Itálii obdobně fungovala organizace Národní rekreační klub (*Opera nazionale Dopolavoro*, zkráceně *Dopolavoro*, OND). U všech aktivit těchto organizací byl zdůrazňován koncept jednotné národní komunity. Všechna fašistická hnutí a režimy se prostřednictvím pocitu příslušnosti ke komunitě a kamarádství snažila vytvořit u mas pocit naplnění.

⁵⁹ EVANS, Richard J., *The Third Reich in Power, 1933–1939*, New York 2005, s. 489.

Nacisté často vyzdvihovali roli dělníků i rolníků. První květen prohlásili za svátek a nařízením zajistili, aby všichni dostali placenou dovolenou.⁶⁰ Hitler řekl: „Znám jen jednu šlechtu – tu pracující!“⁶¹ Na důkaz eliminace třídních rozdílů v Německu nacisté zorganizovali pálení různobarevných školních čepic dětí.⁶² Podobné uniformy, stejná trička či jiná forma stejného oblečení symbolizují třídní rovnost. To, co všechny spojuje do jednoho celku, je příslušnost k národu, tedy k vyšší rasové, historické, duševní a organické realitě, zahrnující všechny členy etnické komunity.⁶³

PŘEDSTAVY O ROZKLADU SPOLEČNOSTI

Mytickou „národní komunitu“ fašismus považuje za přirozený stav věcí, který mohou narušit jevy jako křížení ras, imigrace, protinárodní mentalita reprezentovaná individualistickým liberalismem, internacionalistickým socialismem či množstvím jiných „nepřátel“ národa. Přirozený stav mohou rozrušit též cizí vlivy vytvořené moderní společností (úpadek morálky, kosmopolitismus, feminismus, konzum atd.). To všechno se podle fašistů děje právě teď, krize neodvratně přichází. Příběh o blížící se krizi a kolapsu je ve fašistickém diskurzu velice silný a zároveň klíčový, protože vytváří dojem okamžitého ohrožení a nutnosti rychle a rázně jednat.

Léon Degrelle (1906–1994), známý belgický fašista a vůdce strany REX, která získala řadu příznivců především díky tvrdé kritice korupce v belgické politice, v roce 1938 napsal: „Zkorumpovaná ve své morálce, zanedbaná ve své víře, nabitá individualismem, fanatismem a hrdostí, ztratila kontakt s láskou, s láskou Boha a člověka. Anemická moderní Evropa čeká na poslední ránu, poslední křeče, poslední mrtvolky. Blíží se hodina zúčtování.“⁶⁴

Fašisté tvrdí, že národ je nemocný, rozežíraný dekadencí v kultuře, zhoubným vlivem mezinárodních finančníků, prohnilou liberální/buržoazní společností, devastujícím kulturním bolševismem, zkorumpovanými politiky či kulturním internacionalismem a podobně. Úpadek liberálně demokratického systému, „nemocná“ architektura, zvrhlá hudba, literatura, divadlo i výtvarné umění, dekadence, sexuální úchyvky, duševní poruchy, opuštění morálky

⁶⁰ FRITZSCHE, Peter, *Life and Death in the Third Reich*, Harvard 2008, s. 45–46.

⁶¹ *Völkischer Beobachter*, No. 21, 1936, s. 1.

⁶² GRUNBERGER, Richard, *The 12-year Reich: A Social History of Nazi Germany 1933–1945*, New York 1971, s. 46.

⁶³ GRIFFIN, R., *The Nature...*, s. 37.

⁶⁴ DEGRELLE, Léon, *Révolution des âmes*, Paris 1938, s. 161–162. Překlad dle GRIFFIN, R. (ed.), *Fascism (Oxford Readers)*, Oxford 1995, s. 358.

a starých zažitých konvencí, emancipace žen a feminismus, zkažené taneční styly jako tango, foxtrot, jazz či swing⁶⁵ a podobně – to vše byly a jsou velmi silná témata fašistické rétoriky i ideologie. Navíc ve fašistickém diskurzu jsou konstantní a moc se nemění.

Už ve třicátých letech fašisté za jeden z hlavních problémů považovali americký Hollywood, který podle nich otupoval smysly mládeže a ta se následně místo budování prosperity svého národa oddávala pitkám a nevázaným sexuálníм radovánkám.⁶⁶ Podle britského fašisty (a bratrance z druhého kolena známého spisovatele Gilberta Keitha Chestertona, 1874–1936) Arthura Kennetha Chestertona (1899–1973) všude se vyskytující dekadence omezovala politický aktivismus. Všudypřítomná „hedonistická“ kultura podle něj ničila duchovní vůli a zatemňovala naléhavost „obrození země“, což vedlo ke smrti národa. Psal, že „duch deziluze, beznaděje a kapitulace, materialistická rakovina, udává směr k degeneraci a konečné smrti“.⁶⁷ Masová kultura podle fašistů nestimulovala intelekt, naopak dávala lidem levnou zábavu, která je připravovala o emoce i vůli. „Uctívání sexuálních hrdinů a amerických televizních hvězd mladými citlivými a hloupoučkými děvčaty“ mělo být jasným důkazem dekadence mládeže.⁶⁸

Gaston-Armand „Guy“ Amaudruz (1920–2018), švýcarský fašista odsouzený v roce 2000 za popírání holocaustu, psal ještě v roce 1979 o zkažené americké politice, kterou měli podle něj diktovat Židé za účelem zničení árijské rasy: „Vedoucí představitelé USA ve jménu židozednářského bludného humanismu nechtějí cizí populaci udržet jen ve své zemi, nestačí jim přinutit je, aby se mísili s bílými, oni chtějí donutit západoevropské vlády, své otroky, aby i ony otevřely své hranice barevné imigraci. Jsou proti každé biologické politice, protože ta by zničila jejich sílu, založenou na dekadenci a na posilování dekadence. Nemocné populace, zaplavené nemocnicemi a azyly pro blázny a slabé, se totiž nebudou proti těmto plutokratickým parazitům bouřit.“⁶⁹

Základem ideologie současné řecké fašistické strany Zlatý úsvit je víra, že řecká společnost se nachází v rozkladu. Helenismus podle nich upadá, země

⁶⁵ KOURA, Petr, *Swingari a potápky v protektorátní noci. Česká swingová mládež a její hořkej svět*, Praha 2016, s. 113–216.

⁶⁶ Viz například LINEHAN, Thomas, A Dangerous Piece of Celluloid? British Fascists and the Hollywood Movie, in: *EnterText*, 1. 1, 2011, s. 41–54. Vztah fašistů k „sexuální“ revoluci je jedním z argumentů pro „reakčnost“ fašismu. V tomto smyslu měli opravdu blíž ke konzervativcům (navzdory Mussoliniho kultu vysportovaného těla a německému nudismu) a odmítali „moderní trendy“.

⁶⁷ *The Blackshirt*, No. 87, 21st December 1934, s. 1.

⁶⁸ *Action*, 4. 9. 1937, s. 20.

⁶⁹ ARMAUDRUZ, Gaston-Armand, How to save Europe, in: *Europae*, No. 1, 1979, 86–87.

je v ruinách vlivem nekompetentnosti řeckých politiků, kteří národ zničili (v textech Zlatého úsvitu se píše Národ s velkým „N“), dekadence řecké společnosti je všudypřítomná: politická, kulturní, morální. Řecko je ve srovnání se svou zlatou minulostí v naprostých troskách.⁷⁰

Lidová mládež, někdejší mládežnická organizace současné slovenské neonacistické strany Kotlebovci – *Lidová strana Naše Slovensko* (LSNS) si jako svůj první cíl stanovila výchovu „mladé generace slovenského národa v duchu vlasteneckých a křesťanských hodnot a její osvobození z vlivu dekadence a morálního úpadku“.⁷¹ Její členové „se odhodlaně postavili před historickou roli zachránit slovenský národ ze spárů dekadence, úpadku morálních hodnot a západního liberalismu, které se svým destruktivním působením snaží zničit identitu Slováků“.⁷²

Podobně jako u mýtu o znovuzrození, i představy o degeneraci, dekadenci a rozkladu společnosti jsou podstatně starší než sám fašismus. Představy o degeneraci, které formovaly fašismus, mají kořeny ve filozofii konce 19. a počátku 20. století a ještě o nich bude řeč. Nyní zmiňme alespoň dva nejvýznamnější filozofy, kteří je pomohli šířit. Jedním z nich je Max Simon Nordau (1849–1923), lékař, spisovatel, společenský kritik a sionista, který spolu s Theodorem Herzlem (1860–1904) založil v roce 1897 Světovou sionistickou organizaci. Nordau sepsal několik knih, tou nejvlivnější je však *Degenerace* (*Entartung*) z roku 1892,⁷³ v níž kritizuje část moderního umění jako *Entartete Kunst* (zvrhlé umění). První semínko myšlenky o zkaženosti moderního umění, které vyklíčilo za nacismu, zasel Žid.

Další, a v tomto smyslu zřejmě daleko vlivnější osobností, která představy o úpadku národa a civilizace výrazně ovlivnila, byl německý historik a filozof Oswald Spengler (1880–1936). Ve svém díle se zaměřil na porovnávací studii společností a kultur. Ty podle něj podléhaly základním biologickým zákonům života – zrod, život, úpadek a smrt. Všechny civilizace podle něj musely tímto „cyklem“ života projít a pak čelit neodvratnému konci, zapříčiněnému neschopností vyrovnat se s novými okolnostmi a vzdorovat novým problémům. Evropa a západní civilizace se dle jeho tvrzení ocitly na začátku 20. století právě na konci tohoto životního cyklu a nemohly nic dělat, jen přijmout svůj osud se stoickým klidem: „Nemůžeme nic dělat, protože jsme se narodili

⁷⁰ Viz VASILOPOULOU, Sofia – HALIKIOPOULOU, Daphne, *The Golden Dawn's „Nationalist Solution: Explaining the Rise of the Far Right in Greece*, London 2015.

⁷¹ Lidová mládež – Naše cíle. Online <http://www.ludovamladez.sk/nase-ciele/> [cit. 14. 7. 2017].

⁷² Lidová mládež – O nás. Online <http://www.ludovamladez.sk/o-nas/> [cit. 14. 7. 2017].

⁷³ V této knize jsem pracoval s anglickým vydáním z roku 1968. Viz NORDAU, Max, *Degeneration*, New York 1968.

Nacisté byli posedlí myšlenkami dekadence a rozkladu společnosti. Když se dostali k moci, začali likvidovat vše, co považovali za zkažené nebo méněcenné. Mezi zakázanými knihami, jejichž výtisky musely být spáleny, byla mimo jiné díla spisovatelů jako Bertolt Brecht, Albert Einstein, Ernest Hemingway, Aldous Huxley, Thomas Mann a Erich Maria Remarque.

na začátku zimy civilizace, ne na jejím zlatém vrcholu.⁷⁴ Navzdory obrovské Spenglerově snaze podložit svá tvrzení historickými fakty s nimi zacházel velice násilně, až diletantsky, a seriózní historikové jeho dílo i předpovědi odmítají. Koneckonců i historie samotná potvrdila jeho omyl. V každém případě během prvních dekád 20. století jeho názory do značné míry ovlivňovaly současníky.

Z mnoha autorů, filozofů a spisovatelů, kteří měli výrazný vliv na formování německého nacismu, zmiňme alespoň Theodora Fritsche (1852–1933), německého novináře a zuřivého antisemitu, jehož syn Theodor Fritsch (1895–1946) patřil k horlivým nacistům a vstoupil do SA. Podobně jako Spengler, i on se děsil jím vnímaným úpadkem, dekadencí a krizí v Německu.

⁷⁴ SPENGLER, Oswald, *The Decline of the West*, London 1932, s. 44. V roce 2011 vyšla i v českém překladu. Viz SPENGLER, Oswald, *Zánik Západu*, Praha 2011.

Už začátkem století Fritsch založil časopis *Hammer*. V článku z roku 1921 s příznačným názvem „Potřeba léčby národa“ psal o důvodech k založení časopisu: „Měli jsme jeden velmi ambiciózní cíl: probudit z iluzí národ, který se potácí v zaslepenosti a pachtí se za potěšením, a varovat ho před hrozným nebezpečím, které se jako černá bouřková mračna stahovalo nad hlavami lidí a které teď drtivou silou vypustilo svůj hněv ve světové válce a revoluci. Viděli jsme přicházet kolaps – už tehdy!“⁷⁵

Každý fašismus má přitom svou vlastní představu o úpadku. Dle Mussoliniho vězely za úpadkem Itálie její zaostalost a fakt, že většina obyvatelstva žila na venkově a byla nevzdělaná. Proto se snažil o modernizaci. Naopak v nacistickém Německu vypadala situace jinak: modernizací už prošlo a nacistům se jako projev úpadku a dekadence jevily právě různé proudy uměleckých avantgard.

NÁRODNÍ ZNOVUZROZENÍ

Obsese dekadencí a představy o úpadku nejsou to jediné, co ideologický balíček fašismu nabízí. Již George Mosse si v šedesátých letech všiml, že fašismus není nihilistickým hnutím. Právě naopak – fašismus má i „pozitivní“ ideologii ve smyslu, že má také jistou náplň, cíle, že není jen destruktivní. A právě to zapříčinilo úspěch fašistů. Miliony lidí v meziválečné Evropě nevolily fašisty jen pro jejich nihilismus či destruktivnost. Slibovaly si od nich řešení. Na jedné straně se fašismus snaží vytvořit dojem krizové situace těsně před zhroucením, na druhé nabízí okamžitá a rychlá řešení.

Roger Griffin tuto „dialektiku fašismu“ nazývá „mýtem o znovuzrození“, respektive „palingenezi“ – z řeckých slov *palin* (znovu) a *genesis* (zrození). Je to podle něj již zmiňovaná víra současníků, že žijí v „přelomovém období dějin“. Jimi vnímaná korupce, nepravost, tyranie, chaos nebo dekadence (tedy to, co jsme nazvali rozklad společnosti a úpadek) již dosáhly vrcholu. Namísto pesimistické rezignace však vnímají svou dobu jako konec jedné epochy a začátek nového, lepšího období. Jsou přesvědčeni o tom, že právě oni a fašismus nastolí nový, lepší společenský, kulturní, politický a ekonomický pořádek, zregenerují kulturu, zrekonstruuji stát, revitalizují národ a začnou novou éru národa/civilizace/kultury.

⁷⁵ Z článku *Hammer-Ziele*, in: LEHMAN, Paul (ed.), *Neue Wege aus Theodor Fritsch's Lebensarbeit: eine Sammlung von Hammer-Aufsätzen zu seinem siebzigsten Geburtstag*, Leipzig 1922, s. 365–373.

Hitler o tomto průlomovém období dějin neustále mluvil a bezpochyby o něm byl i skálopevně přesvědčený. Hermann Rauschning (1887–1982), v letech 1932–1934 člen NSDAP, který si s Hitlerem mnohokrát povídal, na to vzpomíná ve své knize *Rozmluvy s Hitlerem*: „Dostali jsme se do zlomového bodu světových dějin – to bylo stále jeho téma. [...] Sám sebe viděl jako vyvoleného plnit nadlidské úkoly, jako proroka znovuzrození člověka v nové formě. Lidstvo, tvrdil, mělo porodní bolesti velké metamorfózy.“⁷⁶ Hitler, podobně jako další fašisté v minulosti i dnes, ideám o úpadku a radikální a rychlé potřebě znovuzrození a očisty národa skutečně věřil. Je až fascinující, jak někteří lidé dokáží těmto ideám propadnout a na jejich základě pak vysvětlovat veškerý okolní svět a dění v něm. Jde o jakýsi psychologický „dějnotvorný“ pocit. Mýtus o znovuzrození tedy v Griffinově pojetí není jen symbolické vyprávění nebo pohádka. Pro lidi věřící v tento mýtus je to živá realita, vysvětlení jejich místa a role ve světě. Je to jejich „nejniternější“ pocit, jenž konstituuje jejich myšlenkový svět.

George Mosse nezašel tak daleko, aby mluvil o „znovuzrození“, těchto tendencí fašismu si ovšem také všiml. Například mladá generace té doby se podle něj ve třicátých letech 20. století pokoušela o útěk z materialistické společnosti, ve které byla vychovávána. Pokusila se najít nový smysl života, novou dynamičnost. Na jedné straně to vedlo k boji proti zažitým konvencím, na druhé k novému smyslu sounáležitosti. Fašistická hnutí poskytla mladé generaci obojí – jak pocit sounáležitosti, tak i vyjádření jejich mladické revolty.⁷⁷ Teoretik Britské unie fašistů Alexander Raven-Thomson (1899–1955) napsal, že Spengler předpověděl „nevyhnutelný konec západní civilizace, podobný jako u všech civilizací, které zmizely dříve. Kulturní mužnost a síla je opustily a oni se potopili do senilní hniloby“. Podle Ravena-Thomsona se však mýlil: „Fašismus coby revoluční hnutí přichází revidovat tento společenský rozklad a vrátit západní civilizaci její hlubší kulturní smysl.“⁷⁸ Ve fašistické propagandě je toto znovuzrození neboli obroda národa často reprezentováno úsvitem. Sám Hitler byl na plakátech často stylizován do polohy, ve které za ním vychází slunce.

Plakát „Ať žije Německo!“ (*Es lebe Deutschland!*), na kterém je Hitler s „andělskou aurou“ – sluncem symbolizujícím znovuzrození –, pochází z roku 1936. Führer zde představuje spasitele se svatozáří. Nacistická vlajka

⁷⁶ RAUSCHNIG, Hermann, *Hitler Speaks*, London 1939, s. 237–242. Vyšlo i v češtině, viz RAUSCHNIG, Hermann, *Rozmluvy s Hitlerem*, Praha 2006.

⁷⁷ MOSSE, G. L., *Nazi Culture...*; nebo MOSSE, G. L., *Masses...*

⁷⁸ Oba citáty z RAVEN-THOMSON, Alexander, *Why Fascism?* in: *Fascist Quarterly*, Vol. I, No. 2, 1935, s. 245–247.

Obraz rakouského malíře Huberta Lanzingera zachycuje Hitlera oděného v rytířském brnění, sedícího na černém oři a s nacistickou vlajkou v ruce. Mesiášská póza a odhodlaný pohled kupředu měly symbolizovat nezlomnou víru v novou, lepší budoucnost Německa.

plápolající ve větru vyvolává dojem nového vánku v politice a celkově plakát budí až náboženský dojem.⁷⁹ Ve třicátých letech vydala německá pošta sérii pohlednic z různých německých měst s vycházejícím sluncem na pozadí, uprostřed něhož byl hákový kříž. Nový den symbolizoval právě tento

⁷⁹ Dostupné online na stránkách German Propaganda Archive www.bytwerk.com/gpa/posters/dove.jpg [cit. 6. 1. 2014].

fašistický mýtus o znovuzrození. S nacisty totiž podle jejich propagandy přicházelo světlo a naděje na lepší budoucnost.⁸⁰ Když se v roce 1933 Hitler stal kancléřem, nacisté a jejich sympatizanti byli přesvědčeni, že jsou svědky znovuzrození svého národa, dříve poraženého, zneuctěného a zdevastovaného. Jeden z nich o nástupu Hitlera k moci napsal: „Zítřek se stal dneškem. Pocit, že přichází konec světa, se změnil na pocit nového začátku. Konečný cíl máme dnes bezpochyby v zorném poli, které se před námi otevírá, naše víra v zázraky nyní aktivně slouží transformaci skutečnosti.“⁸¹

Fašistický mýtus o znovuzrození si našel i praktické vyjádření. Jako příklad uveďme program přeměny Pontinských bažin na úrodnou půdu (program *Bonifica Integrale*), který italská propaganda často využívala jako symbol „znovuzrození“ a „očisty“ Itálie od bahna.⁸² Mussolini chtěl bažinu transformovat na úrodnou půdu a coby metaforický symbol vítězství fašismu nad bahnem hodlal na tomto území postavit několik měst. Projekt se podařilo víceméně úspěšně dokončit v roce 1939, kdy slavnostně otevřeli poslední město.⁸³

Fašistické znovuzrození však neznamená restauraci něčeho, co už bylo. Jde spíše o „nové narození“, očistu národa, vytvoření nového typu společnosti inspirovaného „zašlou slávou“ (Mussoliniho návrat k tradicím římského impéria, Hitlerova třetí říše jako následovnice dvou předešlých apod.), avšak stále nového. Fašismus tvoří „nového člověka“, „novou civilizaci“. Snaží se zničit stávající společenské uspořádání a umění (respektive tu jeho část, která je považovaná za dekadentní, zkaženou, zkorumpovanou apod.), ale ne proto, aby se vrátil ke starému, zidealizovanému světu. Naopak jeho utopickým cílem je vytvoření nového společenského uspořádání a „nové moderny“. Francouzský spisovatel, fašista a později zanícený kolaborant Drieu La Rochelle (1893–1945) v roce 1941 napsal o zlomovém momentu evropských dějin,

⁸⁰ Online na stránkách www.germanpostalhistory.com [cit. 25. 6. 2017].

⁸¹ PETERSEN, Julius, *Die Sehnsucht nach dem Dritten Reich in deutscher Sage and Dichtung*, Berlin 1934, s. 1.

⁸² Například britští fašisté byli tímto Mussoliniho programem doslova fascinováni. Viz například *Fascist Week*, No. 11, 19th January 1934, s. 1.

⁸³ Díky tomuto programu získala Itálie dohromady víc než 600 000 hektarů úrodné půdy, pět nových měst (Littoria dokončená v roce 1932 – dnes Latina, Sabaudia v roce 1934, Pontinia v roce 1935, Aprilia v roce 1937 a Pomezia v roce 1939) a několik desítek drobných vesniček a usedlostí. Všechna města byla pečlivě urbanisticky naplánovaná s charakteristickou fašistickou architekturou. Celý program byl propagandisticky náležitě využíván, čímž se z relativně úspěšného programu stal symbol fašistické obnovy a „Nové Itálie“. Více viz STEWART-STEINBERG, Suzanne, Grounds for Reclamation: Fascism and Postfascism in the Pontine Marshes, in: *Differences: A Journal of Feminist Cultural Studies*, Vol. 27, No. 1, 2016, s. 94–142.

Město Littoria (dnes Latina jižně od Říma), navržené v duchu fašistické architektury, které vyrostlo na území bývalých Pontinských bažin a sloužilo jako demonstrace úspěchu fašistického režimu.

o vytvoření nového evropského pořádku a objevení „nového člověka“: „V této chvíli se nové způsoby bytí spojily se způsoby myšlení, které po nich dlouho volaly. Zrodil se nový člověk [...] navracející duchu i tělu hodnoty síly, odvahy a seberealizace, dychtivý zakusit zkoušku a založit svůj život na bezprostředním a trvalém souladu mezi myšlením a činem. [...] Toto je velká revoluce dvacátého století, kterou část francouzských intelektuálů slabě cítila přicházet, ale nebyla schopna ji pochopit a zprostředkovat národu: je to revoluce těla, obnovení těla.“⁸⁴ Vidkun Quisling (1887–1945), známý předseda norské fašistické strany Národní shromáždění (*Nasjonal Samling*, NS), po obsazení Norska Německem napsal: „Válka šokem probudila norský národ z jeho hlubokého spánku a myšlenka na národní rekonstrukci se zrodila. [...] Vytvořením Nasjonal Samling jsme zajistili novou národní autonomii

⁸⁴ *Renaissance de l'homme européen, Notes pour comprendre le siècle*, Paris 1941, s. 149–54, citováno dle GRIFFIN, R. (ed.), *Fascism...*, s. 355–356.

pro norský národ a vytvořili základ pro národní znovuzrození v duchu historických tradic našeho národa.⁸⁵

Mýtus o znovuzrození je pochopitelně jedním z nejčastějších mýtů v dějinách lidstva. Obvykle se pojí s náboženstvím (například *Parusia* v křesťanství a islámu apod.), v tomto případě však nevychází z náboženských motivů, ale ze sekulární přirozené lidské tendence tvořit tyto mýty (Fénix povstávající z popela, renesance, New Deal prezidenta Roosevelta, německá Stunde Null, perestrojka apod.).⁸⁶ Je navíc přítomen téměř ve všech ideologiích, alespoň v jejich utopické, revoluční fázi. Hluboká psychologická touha po očistě skrz „tvůrčí destrukci“ našla své vyjádření v regeneračních mýtech a snaze vytvořit „nového“ člověka v bolševismu, maoismu, u Rudých Khmérů a mnoha dalších revolučních hnutích. Proto mýtus o znovuzrození sám o sobě pro definici fašismu nepostačuje. Griffinova „palingeneze“ funguje jen v návaznosti na ultranacionalismus, o kterém jsme už mluvili. Fašismus nemůžeme definovat jen mýtem o znovuzrození, podobně jako ho nemůžeme definovat jen ultranacionalismem. Fašismus definují jen ve vzájemném vztahu, když se navzájem vymezují a navzájem si určují mantinely. Každý nový americký prezident přijde s myšlenkou nových a lepších Spojených států. Základem kampaní Donalda Trumpa (* 1946) v roce 2016 i 2024 bylo heslo „Udělejme Ameriku opět velkou!“ (Make America Great Again!), což nápadně připomíná mýtus o znovuzrození. Chceme-li však hovořit o fašismu, musí se tato palingeneze spojit i s ultranacionalismem, a tedy i snahou o odstranění stávajících společenských, politických, ekonomických a kulturních struktur. Trump však ve svém prvním volebním období vládl v rámci pravomocí vymezených ústavou a o žádné revoluci, která by zlikvidovala liberální demokratický systém, nemůže být řeč. Podobně (ultra)nacionalistická byla spousta režimů, chyběla však nacionálně-revoluční palingeneze.

António de Oliveira Salazar (1889–1970), profesor ekonomie a bývalý ministr financí, založil v Portugalsku v roce 1933 tzv. Nový stát (Estado Novo). *De facto* byl Salazar u moci déle, nová ústava však byla přijata v referendu až 19. března 1933. Palingenetický název státu, regenerační étos, který se Salazar a jeho ideologové snažili vytvořit – a ani koncept *lusotropicalismo*, podle něhož byl portugalský kolonialismus lepší než všechny jiné, a z něho vycházející koncept *pluricontinentalismo*, podle kterého mělo být Portugalsko a jeho kolonie zdrojem civilizace a stability – však nestačí k tomu, aby se Portugalsko let 1933–1974 zařadilo mezi fašistické režimy. Salazar založil svou politickou

⁸⁵ Nationaler Verfall und nationale Wiedererhebung, in: *Quisling ruft Norwegen!*, Munich 1942, s. 118–119. Citováno dle GRIFFIN, R. (ed.), *Fascism...*, s. 366–397.

⁸⁶ GRIFFIN, R., *The Nature...*, s. 33–34.

a později i státní filozofii na specifické interpretaci katolické sociální doktríny. Portugalský ekonomický systém byl založen na papežských encyklikách *O nových věcech* (*Rerum novarum*; Lev XIII., 1891) a *Čtyřicátý rok* (*Quadragesimo anno*, Pius XI., 1931)⁸⁷ a historikové dnes tento režim charakterizují jako korporativní, autoritativní a pravicový. Nebyl totiž dostatečně revoluční a radikální, nikdy nepřistoupil k praktické manifestaci fašistické rétoriky, kterou si osvojil. O povaze portugalského režimu hodně vypovídá fakt, že skutečný fašismus, Národně-syndikalistické hnutí (*Movimento Nacional-Sindicalista*) vedené Franciskem Roláem Pretem (1893–1977), byl téměř okamžitě tvrdě zlikvidován a Salazar se po druhé světové válce dokázal velmi rychle přizpůsobit, „defašizovat“ svůj režim a zbavit se nejzjevnějších vnějších projevů fašismu.⁸⁸

Obdobný vývoj nastal i ve Španělsku, kde Frankův režim zlikvidoval fašistickou organizaci Falanga, jenž vznikla v roce 1934 ze dvou téměř bezvýznamných hnutí. Falangisté prosazovali regeneraci národa a země prostřednictvím revoluce, která by přinesla syntézu levice, pravice, katolických morálních hodnot a syndikalistického státu pod vedením Josého Antonia Prima de Rivery (1903–1936), syna původního španělského diktátora Miguela Prima de Rivery (1870–1930, ve Španělsku vládl 1923–1930). Ještě předtím, než Falanga stihla ve španělských dějinách zanechat jakoukoli stopu (ve volbách roku 1936 zaznamenala 0,7 %), ji pohltila nová organizace Franciska Franka (1892–1975) s podobným jménem: Španělská falanga junt nacionalně syndikalistické ofenzivy (*Falange Española Tradicionalista y de las Juntas de Ofensiva Nacional Sindicalista*, FET y de las JONS). Část členů původního fašistického hnutí se rozhodla s Frankem spolupracovat, část byla ke spolupráci donucena a část přišla o život (ať už se stali oběťmi Frankova režimu, nebo – ve většině případů – padli během občanské války). Španělský fašismus i jeho revoluční snahy tak byly potlačeny hned v zárodku vojenskou diktaturou, jejíž politika zůstala reakcionářská a autoritativní – avšak nikoli fašistická. A to navzdory řadě vnějších fašistických znaků jako kult vůdce, uniformy, snaha o zavedení totalitních mechanismů, korporativně řízené hospodářství a podobně. Franco žádné revoluční národní znovuzrození, nového fašistického člověka či novou společnost nechtěl a svůj režim postavil na starých konzervativních pilířích moci, jež představovala armáda a církev.⁸⁹

⁸⁷ KAY, Hugh, *Salazar and Modern Portugal*, New York 1970, s. 63, viz též ŠTOFANÍK, Jakub, *Medzi krížom a kladivom. Recepcia sociálneho myslenia v katolíckej cirkvi v prvej polovici 20. storočia*, Praha 2017.

⁸⁸ COSTA PINTO, António, *The Blue Shirts – Portuguese Fascists and the New State*, Columbia 2000.

⁸⁹ Podrobně PAYNE, S. G., *Fascism in Spain, 1923–1977*, Madison 1999.

NÁSILÍ A PARAMILITARISMUS

Násilnost a násilí, podobně jako spousta dalších jevů spojovaných s fašismem – silný vůdce, uniformy či specifická symbolika –, nejsou podle Griffina a mnoha dalších historiků „nového konsenzu“ nutně definičním kritériem fašismu. To znamená, že při definici fašismu bychom se bez nich obešli. Základem fašistické ideologie jsou palingeneze a revoluční nacionalismus. Tyto dva fenomény by nám při správné interpretaci měly stačit jako heuristický nástroj na rozeznání fašistických hnutí a k odlišení fašismu od radikální pravice, nacionalismu či populismu. Někteří badatelé, jako například americký politolog Anthony James Gregor, dokonce tvrdí, že žádný z významných italských fašistických teoretiků neopěvoval násilí a ti, kteří tak činili (jako futurista Filippo Tommaso Marinetti, 1876–1944), byli v hnutí naprosto marginalizováni a v podstatě bezvýznamní.⁹⁰ Například i první skutečně fašistické hnutí v meziválečné Francii, Faisceau, založené v roce 1925 Georgesem Valoisem (1878–1945), neopěvovalo násilí a spíš ho vnímalo jako způsob obrany před narůstajícím komunismem.⁹¹

V praktické rovině se však fašistická hnutí zřídka vyhnula násilí. I Faisceau stavělo na silné militaristické rétorice, vracelo se k „zákopové komunitě“ a žádalo nekompromisní akci, která zničí levice. James A. Gregor vychází ve svém výzkumu především z fašistických ideologů jako Giovanni Gentile (1875–1944) – ten byl neohegeliánským idealistickým filozofem a v roce 1932 napsal pro Mussoliniho esej *Doktrína fašismu* (*La dottrina del fascismo*).⁹² V Gentileho pracích bychom velebení násilí coby prostředku politiky hledali skutečně jen těžko. Gregor však ignoruje například agresivní imperiální zahraniční politiku Itálie či paramilitární organizace a agresivní propagandu, která válku velebila. Jeden z klíčových myslitelů, již měli vliv jak na Mussoliniho, tak na vznik fašismu, Georges Sorel (1847–1922), vyzdvihoval násilí pracující třídy jako nezbytné v boji proti státu a jeho monopolu na právo a pořádek.

Mussolini sám tvrdil, že „násilí je nemorální, když je chladnokrevné a vykalkulované, ne když je instinktivní a impulsivní“.⁹³ Mussoliniho postoj

⁹⁰ GREGOR, James A., *Mussolini's Intellectuals: Fascist Social and Political Thought*, Princeton 2009, s. 250–251.

⁹¹ Podrobněji STERNHELL, Z., *Neither Right nor Left: Fascist Ideology in France*, Princeton 1986.

⁹² GREGOR, J. A., *Origins and Doctrine of Fascism: With Selections from Other Works by Giovanni Gentile*, Piscataway 2004. V této monografii pracuji s anglickým překladem MUSSOLINI, Benito, *The Political and Social Doctrine of Fascism* (*La dottrina del fascismo*), New York 1976.

⁹³ O'BRIEN, Paul, *Mussolini in the First World War*, Oxford 2005, s. 26.

k násilí však není zcela zřejmý. Podle všeho jej postupně měnil, přizpůsoboval situaci a balancoval mezi snahou udržet si volební podporu, vážnost hnutí v očích veřejnosti i elit a zároveň popustit uzdu násilí tam, kde to bylo vhodné, a „udržet na uzdě“ rasy, tedy oblastní fašistické vůdce, kteří obvykle jednali mnohem agresivněji. Italští fašisté tak nakonec dokázali násilí využívat velmi efektivně. O politicky motivovaném násilí nacistů existuje nepřehledné množství literatury.⁹⁴ Mezi hnědokošiláči (*Sturmabteilung*, SA) představovalo násilí sjednocovací element – tedy nikoli jen způsob politického boje, ale sloužilo i k vytvoření komunity a kamarádství (*Kamaraderie*).⁹⁵ Joseph Goebbels (1897–1945) definoval v roce 1934 „mechanismus spoluúčasti“ tvrzením, že „krev lepí lidi dohromady“ (*Blut kittet aneinander*).⁹⁶

Ve Velké Británii zase došlo mezi fašisty k tomu, co historička Julie Gottliebová nazvala „estetizací brutality“.⁹⁷ Svým způsobem šlo o povýšení brutality a násilí na ctnosti. Jedním z atributů „nového člověka“ byla v představách BUF i fyzická zdatnost. Fašista měl „žít jako atlet“⁹⁸ a poměrně často zaznívala i prohlášení o tom, že „tělesný trénink je nezbytnou součástí fašistických aktivit“.⁹⁹ Ruku v ruce s fyzickým tréninkem Mosleyho mužů šlo i násilí páchané na oponentech. Podle mnohých badatelů lze možnost realizovat se v násilnických činech v ulicích považovat dokonce za jednu z motivací některých mladíků ke vstupu do největšího britského fašistického hnutí.¹⁰⁰ Násilí přitom používali jak proti ideologickým nepřátelům, tak proti odpadlíkům z vlastních řad. V případě britské BUF by se dokonce dalo mluvit o násilí a brutalitě jako o formě propagandy – tvrdým a nekompromisním potlačením protivníků chtěli britští fašisté ukázat společnosti svou mužnost, rozhodnost, odvahu, odhodlanost a schopnost vyrovnat se s výtržníky a odpůrci.¹⁰¹

⁹⁴ Viz například BESSEL, Richard, *Political Violence and the Rise of Nazism: The Storm Troopers in Eastern Germany, 1925–1934*, Yale 1984, ale i spousta dalších prací.

⁹⁵ REICHARDT, Sven, *Violence and Community: A Micro-Study on Nazi Storm Troopers*, in: *Central European History*, Vol. 46, No. 02, 2013, s. 275–297.

⁹⁶ GOEBBELS, Joseph, *Das erwachende Berlin*, Munich 1934, s. 126.

⁹⁷ GOTTLIEB, Julie V., *Britain's New Fascist Men: The Aesthetization of Brutality in British Fascist Propaganda*, in: GOTTLIEB, Julie V. – LINEHAN, Thomas P. (eds.), *The Culture of Fascism. Visions of the Far Right in Britain*, London 2004, s. 83–99.

⁹⁸ MANGAN, J. A. (ed.), *Superman Supreme: Fascist Body as Political Icon – Global Fascism*, London 2000, s. 155.

⁹⁹ *Fascist Week*, 2–6th February 1934, s. 2.

¹⁰⁰ THURLOW, Richard, *Fascism in Britain. From Oswald Mosley's Blackshirts to the National Front*, London 2009, s. 67.

¹⁰¹ DRÁBIK, Jakub, *Mýtus o znovuzrození. Propaganda Britské unie fašistů*, Praha 2014, s. 249–252.

Vícero badatelů považuje násilí za natolik charakteristický aspekt fašismu, že jej zařadili do své definice. Americký historik Robert O. Paxton (jeho práce je známá i v našem prostředí, v roce 2007 vyšel její český překlad) tvrdí, že „činy fašistů nám mohou říct alespoň tolik, co jejich slova“,¹⁰² a podle amerického sociologa Michaela Manna „bez mocenských organizací ideje nedokážou nic“.¹⁰³ Podle Manna je definičním kritériem fašismu paramilitarismus a bojem zocelené komunity/kamarádství vidí jako začátek budování organického národa a „nového člověka“. Je toho názoru, že fašisty od jiných militantních skupin a hnutí odlišuje radikálnost a „kvalita“ jejich násilí. Ta jim přinášela popularitu – a to i ve smyslu volebních preferencí – také mezi elitami, jež obdivovaly jejich schopnost rázně reagovat.¹⁰⁴ I ve výzkumu německého nacismu se stále častěji obrací pozornost k násilnému charakteru tohoto hnutí – evidentní je to například v pracích prominentních historiků nacismu Michaela Burleigha, Svena Reicharda či Michaela Wildta.¹⁰⁵

Mannovo zařazení násilí a paramilitarismu mezi definiční kritéria fašismu je ale příliš vágní a nepřesvědčivé. Nemýlí se však v tom, že fašismus skutečně přitahoval množství lidí na základě vytváření „sounáležitosti s komunitou“ a ducha „válečného kamarádství“. Mnozí z nich byli váleční veteráni, respektive se s nimi alespoň ztotožňovali – například ideolog nacismu Alfred Rosenberg (1893–1946), i když sám nebojoval, svoji knihu *Mýtus 20. století* věnoval dvěma milionům padlých německých vojáků –, měli násilnou povahu a nedokázali se zařadit do normálního života.¹⁰⁶ Nejzřetelnějším příkladem byl Ernst Röhm, veterán první světové války, který se nikdy nedokázal přizpůsobit civilnímu životu. Po válce se připojil k nelegálním polovojenským organizacím *Freikorps* a do svého zavraždění během tzv. noci dlouhých nožů v roce 1934 patřil k nejbližším Hitlerovým spolupracovníkům. Znamý britský historik a znalec třetí říše Richard J. Evans popsal Röhma jako „člověka se

¹⁰² PAXTON, Robert, *Anatomie fašismu*, Praha 2007, s. 15.

¹⁰³ MANN, Michael, *Fascists*, Cambridge 2004, s. 12.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 16–17.

¹⁰⁵ Viz například BURLEIGH, Michael, *The Third Reich: A New History*, London 2000; REICHARDT, S., *Violence...; nebo WILDT, Michael. Hitler's Volksgemeinschaft and the dynamics of racial exclusion. Violence against Jews in Provincial Germany, 1919–1939*, New York 2012.

¹⁰⁶ I když nejnovější výzkum ukazuje, že vliv veteránů první světové války na vytváření fašistických hnutí byl ve skutečnosti mnohem menší, než si historikové původně mysleli. Viz ALCALDE, Angél, *War Veterans and Fascism in Interwar Europe*, Cambridge 2017; nebo speciální číslo časopisu *Fascism. Journal of Comparative Fascist Studies*, Vol. 6, No. 1, 2017 (War Veterans and Fascism).

Každá fašistická buňka v Itálii měla mít také své akční jednotky (squadre d'azione), známé jako squadristi. Jejich cíl byl jednoduchý – likvidace těch, které považovaly za vnitřní nepřátele. Aby se squadristi od svých politických konkurentů, začali nosit černé košile. Snímek zachycuje skupinu černokošiláčů pálicích zabavená vydání opozičního tisku.

silnými sklony k bezohlednému násilí“, který „neměl žádný zájem o myšlenky či ideologii“. ¹⁰⁷

Bezpochyby bychom našli fašisty či fašistické ideology, kteří násilí nevělebili nebo ho nepovažovali za nezbytné (jako například zmíněný Gentile). Faktem však zůstává, že každé významnější fašistické hnutí se ve větší či menší míře snažilo prosadit své cíle a ideologii i násilím. To lze samozřejmě říci o téměř každém revolučním hnutí – většina z nich uplatňovala v praxi násilí (vzpomeňme bolševický teror či oběti maoismu, Pol Potovy Rudé Khméry a podobně, které za sebou zanechaly desítky milionů mrtvých). Pro fašismus je však násilí klíčovou charakteristikou. Ve fašistické doktríně jsou násilí a „boj“ zpravidla zobrazovány pozitivně. Násilí podle fašistů přispívá k obrození národa a udržuje společnost „zdravou“. Toto přesvědčení vycházelo ze sociálního darwinismu (silnější přežije), sorelianismu (násilí pracujících k dosažení cílů) a částečně Bakuninovy propagandy činem (přímá akce jako primární politická zbraň). Násilí, boj či válka byly podle fašistů nezbytné,

¹⁰⁷ EVANS, R. J., *The Coming of the Third Reich*, New York 2004, s. 183.

pokud se mělo zachovat zdraví společnosti a národa. Vůdce československé Národní obce fašistické Radola Gajda (1892–1948) to charakterizoval následovně:

„Válka, toť rozpoutání živelných sil, jež tkví v hlubinách lidské duše. Národ, který se ocitá uprostřed tohoto přívalu běsnících živlů vášně, nadšení, bolesti a vůle, prodělává určitou **očistnou krizi**, v níž vzpruží se veškeré jeho síly, vzroste vůle po činech. – Úkol válek není jen rozkladný: války neničí jenom lidské životy a národní statky, nevrhají lidstvo o celá tisíciletí nazad, aby jen byly smutným dokladem dosavadní určité povrchnosti lidské kultury. Války znamenají i určité **positivum** v životě lidstva, tak jak bouřky znamenají určité positivum v životě přírody. Bystrému pozorovateli nemůže uniknouti, že i ztráty na životech a statcích vyrovnávají se po každé válce způsobem neobyčejně rychlým, mnohem rychleji než dalo by se jinak v dobách normálních. Neobyčejné pokroky v oboru věd technických, jež během každé války se uskutečňují, a neobyčejný rozmach kulturní a hospodářský, který se po každé válce dostavuje, jakmile neklidná údobí poválečná jsou překonána, doprovázejí tedy i **očistné krise**. Ty vyvstávají jako přímý následek války. Jsou snad právě tak bolestivé, jako válka sama. A přece i ony jsou nezbytné a bez nich stěží byl by myslitelný regenerační proces národů. Války, podobně jako bouřky, jsou výbojem vnitřního napětí, které vzniká mezi národy i uvnitř národů samých; urychlují vyřešení krisí, jež jinak by zůstávaly latentní, přinášejí novou atmosféru do života mezinárodního i národního – a v tom je jejich pozitivní význam.“¹⁰⁸

V běžných představách se fašismus většinou pojí také s teritoriální expanzí, není to však pravidlem. I když se o ni fašisté v mnoha zemích skutečně snažili, najdeme i hnutí, která měla o územní expanzi jen minimální, nebo dokonce žádný zájem (například v případě britské BUF nebo československé NOF). Potřeba „životního prostoru“ vycházející z nacionalismu je však pro fašismus klíčová a „neagresivní“ v tomto smyslu byla hnutí považující „životní prostor“ svého národa za dostatečný. Velká Británie už měla obrovské impérium a BUF žádala jeho rozvoj a obranu, ne další rozšiřování. V případě českého nacionalismu došlo po první světové válce k naplnění jeho dlouhodobých ambicí (vytvoření státu), což *de facto* zabránilo jeho dalším agresivním teritoriálním požadavkům (i když Gajda v některých pracích zmiňuje oblasti, které by bylo dobré k Československu připojit).

Fašisté se snažili o očistu národa jednak od nepřátel (o nich bude řeč), ale i o „samoočistu“ národa jako takového – a ta se měla dít válkou a „nekonečným

¹⁰⁸ GAJDA, Radola – KARLÍK, Jan, *Válka a my*, Praha 1927, s. 59–60.

bojem“.¹⁰⁹ Současně s tím podporovali i legitimitu násilí v politickém boji. Například pravicový radikál, teoretik státu a práva Carl Schmitt (1888–1985), který v letech 1933–1934 otevřeně podporoval nacisty a vstoupil i do NSDAP, pokládal za podstatu politiky schopnost suveréna rozhodovat o výjimečném stavu a eliminovat nepřítel. Schmittův přístup v podstatě právně akceptoval nezbytnost násilí při řešení neslučitelné politické rozdílnosti, způsobené liberálním pluralismem.¹¹⁰ I projevy jednoho z nejvýznamnějších filozofů 20. století (ne-li nejvýznamnějšího), kontroverzního Martina Heideggera (1889–1976), který obhajoval nacismus a obdivoval Hitlera, jsou plné „zuřivých bitev“, „boje“, „bojující pospolitosti“, „bouřek“ a podobně.¹¹¹ I tyto příklady nám dokazují, že násilí je skutečně velmi důležitou součástí fašismu. Významný rakousko-americký ekonom (a také historik, filozof a právník) Ludwig von Mises (1881–1973) si už v roce 1927 všiml podstatného rozdílu mezi liberalismem a fašismem: „Co odlišuje liberálního a fašistického politika, není rozdíl v názoru, zda použít ozbrojenou sílu proti ozbrojeným útočníkům, ale fundamentální rozdíl v náhledu na roli násilí při snaze získat moc. Největším nebezpečím pro naši domácí politiku ze strany fašismu je jeho absolutní víra v rozhodující moc násilí.“¹¹²

Fašismus představuje utopickou „třetí cestu“, alternativu k liberalismu i socialismu, která zahrnovala ekonomii, politiku a kulturu, ale zároveň sledovala vytvoření „nového člověka“ a „nového pořádku“ v novém druhu organické společnosti zastřešené všeobjímajícím a regenerovaným národním státem. Zároveň si však fašisté uvědomovali, že vytvořit toto všechno bude znamenat radikální a násilný rozchod se starým systémem, se starou dekadentní společností. To také vysvětluje, proč je fašistický „nový pořádek“ nutně spojován s „kreativní destrukcí“ – fašisté museli nejprve do základů zničit

¹⁰⁹ WOODLEY, Daniel, *Fascism and Political Theory: Critical Perspectives on Fascist Ideology*, Oxon – New York 2009, s. 106.

¹¹⁰ FRYE, Charles E., Carl Schmitt's Concept of the Political, in: *The Journal of Politics*, Vol. 28, No. 4, 1966, s. 818–830. Viz též SOBĚHART, Radek, Pojem „politična“ v teorii Carla Schmitta. Příspěvek k dějinám idejí Výmarské republiky, in: *Dvacáté století – The Twentieth Century*, No. 1, 2009, s. 37–54.

¹¹¹ Viz například Heideggerovy „Černé sešity“ – soubor Heideggerových poznámek, které si psal do černých sešitů. Poprvé byly vydány v roce 2014 (první chybí) a jsou plné vášnivého antisemitismu a velebení násilí. HEIDEGGER, Martin, *Überlegungen II–VI (Schwarze Hefte 1931–1938)*, Frankfurt 2014.

¹¹² VON MISES, Ludwig, *Liberalismus*, Jena 1927, kapitola 1, § 10. Viz též RAICO, Ralph, Mises on Fascism, Democracy, and Other Questions, in: *Journal of Libertarian Studies*, Vol. 12, No. 1, 1996, s. 1–27.

starý pořádek, aby mohli vytvořit nový.¹¹³ V tomto jsou revoluční a zároveň z toho vyplývá jejich násilná povaha.

Přestože Griffin a spousta dalších historiků nepovažuje za nezbytné uvádět v definici fašismu explicitně násilí (není to ideologický aspekt, není v ideologickém jádru fašismu), považují jej za natolik charakteristický atribut, že jsem ho do své definice zařadil. Za klíčový „očistný“ nástroj jej považovali i sami fašisté.

OČISTA NÁRODA OD NEPŘÁTEL

Základním zdrojem fašistického násilí je agrese vůči nepřátelům. Fašisté přitom vycházejí z chápání národa jako čisté organické komunity. Myšlenka „čistého“ národa a jeho integrální jednoty si odporuje s etnickou či kulturní diverzitou. Národ měl být jednotný, jednolitý celek (jak jsme si již vysvětlili v části o nacionalismu). A nikdo a nic odlišného nebylo akceptováno. Očista od nepřátel tvoří součást fašistické vize znovuzrození národa. Vize čistého národa zbaveného „těch druhých“ legitimizuje násilí. Fašisté vždy identifikovali a odhalovali různé záškodníky a nepřátele, kteří škodili národu a státu. Ti měli být důvodem a původcem všech problémů národa. Jejich odstraněním se tak – v očích fašistů logicky – měly odstranit i problémy národa. Přitom mohlo jít o jakoukoli skupinu obyvatelstva identifikovatelnou na základě nějakých kritérií (kulturních, etnických, rasových, politických apod.): Židé, komunisté, zkorumpovaní politici, menšiny, uprchlíci, bankéři, majitelé velkých podniků či bohaté rodiny ovládající svět a podobně. Někdy se stereotypy zkombinovaly – nacisté často mluvili například o „židobolševicích“, což byla kombinace antisemitského a politického stereotypu (termín „židobolševismus“ samozřejmě nepoužívali jen oni). Čeští fašisté hovořili o „tříhlavé hydře“ komunismu, Židů a Němců,¹¹⁴ což často vnímali jako jednoho a téhož nepřítele.

Ideologické a politické aspekty fašismu, o nichž již byla řeč, pomohly uvolnit a radikalizovat nenávist a nálady namířené proti vnímaným „druhým/jiným“, a to především v podmínkách druhé světové války. Zmíněná nenávist

¹¹³ Viz též KALLIS, Aristotle, *Transnational Fascism: The Fascist New Order, Violence, and Creative Destruction*, in: BAUERKÄMPER, Arnd – ROSSOLIŇSKI-LIEBE, Grzegorz (ed.), *Fascism Without Borders. Transnational Connections and Cooperation between Movements and Regimes in Europe from 1918 to 1945*, New York – Oxford 2017, s. 41.

¹¹⁴ *Základní ideje fašistického vládního programu*, Národní archiv ČR (NA ČR), fond Presidium Ministerstva vnitra (PMV) 225, č. kart. 373, dokument č. 38.

a potenciál k eliminaci „těch druhých“ samozřejmě existovaly ve formě kulturních tradic či kolektivních predsudků dávno před vznikem fašismu – ten z nich jen těžil. Známy polsko-britský sociolog Zygmunt Bauman mluvil o soupeření a nepřátelství,¹¹⁵ které se ve formě predsudků a stereotypů vyskytovalo historicky v každém národě. Stereotypy a predsudky se postupně integrovaly do národního příběhu, dějin jednotlivých národů, a výrazně přispívaly k utváření kolektivní identity. Nenávist, strach nebo nedůvěra vůči „jiným“ často hrály při budování identity přinejmenším stejně důležitou, ne-li větší roli než pozitivní kolektivní asociace.

Když se zaměříme na Evropu v době, kdy na scénu nastupoval fašismus, skutečně vidíme, že nacionalismus se nestal jen nejsilnější formou kolektivní identifikace jednotlivců, ale i jakýmsi druhem agresivního antropologického, teritoriálního a politického konceptu. Jinými slovy – lidé se identifikovali v první řadě s národem, cítili se být součástí národního kolektivu, pospolitosti. Nacionalismus se však postupně radikalizoval a každý národ se razantně vymezoval vůči ostatním. Projevilo se to především v první světové válce. Na vývoj fašismu to mělo klíčový dopad. Národ se stal idealizovanou modlou a nezávislá suverénní státnost vysněným cílem. Ruku v ruce s tím šla vize zidealizovaného národa, pospolitosti očistěné od jakýchkoliv nepřátel.

Znovuzrozený národ – externě (získání životního prostoru a přičlenění části národa žijícího mimo území státu) i interně (národ ve své nejčistší formě, homogenní komunitě) – nebyl pro fašisty jen vágním příslibem. Všude, kde k tomu měli podmínky, skutečně přistoupili k jeho realizaci.¹¹⁶ Nepřátelé přitom mohou být vnitřní (kteří žili mezi národní komunitou – Židé, Romové, menšiny, socialisté, komunisté, liberálové, kapitalisté, bankéři, moderní umění, dnes „kavárna“, „sluníčkáři“ apod.) nebo vnější (ti, kteří chtějí národ zničit zvenku – mezinárodní finančníci, příslušníci jiných národů, přistěhovalci, uprchlíci, americký imperialismus, sovětský bolševismus, Evropská unie apod.).

Fašisté viděli vnitřní nepřátele jako nebezpečnou anomálii uprostřed národní komunity. Jejich násilné odstranění přitom považovali za legitimní krok a vyjádření historické národní suverenity a práva na určitý životní prostor.¹¹⁷ V základním dokumentu slovenské fašistické organizace Rodobrana

¹¹⁵ BAUMAN, Zygmunt, *Modernity and the Holocaust*, Ithaca 1989, s. 64–65. Vyšlo i ve slovenštině. BAUMAN, Zygmunt, *Modernosť a holokaust*, Bratislava 2002.

¹¹⁶ EATWELL, R., Explaining Fascism and Ethnic Cleansing: The Three Dimensions of Charisma and the Four Dark Sides of Nationalism, in: *Political Studies Review*, Vol. 4, No. 3, 2006, s. 272.

¹¹⁷ KALLIS, A., *Genocide and Fascism: The Eliminationist Drive in Fascist Europe*, London 2008, s. 113–138.

(1923–1929 a 1939–1940)¹¹⁸ z roku 1928 stojí v bodě č. 27 – coby odpověď na otázku „Jak připravovat národ k boji proti nespravedlnosti?“ – následující: „Nejprve musíme provést očistu v samém národě, a to silnou rukou a pevnou vůlí. V očistě je třeba postupovat odhodlaně a bezohledně. Nejen ústy, ale hlavně skutky. Musíme národ očistit od korupce, protekcionářství, pažravosti. Spása národa je v mravním obrození!“¹¹⁹

Dalším legitimačním nástrojem ve snaze odstranit nepřátele byl rasismus. V době vytváření impérií nabrala starší taxonomie lidských skupin nový vítr, přičemž kontakt Evropanů s exotickými kraji a národy posílil víru v evropskou/bílou nadřazenost. Výsledkem bylo zacházení s „těmi druhými“ jako s méněcennými. Extrémní násilí, považované za nehodné, bylo – pokud směřovalo vůči „méněcenným formám existence“ – pokládáno za přípustné. V 19. století se navíc rozšířily myšlenky sociálního darwinismu (boj o přežití, přežití nejlepších), které se začaly aplikovat i na národy a rasy. Tento boj omlouval zuřivou obranu „čistoty“ národa proti „nepřítelům“ – v kulturní, duchovní, ale i biologické rovině.

Posedlost biologickou čistotou národa se nejvíce rozšířila v Německu, kde rasová věda a eugenika pokročily nejvíce, ale ani při jiných manifestacích fašismu nebyla ničím výjimečná. Ještě v září 1920 Mussolini, když hovořil o nutnosti posunout nové italské hranice na úkor Království Srbů, Chorvatů a Slovinců (pozdější Jugoslávie), prohlásil: „Když se zabýváme rasami, jako je ta slovanská – tedy méněcennými a barbarskými, [...] – nesmíme se bát nových obětí. [...] Řekl bych, že můžeme pohodlně obětovat 500 000 barbarských Slovanů za 50 000 Italů.“¹²⁰ Mussolini neustále mluvil i o „středozemní rase“, ¹²¹ mytické pospolitosti „nových Římanů“. Obdobně jako německý nacismus pracoval s pojmem *Lebensraum* (životní prostor), přišla italská fašistická propaganda s konceptem *Mare Nostrum* (Naše moře), jímž Římané označovali Středozemní moře.¹²² Tam Mussolini viděl životní prostor pro Italy, na který měli podle něj nárok a právo. Při jeho získávání byly tudíž legitimní jakékoliv prostředky.

¹¹⁸ HRUBOŇ, Anton, Fašistický mýtus znovuzrozenia v kontexte ideológie Národnej obce fašistickej a Rodobraný, in: *Český časopis historický*, roč. 113, č. 2, 2015 s. 472–481.

¹¹⁹ *Rodobranecký katechizmus*, Bratislava 1928, s. 3, bod 27.

¹²⁰ PIRJEVEC, Jože, The Strategy of the Occupiers, in: PIRJEVEC, Jože – REPE, Božo (eds.), *Resistance, Suffering, Hope: The Slovene Partisan Movement 1941–1945*, Triest 2008, s. 27.

¹²¹ NEOCLEOUS, Mark, *Fascism*, Minneapolis 1997, s. 35.

¹²² RHODES, Anthony, *Propaganda: The art of persuasion: World War II*, New York 1976, s. 70.

V Německu si mýtus o znovuzrození národa prostřednictvím očisty našel to nejradikálnější vyjádření. Hitler se v podstatě nikdy netajil tím, že chce Německo „očistit“ od Židů. Myšlenka na „konečné řešení“¹²³ se však formovala déle a k definitivě se nacisté odhodlali až během války. I v Německu tedy fašistická „očista“ začala nejdříve silnou propagandistickou dehumanizační kampaní a „očistou“ na poli kulturním. Nacisté zavírali divadla, muzea a všechny další kulturní instituce, které považovali za dekadentní. Zajímavá byla například výstava *Zvrhlé umění* (*Entartete Kunst*) v Mnichově mezi 19. červencem a 30. listopadem 1937.¹²⁴ Nacisté sesbírali více než šest set padesát uměleckých předmětů (většinou obrazů a soch), aby dokázali, že určitý, jimi nepreferovaný druh umění je zdegenerovaný a kazí „čisté“ německé umění. Hitler před výstavou vyhlásil „nelítostnou válku“ kulturní dezintegraci, dekadenci, slabosti charakteru, mentálním poruchám a rasové nečistotě. Zaútočil na „tlučhuby, diletanty a podvodníky s uměním“.¹²⁵

Méně známým faktem je, že kromě kulturní očisty začala ve třetí říši i biologická očista národa – a to dávno před holocaustem. „Pilotním programem“, na kterém si nacisté vyzkoušeli efektivnost různých způsobů vraždění, se stala Akce T4 (*Aktion T4*). Šlo o tajný program na vyvražďování duševně a tělesně postižených a nevyléčitelně nemocných, ideologicky založený na nauce o „rasové hygieně“ (*Rassenhygiene*) a plně zapadající do fašistických představ o „čisté rase“. Němečtí lékaři měli „po co nejprísnějším lékařském vyšetření“ označit „nevyléčitelně nemocné“ pacienty a navrhnout je na „milosrdnou

Titulní strana katalogu k výstavě *Zvrhlé umění*.

¹²³ K problematice „konečného řešení“ existuje velké množství literatury. Z jazykově dostupné viz například GÖTZ, Aly, *Konečné řešení: Přesun národů a vyhlazení evropských Židů*, Praha 2006.

¹²⁴ Více viz například EVANS, R. J., *The Coming...*, s. 405–418.

¹²⁵ SPOTTIS, Frederic, *Hitler and the Power of Aesthetics*, New York 2003, s. 151–168.

smrt“ (*Gnadenotod*). Systematické vyvražďování začalo v roce 1939 a za obětí mu padlo 200 000–500 000 lidí.

Během války se pak nacistická rasová „očista“ rozšířila na území střední a východní Evropy. Zanechala za sebou přibližně šest milionů mrtvých Židů (včetně přibližně jeden a půl milionu dětí)¹²⁶ a další miliony Romů, Poláků, Rusů, Ukrajinců, Bělorusů, válečných zajatců, duševně či tělesně postižených, homosexuálů, černochů, politických oponentů nacistů a dalších (holokaust v nejširším smyslu slova dosáhl až sedmnácti milionů obětí).¹²⁷

Vražďení pochopitelně nezačne jen tak samo od sebe. Gregory H. Stanton, prezident Genocide Watch, vypracoval v roce 1996 dokument s názvem *Osm stadií genocidy*,¹²⁸ k němuž v roce 2012 přidal další dvě stadia. Seznam momentálně vypadá takto:

- *Klasifikace* – rozdělení společnosti („my“ a „oni“)
- *Symbolizace* – používání hanlivých výrazů pro ohroženou skupinu (například Cikáni namísto Romové), vytváření a používání symbolů, které odlišují ohroženou skupinu (například Davidova hvězda)
- *Diskriminace* – obrání ohrožené skupiny o její plná občanská práva majoritním obyvatelstvem, ztížení jejího přístupu ke spravedlnosti a rovným příležitostem
- *Dehumanizace* (odlidštění) – popírání lidskosti ohrožené skupiny, majoritní společnost ji nazývá například zvěří, hmyzem, parazitem či nemocí. Cílem je překonat přirozený lidský odpor k vraždě.
- *Organizace* – vytváření oficiálních či neformálních ozbrojených skupin a plánů vraždění
- *Polarizace* – vyhrocování ideologie a legislativy, například zákaz manželství mezi majoritním obyvatelstvem a ohroženou skupinou. Extremisté se zaměřují i na umírněné z vlastních řad, kteří se, v případě nesouhlasu s oficiální politikou, mohou stát prvními oběťmi vraždění.
- *Příprava* – vytváření plánů vraždění s obvykle eufemistickým názvem (například konečné řešení, očištění, protiteroristické opatření). Distribuce zbraní, budování a cvičení armád.

¹²⁶ KEREN, Nill, Children, in: LAQUEUR, W., *The Holocaust Encyclopedia*, New Haven 2001, s. 115.

¹²⁷ NIEWYK, Donald L. – NICOSIA, Francis R., *The Columbia Guide to the Holocaust*, New York 2000, s. 45.

¹²⁸ STANTON, Gregory H., *The Ten Stages of Genocide*. Genocide Watch, online dostupné na <http://genocidewatch.net/wp-content/uploads/2012/06/The-Ten-Stages-of-Genocide-handout.pdf> [cit. 22. 7. 2017].

- *Promásledování* – oddělení a identifikace obětí na základě jejich etnika nebo náboženství, vytváření seznamů těch, které je třeba popraviti. Oběti jsou odvázeny do táborů či ghett, jejich majetek připadne útočníkům.
- *Vyhlazení* – vraždění začíná a rychle se stává masovým
- *Popření* – popření činu, které následuje po vraždách. Zahlazení stop, kopání masových hrobů, zastrašování svědků. Pokud popření trvá, je jedním z nejjistějších ukazatelů, že se masakry budou opakovat.¹²⁹

Dosud nejrozsáhleji se vztahu fašismu a násilí věnoval řecko-britský historik Aristotle Kallis ve své práci *Genocide and Fascism: The Eliminationist Drive in Fascist Europe*.¹³⁰ Pracoval přitom především s psychologickým konceptem „kognitivní disonance“, tedy schopností fašistů (a vlastně i nás všech) mít dva

Nacistická propaganda tvrdila, že pokud nedojde k okamžité „očistě“ národa od zdegenerovaných a méněcenných, hrozí jeho zánik. Počátkem této biologické čistoty národa byl program Aktion T4.

¹²⁹ Tamtéž. Viz též MARKOŠ, Ján, Cesta k masovému násilíu je známa. Ako ďaleko sú Slovinci? in: *Denník N*, 5. januára 2017, online <https://dennikn.sk/649660/cesta-k-masovemu-nasiliiu-je-znama-ako-daleko-su-slovinci/> [cit. 22. 7. 2017.]

¹³⁰ KALLIS, A., *Genocide...*

(nebo více) vzájemně si odporující názory najednou. Podle Kallise existuje rozkol mezi tím, jak by podle fašistů měl svět vypadat, a tím, jaká je skutečná realita. Jednou ze strategií, jak se s tímto rozporem fašisté vyrovnávají, je hledání „obětních beránků“, nepřátel, kteří jej způsobují. Nejčastěji jsou jimi Židé – a to jak v minulosti, tak dnes. Fašisté Židům vždy přisuzovali na jedné straně vlastnosti podřadné rasy, méněcenných lidí, na straně druhé však zároveň výjimečné schopnosti, jako jsou inteligence a organizační schopnosti, díky nimž měli ovládat svět a způsobovat utrpení toho kterého národa. Další strategií bylo slepé důvěřování ideologii či vůdci a ignorování základních faktů či reality.

Kallis kromě toho v souvislosti s fašismem hovoří i o dvou druhích „povolení“:¹³¹ povolení k nenávisti a povolení k zabíjení.¹³² Povolení k nenávisti je ideologickou legitimizací negativní nálady a nenávisti proti určité skupině „těch druhých“ (obětních beránků). Znamená to, že nenávist vůči určité skupině populace vnímají jako morálně ospravedlnitelnou, opodstatněnou, a často dokonce žádoucí. Vlivem tohoto „povolení“ se rozevřela a zvětšila psychologická propast mezi většinou národa a „těmi druhými“. Nastal pozvolný proces dehumanizace, který zbavil nepřátele lidskosti, a tím „osvobodil“ většinový národ od morálních zábran. Majoritní společnost se zkrátka k určité skupině označené za nepřítel národa přestala chovat jako k lidem.

Od toho je jen krok k „povolení zabíjet“, spojovanému především s nacistickým vražděním na východě. Po invazi do Polska v září 1939 východně od Německa vznikla obrovská laboratoř genocidy. Veškeré násilí fašistů samozřejmě nemůžeme jednoduše vysvětlit ideologií. Spousta členů fašistických (či jiných revolučních) hnutí násilí prostě vyhledávala,

Nacisté často zobrazovali Židy jako parazity, vši, krysy, chobotnice atd., aby je dehumanizovali. Na území okupované Polska se kolem roku 1942 objevily takovéto plakáty: „Židé – vši – tyfus.“

¹³¹ Přípustnost, svoboda jednat, licence.

¹³² KALLIS, A., *Genocide...*, s. 284–309.

ať už kvůli své agresivní povaze, nebo osobním problémům. Pokud je fašismus úspěšný, nevyhnutelně vede ke genocidě nebo odstranění dané nechtěné skupiny obyvatelstva. Likvidace těchto skupin může být založena na rasovém, biologickém, etnickém (nacismus) nebo kulturním či politickém (italský fašismus) principu. K „očistě“ vycházející z potřeby vytvořit mytický jednotný znovuzrozený národ však fašismus spěje vždy.

NOVÝ POŘÁDEK

Při analýze toho, čeho fašisté chtěli vlastně dosáhnout, je v první řadě důležité uvědomit si, že fašismus byl „opozdilcem“ (*latecomer*), jak jej označil jeden z nejvýznamnějších teoretiků fašistických studií Juan Linz.¹³³ Znamená to, že se na politické scéně objevil v době, kdy ostatní ideologie již měly rozvinutou konkrétní koncepci, vize a plány na uspořádání státu, fungování hospodářství, společnosti a vůbec všech aspektů společenského, kulturního, hospodářského a politického života. Fašisté se tedy potřebovali vymezit proti všemu, co už hlásaly jiné ideologie – proto tolik „proti-“ postojů¹³⁴ (protidemokratický, protiliberalní, protikonzervativní, protisocialistický, protifeministický a podobně).

Mohlo by se zdát, že fašisté vědí mnohem lépe, proti komu a proti čemu bojují, než za jakými hodnotami stojí. Není to tak docela pravda. Přestože je fašismus často považován především za destruktivní sílu, disponoval i „pozitivním“ ideologickým obsahem představujícím určitou vizi společnosti. Tato „pozitivní“ dimenze neznamena „dobro“ v morálním či etickém smyslu, avšak fašisté měli určitou vizi nového společenského uspořádání. Ta se ovšem skrývala za jeho agresivním vymezováním se vůči ostatním ideologiím. Fašisté na jedné straně nabízeli rozhodné odmítnutí toho, co již existovalo. Zároveň však nabízeli utopickou vizi alternativní budoucnosti, ukovanou z různých témat a aspektů, jež našli u svých protivníků z řad pravice i levice.

¹³³ LINZ, Juan, Some Notes Toward a Comparative Study of Fascism in Sociological Historical Perspective, in: LAQUEUR, W. (ed.), *Fascism: a reader's guide: analyses, interpretations, bibliography*, Berkeley 1976, s. 4–5.

¹³⁴ Tím se při definování fašismu nechal zlákat například také Ernst Nolte. Fašismus charakterizoval na základě šesti znaků, přičemž důraz byl právě na „anti-“: antikomunismus, antiliberalismus, antikonzervatismus, paramilitarismus, nárok na totalitu a vůdčí princip. NOLTE, Ernst, *Der Faschismus in seiner Epoche: die Action française, der italienische Faschismus, der Nationalsozialismus*, München 1963, v českém překladu jako NOLTE, Ernst, *Fašismus ve své epoše*, Praha 1998.

Fašismus byl v jistém smyslu extrémní odpovědí na liberální politiku, kterou chtěl zničit a nahradit novými metodami zapojení mas do kolektivní politiky prostřednictvím nového stylu. Někteří autoři hovoří o „charismatickém“ stylu, případně o „charismatizaci“.¹³⁵ To fašismu umožňovalo a umožňuje získávat příznivce a sympatizanty napříč třídami a společenskými skupinami. Tímto novým stylem vytvořil možnost „přežít“ politiku na základě vlastní zkušenosti. To samozřejmě existovalo i dříve, lidé byli aktivní a angažováni i v jiných hnutích. Nikdy však ne do takové míry a takovým způsobem jako v případě fašismu. Fašismus poskytoval a poskytuje pocit národní jednoty, sounáležitosti ke komunitě, většímu celku, se kterým se jednotlivec může identifikovat.¹³⁶

Miliony lidí meziválečné Evropy volily fašisty – a nebylo to pro nenávisť vůči nepřítelům či radikálnímu vymezování se proti všem ostatním politickým ideologiím. Byl to „pozitivní“ program, co lidi lákalo. Fašismus tedy něco i přinášel. Kromě „masové politiky“ je však obtížné identifikovat, co vlastně. Vize fašistů byly často vágní, mlhavé a nekonkrétní. Historikové jako Roger Eatwell či Stanley Payne a další často hovoří o „pokusu vybudovat novou, moderní, sebeurčenou a sekulární kulturu“.¹³⁷ Ta se přitom kvalitativně liší od liberální demokracie i komunismu. Eatwell ve své definici operuje s termíny jako „nový člověk“, „nový holistický stát“ a „třetí cesta“, přičemž i podle něj fašismus kombinuje prvky levice a pravice – například silným státem řízené hospodářství (z komunismu) a zároveň zachování soukromého vlastnictví a trhu (z kapitalismu). Fašisté se tedy snažili vytvořit syntézu mezi socialismem a kapitalismem a přijít s alternativním ekonomickým modelem.¹³⁸ Nosným tématem v oblasti hospodářského plánování se stal „korporativní stát“, známý v některých případech též jako „stavovský stát“.

Zjednodušeně – korporativismus je formou organizace státu nebo ekonomiky na principu profesních komor. Znamená to, že ve státě existuje určitý počet stavů (korporací) s povinným nebo napůl povinným členstvím, v nichž jsou jednotliví členové organizováni na základě svého zaměstnání. Tyto korporace pak zastupují zájmy členů a zároveň se podílejí na uskutečňování státní

¹³⁵ KALLIS, A., Fascism, 'Charisma' and 'Charismatisation': Weber's Model of 'Charismatic Domination' and Interwar European Fascism, in: *Totalitarian Movements and Political Religions*, Vol. 7, No. 1, 2006, s. 25–43; EATWELL, R., The Concept and Theory of Charismatic Leadership, in: *Totalitarian Movements and Political Religions*, Vol. 7, No. 1, 2006, s. 141–156; viz též COSTA PINTO, A. – EATWELL, R. – LARSEN, Stein Ugelvik (eds.), *Charisma and Fascism*, London 2007.

¹³⁶ Porovnej s LINZ, J., *Totalitarian and Authoritarian Regimes*, Colorado 2000, s. 220–227.

¹³⁷ PAYNE, S. G., *A History...*, s. 7.

¹³⁸ EATWELL, R., *Fascism. A History*, London 2003, s. xix–xxxi.

politiky. Jsou přitom organizovány profesně, podobně jako středověké cechy, ve větších skupinách jako zemědělské, obchodní, průmyslové a podobně, na základě společného zájmu.¹³⁹ Členy korporací byli zpravidla zaměstnanci, majitelé a stát ve stejném poměru. Základní myšlenka spočívala v tom, že se na všem dokážou dohodnout – od výroby po výši mzdy – a poté své požadavky jednak státu tlumočit, jednak si od něj vymoci, co potřebují.

Samotný termín korporativismus vznikl z latinského slova *corpus* (množné číslo *corpora*), což znamená *tělo*. Měl symbolizovat, že celá národní komunita funguje jako lidské tělo, kde každá část má svůj úkol a pracuje pro dobro celku – myšlenka, která byla fašistům velmi blízká. Jednotlivé koncepce korporací, jejich fungování, pravomoci, počet, organizace a podobně se konkrétně lišily hnutí od hnutí. Mohl je organizovat stát, nebo mohly být organizovány a kontrolovány soukromě, lišily se počty i poměr členů. Společným znakem však byla spolupráce jednotlivých složek korporace – od toho si fašisté slibovali překonání třídního konfliktu a harmonii mezi jednotlivými společenskými třídami. Hodně fašistických teoretiků skutečně věřilo, že se majitelé továren dokážou dohodnout se zaměstnanci i státem. Ve skutečnosti však korporace *de facto* znamenaly dohodu mezi majiteli podniků a státem a likvidaci politické opozice ve formě odborů.

Korporacím věnoval Hitler v *Mein Kampf* samostatnou kapitolu.¹⁴⁰ Uvědomoval si však, že odbory byly silné a že cesta ke „stavovským zastupitelstvům“ (tedy korporacím) nějaký čas potrvá. Proto měly nejprve vzniknout stranické instituce – a ty by pak nahradily ty státní. Proto také podporoval vznik národně socialistických odborů. Dodával však, že „národně socialistické odbory nejsou žádným nástrojem třídního boje, ale pouze orgánem profesního zastoupení. Národně socialistický stát nezná žádné třídy, ale z politického hlediska pouze občany s úplně stejnými právy a podle toho i stejnými povinnostmi“.¹⁴¹ Z odborů se tedy měly stát korporace. Mussoliniho *Doktrína fašismu* (*La dottrina del fascismo*, napsaná ve skutečnosti z větší části Giovannim Gentilem) také velebí korporace: „Fašismus rozeznává potřeby, které vedly k socialismu a odborářství, a přikládá jim náležitou váhu v korporativním systému, v němž jsou rozdílné zájmy koordinovány a harmonizovány v jednotném státě.“¹⁴²

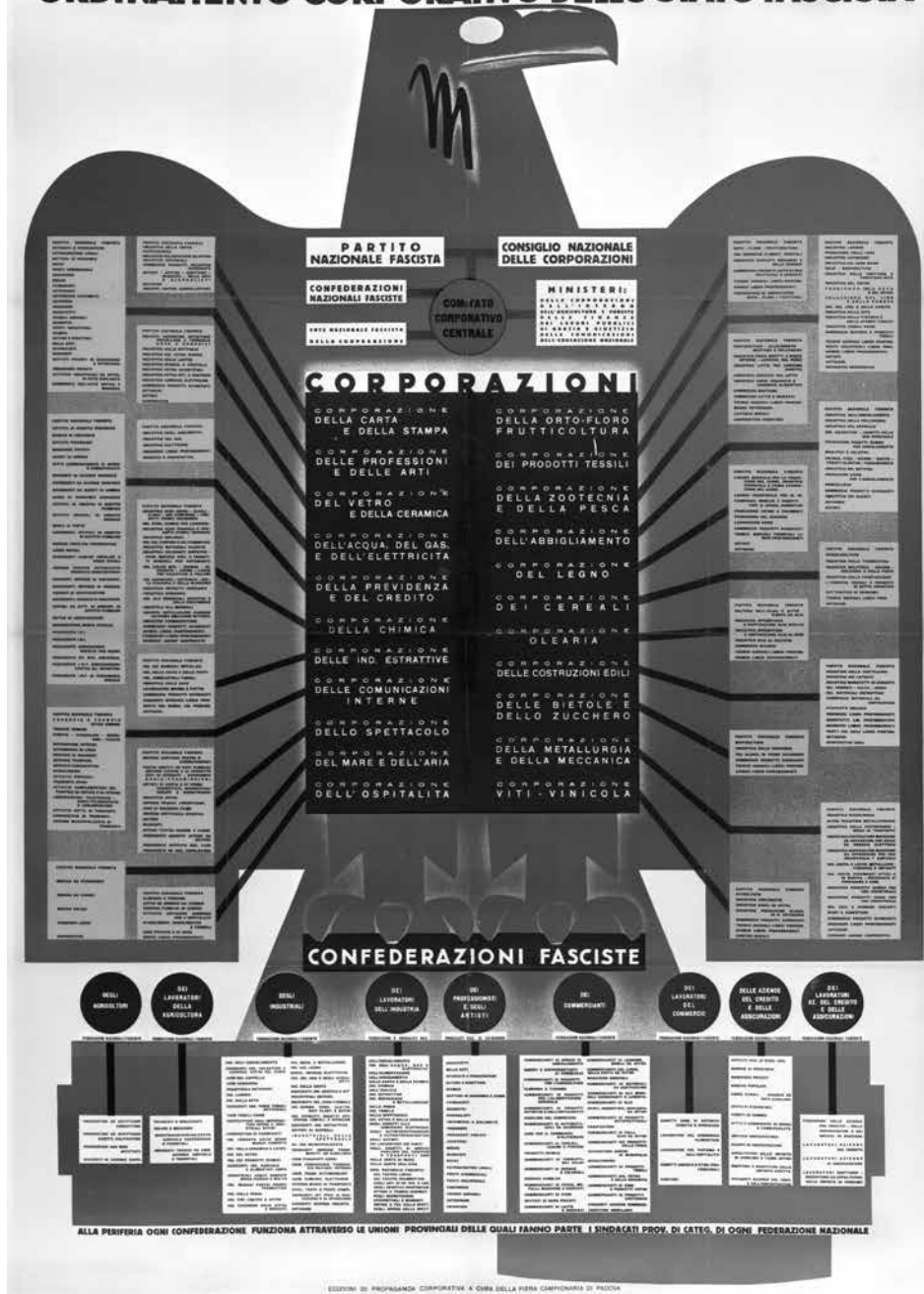
¹³⁹ Viz například WIARDA, Howard J., *Corporatism and Comparative Politics: The Other Great Ism*, London – New York 1996, s. 22–23.

¹⁴⁰ HITLER, A., *Mein Kampf*..., 12. kapitola 2. části, „Otázka odborov“, s. 378–384.

¹⁴¹ Tamtéž, s. 380.

¹⁴² MUSSOLINI, Benito, *The Doctrine of Fascism*, Firenze 1935, s. 15 (oficiální anglický překlad textu z *Enciclopedia Italiana* z roku 1932).

ORDINAMENTO CORPORATIVO DELLO STATO FASCISTA

Plakát stylizovaný do fašistické orlice zachycuje schéma italského korporativního státu (Ordinamento Corporativo dello Stato Fascista). Mussolinimu se navzdory veškerému úsilí jeho nejlepších ideologů a teoretiků nepodařilo myšlenky korporativního státu skutečně přetavit do fungující reality.

V teoretické rovině velmi podrobně rozpracovali myšlenky korporativního státu britští fašisté. Sám Oswald Mosley psal ve své základní práci *The Greater Britain* o tom, že principy korporativismu budou aplikovány do všech sfér průmyslového života. Každé průmyslové odvětví mělo mít vlastní korporaci, složenou rovnoměrně ze zástupců zaměstnavatele (třetina), zaměstnanců (třetina) a spotřebitelů, které by zastupoval stát (třetina). Všechny korporace pak měly být zastoupeny v Národní průmyslové korporaci (*National Corporation of Industry*) a ta měla sloužit jako jakýsi „průmyslový parlament“ – tedy nahradit horní komoru britského parlamentu (Sněmovna lordů, House of Lords). Zástupci jednotlivých odvětví by do této Národní průmyslové korporace nebyli voleni v jednotlivých volebních obvodech (na geografické bázi) jako do té doby – a jak to známe z demokratických zemí dnes –, ale na základě odvětví, ve kterém pracovali: farmáři by volili farmáře, lékaři lékaře, hutníci hutníky a podobně.¹⁴³

V Československu se ideologové NOF chtěli vrátit k „funkčnímu středověkému pořádku, ke stavovskému státu“.¹⁴⁴ Jan Scheinost (1869–1964), jeden z nejvýznamnějších teoretiků českého fašismu, napsal: „Hospodářské zkušenosti s demokracií jsou trapné. Najděte rozumného člověka, který by pochopil, že pokrývač má totéž právo mluvit do zákona o stabilizaci měny jako peněžník a národohospodář, nebo že učitel rovným hlasem pomáhá dělati zákon o živnosti pokrývačské jako pokrývač. Každý nechť se stará o věci, jimž může nejlépe rozumět podle svých životních zkušeností, podle svého povolání a osudu. [...] Stavovský stát však není třeba zříditi z módy, ale z potřeby. Poměry jsou takové, že je nutno, aby kontrola veřejných peněz, hospodářského zákonodárství a státní správy, byla dána do rukou stavům, a nikoli demokratickým stranám, které se podle obecné zkušenosti neosvědčily.“¹⁴⁵ Tyto myšlenky později výrazně rozvinul Radola Gajda v knize *Stavovská demokracie*

¹⁴³ MOSLEY, O., *The Greater Britain*, London 1932, s. 29–32, 96–101. V *The Greater Britain* Mosley prezentoval základní náčrt navrhovaného systému, jádro představ britských fašistů. Do detailů byl celý systém rozpracován později, především „filozofem BUF“ Alexandrem Raven-Thomsonem v jeho knize *The Coming Corporate State* z roku 1937, ale také dále Mosleyem v jeho *Fascism: 100 Questions Asked and Answered* (1936) a *Tomorrow We Live* (1938). Viz též KOVÁŘ, Martin, Sir Oswald Mosley, British Union of Fascists a jejich vize fašistického státu, in: *K hospodářským dějinám 20. století, Acta Oeconomica Pragensia, Vědecký časopis Vysoké školy ekonomické v Praze*, roč. 13, č. 3/2005, s. 226–227 nebo DRÁBIK, J., „We are of their blood and spirit of their spirit“: Ex-servicemen and the British Union of Fascists, in: SALVADOR, Alessandro – KJOSTVEDT, Anders G. (eds.), *New Political Ideas in the Aftermath of the Great War*, London 2017, s. 157–162.

¹⁴⁴ SCHEINOST, Jan, Stavovský stát, in: *Říšská stráž. Ústřední deník Národní Obce fašistické*, 8. září 1928, roč. 164, příloha *Fašistická myšlenka*, s. 9.

¹⁴⁵ Tamtéž.

*národního státu*¹⁴⁶ v roce 1933 (i když ve skutečnosti knihu sám nenapsal, byl uveden jako její autor). Slovenská pospolitost – národní strana ještě v roce 2005, „vycházejíc z historie slovenského národa a slovenských a slovanských tradic uspořádání společnosti na občinovém principu“, žádala „změnu ze současného systému parlamentní demokracie politických stran na uspořádání státu na základě stavovského principu“.¹⁴⁷

Myšlenky korporativismu přitom původně nejsou fašistickým „vynálezem“. Zabývalo se jimi vícero ekonomů, filozofů či myslitelů a jejich teoretické vypracování prošlo dlouhým a komplexním vývojem. Korporativismus musíme navíc vnímat v kontextu dějin meziválečné Evropy a její politické kultury – v jistém smyslu zasáhl po první světové válce celou evropskou ekonomiku.¹⁴⁸ Fašisté korporativismus převzali, přizpůsobili svým představám a začali prezentovat jako třetí cestu mezi komunismem a kapitalismem. Svým způsobem je příkladem schopnosti fašistů kombinovat více často protichůdných idejí, vytržených z programů a ideologie politických oponentů.

V roce 1936 známý italský antifašista, politik, historik a spisovatel Gaetano Salvemini (1873–1957) napsal slavnou knihu o Mussoliniho diktátorství a fašistické Itálii. Jedním z jeho hlavních bodů bylo, že korporativní stát, který fašisté tolik propagovali, ve skutečnosti nefungoval. Podle Salveminiho „fašistické korporace existovaly jen na papíře“ a jejich úspěch a celosvětový zájem, který vyvolaly, nebyly nic jiného než šikovní fašistická propaganda.¹⁴⁹ Další historikové v podstatě převzali tyto Salveminiho teze a dlouho po skončení války se obecně tvrdilo, že fašistické korporace skutečně nefungovaly a šlo jen o „kouřovou clonu“ a propagandu režimu.¹⁵⁰

Ve skutečnosti to byla pravda jen částečně. Zpočátku se Mussoliniho režimu nedařilo a korporativismus opravdu nefungoval, respektive nefungoval dobře. Neúspěchy při aplikování korporativistické politiky pak vedly k třenicím a zklamání ve fašistickém hnutí i vedení státu. Zároveň však přibližně od roku 1926 můžeme pozorovat jisté zlepšení, které přišlo po adaptaci nové právní legislativy týkající se kolektivních pracovních vztahů, již napsal ministr spravedlnosti Alfredo Rocco (1875–1935). Vytvořil ji v dubnu a schválena

¹⁴⁶ GAJDA, Radola, *Stavovská demokracie národního státu*, Praha 1933.

¹⁴⁷ Lidový program Slovenské pospolitosti – národní strany, Banská Bystrica 2005.

¹⁴⁸ MAIER, C. S., *Recasting Bourgeois Europe. Stabilization in France, Germany, and Italy in the Decade after World War I.*, Princeton 2015.

¹⁴⁹ SALVEMINI, Gaetano, *Under the Axe of Fascism*, New York – London 1936, s. 10 a dále.

¹⁵⁰ PASETTI, Matteo, *Corporatist Connections. The transnational Rise of the Fascist Model in Interwar Europe*, in: BAUERKÄMPER, A. – ROSSOLINIŠKI-LIEBE, G. (ed.), *Fascism Without Borders. Transnational Connections and Cooperation between Movements and Regimes in Europe from 1918 to 1945*, New York – Oxford 2017, s. 65–93.

byla již v červenci 1926.¹⁵¹ Rocco vytvořil nový model korporativního státu, v němž vše přísně podléhalo státní moci. Původně se korporativistické projekty snažily vytvořit systém, který by korporace chránil před politickými vlivy nebo vstupem zájmových skupin do rozhodovacího procesu. Rocco však pochopil, že takhle to fungovat nebude. Rozhodující pravomoci tak získal autoritativní stát a mimo jiné byly zakázány stávkky. Italský fašismus tedy od původních myšlenek korporativismu ustoupil.

Podobná situace nastala v Německu. Po italské zkušenosti a také zkušenostech v Rakousku se nacisté rozhodli korporativismus jednoduše neaplikovat. Podobně to pak nedovolili ani slovenské vládě během války.¹⁵² Nacistická ekonomika byla v principu pragmatická a improvizovala. K zavádění korporací se prakticky ani nedostala. Navíc jí chyběla jakákoli filozofie i plán, tedy kromě toho na znovuvyzbrojení. Největší úspěchy projektů německých veřejných prací – jako například výstavba dálnic –, byly ve skutečnosti naplánovány předchozími administrativami a nacisté si je jen ponechali.¹⁵³

Nosné téma fašistického politického programu a propagandy – „korporativní stát“ – tedy nefungovalo. I když existují badatelé, kteří tvrdí, že fašismus má identifikovatelný ekonomický systém odlišný od těch, které prosazovaly jiné ideologie,¹⁵⁴ většina odborníků se shodne, že ačkoli fašistické ekonomiky mají některé podobné znaky, nic takového jako specifická fašistická ekonomická organizace či program neexistuje. Někteří zacházejí ještě dále a tvrdí, že právě absence jakékoli koherentní ekonomické teorie či ekonomického myšlení je to, co fašismus odlišuje od jiných ideologií.¹⁵⁵ Otázky ekonomické a hospodářské struktury skutečně patří mezi nejméně vyjasněné charakteristiky fašismu. Obecně však měly fašistické strany společné to, že zájmy hospodářství podřizovaly zájmům státu nebo národa, přičemž však do jisté míry (větší nebo menší, v závislosti na režimu) zachovávaly soukromé vlastnictví a snažily se o přirozenou konkurenceschopnost.

¹⁵¹ PASETTI, M., *Neither Bluff nor Revolution: The Corporations and the Consolidation of the Fascist Regime (1925–1926)*, in: ALBANESE, Giulia – PERGHER, Roberta (eds.), *In the Society of Fascists: Acclamation, Acquiescence, and Agency in Mussolini's Italy*, London – New York 2012, s. 87–107.

¹⁵² HALLON, Ľudovít – SCHVARC, Michal, *Predstavy, realita a medzinárodný kontext sociálneho štátu v Slovenskej republike 1939–1945*, in: *Historický časopis*, Vol. 62, No. 4, 2014, s. 645–678.

¹⁵³ JAMES, Harold, *The German Slump: Politics and Economics 1924–1936*, Oxford 1987, nebo z novějších prací OVERY, Richard, *The Nazi Economic Recovery 1932–1938*, Cambridge 1996 a mnoho dalších prací.

¹⁵⁴ To tvrdí především David Baker. Viz BAKER, David, *The political economy of fascism: Myth or reality, or myth and reality?* in: *New Political Economy*, Vol. 11, No. 2, 2006, s. 227–250.

¹⁵⁵ WOODLEY, D., *Fascism...*, s. 161.

NOVÝ ČLOVĚK

Fašismus však není jen o novém ekonomickém modelu. Podstatnou částí fašistické ideologie byl i koncept „nového člověka“, heroické postavy ve smyslu nietzscheovského nadčlověka. Tento nový *homo fascistus*¹⁵⁶ měl reprezentovat další krok v evolučním vývoji lidstva. Fašistický „nový člověk“ je jedním ze základních prvků, který odlišuje fašismus od radikální pravice – ta se totiž o žádného „nového člověka“ nesnaží.¹⁵⁷ Opět je to jedna z věcí, která nebyla nová, ba ani specifická jen pro fašismus a vyskytuje se i u jiných hnutí, především v souvislosti s eugenikou a rasovými teoriemi o vytvoření nového, biologicky lepšího člověka.¹⁵⁸ O „nového člověka“ se nakonec snažil i největší ideologický nepřítel fašismu – komunismus.¹⁵⁹ *Homo fascistus* však představuje klíčový rys fašistické ideologie. Historik Roger Eatwell ho považuje za natolik důležitý aspekt, že jej dokonce zařadil do své definice fašismu (tři základní témata fašistů podle něj jsou: 1. nový člověk, 2. holistický nacionalismus a 3. stát vystavěný na základě třetí cesty mezi socialismem a kapitalismem).

V definici fašismu v *Enciclopedia Italiana* (v již zmiňované eseji *Doktrína fašismu*) z roku 1932, jejímž autorem je oficiálně Mussolini, najdeme mimo jiné i to, že v přímém rozporu s liberálním pojetím bezcílně svobodného, atomizovaného a autonomního jedince – žijícího pod správou úřednického státu, jehož primární funkcí je zajistit plynulé fungování trhu – považují fašisté člověka za tvora, jemuž nejvíce prospívají přísné podmínky v podobě plnění povinností, obětování se a dodržování kázně. Podle duceho měly tyto myšlenky původ v heroismu, válečné chabrosti a mužnosti. Odpovědností a úkolem státu tak bylo vytvořit vzorový model, na jehož základě bude z „blátivého liberálního těsta vytvořen nový a pevnější fašistický člověk“.¹⁶⁰ Člověk byl totiž podle Mussoliniho schopný podlehnout dekadentnímu materialistickému otroctví stejně jako i mužnému heroickému idealismu. K tomuto „správnému“ směřování mu měl dopomoci silný stát.

¹⁵⁶ Termín „homo fascistus“ jsem si vypůjčil od Rogera Griffina. GRIFFIN, R., *The Nature...*, s. 43.

¹⁵⁷ EATWELL, R., *Ideology, propaganda, violence and the rise of Fascism*, in: COSTA PINTO, A. (ed.): *Rethinking the Nature of Fascism*, Basingstoke 2011, s. 165–185. Viz též FELDMAN, Matthew – DAGNINO, Jorge – STOCKER, Paul, *The “New Man” in Radical Right Ideology and Practice, 1919–45*, London 2017.

¹⁵⁸ Viz například TURDA, Marius, *Building the New Man. Eugenics, Racial Science and Genetics in Twentieth-Century Italy*, Budapest 2011 a další Turdovy práce.

¹⁵⁹ ALT, Edith – ALT, Herschel, *The New Soviet Man. His Upbringing and Character Development*, New York 1964.

¹⁶⁰ MUSSOLINI, B., *The Political and Social Doctrine...*, str. 24–26.

Představa fašistického „nového člověka“ měla v různých hnutích různé podoby. Jedním z příkladů takového konceptu „nového člověka“ byl například „politický voják“ (*political soldier*), s nímž koncem sedmdesátých let přišla britská Národní fronta (*National Front*, NF). Termín měl indikovat téměř fanatické odhodlání pro nacionalismus a odhodlání členů hnutí přinést společnosti revoluční změnu. Tento „nový člověk“, „politický voják“, měl odmítnout materialismus a vášnivě se oddat nacionalistickému zápasu proti decadenci a moderní buržoazní společnosti.¹⁶¹

Termín „nový člověk“ nebyl v rétorice a projevech fašistů vždy nutně přítomný, koncept však ano. Především u nacistů nenajdeme mnoho zmínek o „novém člověku“, je však zřejmé, že se ho pokoušeli vytvořit. Píše o něm Alfred Rosenberg – jeden z prvních a nejvlivnějších členů NSDAP a stranický ideolog – v jedné z nejpoblárnějších knih třetí říše (byla součástí všech oficiálních knihoven, příručkou ideologických školení a vyšla v obrovském nákladu).¹⁶² V úvodu publikace *Mýtus 20. století* (*Der Mythos des 20. Jahrhunderts*) tvrdí, že úkolem Němců ve 20. století je probudit rasového ducha, vytvořit organický stát a „vytvořit nový typ lidské bytosti a nový pohled na svět“.¹⁶³ Rosenberg vydal svou knihu v roce 1930, ale už tehdy došel k přesvědčení, že tento nacistický nový člověk se stane realitou, že nacisté ovládnou svět a upraví si ho podle svých představ. Němci proto neměli pochybovat: „Na všechny otázky a pochybnosti nastupující německé říše zná nový člověk jedinou odpověď: Jen já budu triumfovat!“¹⁶⁴

Jak však tento nový člověk vypadal? Podobně jako u ekonomických teorií, i zde jsou texty fašistů většinou vágní a nevíme, co konkrétně si pod tímto pojmem představovali. Opakuje se však téma hrdinského vůdce, případně elity, která povede národ ke slávě. Mussolini často mluvil o „zákopokracii“ (*trincerocrazia*),¹⁶⁵ dynamické mladé elitě, zocelené v bojích první světové války (v zákopech), která se nebála riskovat. Hitler mluvil o potřebě „génia“, který masám vysvětlí geniální myšlenky a povede je.¹⁶⁶

¹⁶¹ Více viz COPSEY, Nigel, *Contemporary British Fascism: The British National Party and the Quest for Legitimacy*, Basingstoke 2004.

¹⁶² EATWELL, R., Fascism, in: FREEDEN, Michael – STEARS, Marc (eds.), *The Oxford Handbook of Political Ideologies*, Oxford 2013, s. 474–493.

¹⁶³ ROSENBERG, Alfred, *Der Mythos des 20. Jahrhunderts*, München 1937, s. 3–4.

¹⁶⁴ Tamtéž, s. 4.

¹⁶⁵ Asi poprvé tento termín použil už v roce 1917. MUSSOLINI, B., Trincerocrazia, in: *Il Popolo d'Italia*, 15. december 1917. Citováno dle MORGAN, Philip, *Italian Fascism, 1915–1945*, Basingstoke 2004, s. 13.

¹⁶⁶ HITLER, A., *Mein Kampf*..., s. 75–77.

Oswald Mosley zdůrazňoval, že masy nerozumí a ani nemohou rozumět ideologii v celé její komplexnosti. Ty mohla chápat jen elita hnutí, která pak měla „vytvořit životní postoje. Ty poté posune dál masám [...] a stanou se pocitem. Směrodatná myšlenka se musí transformovat do cítění mas, které potom způsobí zrod nové civilizace“.¹⁶⁷ Když Mosley v prvním čísle fašistických novin *The Blackshirt* vyzýval k revoluci, myslel to naprosto vážně. Jeho černošiláci měli být „bojovníky nové éry“, elitou, která přivede národ zpět na výsluní.¹⁶⁸ Úpadek západní civilizace mohl podle Mosleyho zastavit jen novodobý Cézar, Napoleon (samořejmě tím myslel sebe). Každý z členů jeho fašistického hnutí pak představoval „individuální buňku kolektivního cesarismu“.¹⁶⁹ Jen oni prý byli schopni „revitalizovat“ britskou mládež i celou západní kulturu.

Zajímavým příkladem jsou i texty italského filozofa, básníka a esoterika Julia Evoly (1898–1974). Ten se angažoval v italském fašistickém hnutí, fascinoval jej mysticismus a chtěl obnovit pohanské římské impérium – čímž se paradoxně dostal do rozporu s Mussolinim, který pragmaticky spolupracoval s římskokatolickou církví. Evola pak přešel k německé SS. Neschvaloval sice nacistický biologický rasismus, fascinovala ho však nacistická mystika. Od roku 1943 pracoval ve Výzkumné společnosti německého dědictví předků, zřízené SS (*Forschungsgemeinschaft Deutsches Ahnenerbe*), a po

Werner Goldberg (1919–2004) – vysoký, modrooký a světlolasy mladý muž – se pravidelně objevoval v nacistické propagandě a na náborových plakátech německé armády jako „ideální německý voják“. Ve skutečnosti se narodil jako Žid a v dubnu 1940 musel opustit německou armádu jako „Mischlinge“. Kromě jeho otce nikdo z jeho rodiny válku nepřežil.

¹⁶⁷ MOSLEY, O., *My Life*, London 1968, s. 317.

¹⁶⁸ *The Blackshirt*, No. 01, 1st February 1933, s. 1; *The Blackshirt*, No. 59, 7th June 1934, s. 6.

¹⁶⁹ MOSLEY, O., *The Philosophy of Fascism*, in: *Fascist Quarterly*, Vol. 1, No. 1, January 1935, s. 43.

válce se vrátil do Itálie. V poválečném období chvíli spolupracoval s Francisem Parkerem Yockeyem (1917–1960), podivuhodným (a podle všeho duševně nemocným) americkým právníkem a filozofem, známým především svou knihou *Impérium*.¹⁷⁰ Přestože mezi sebou měli řadu názorových neshod, v principu oba věřili, že je nezbytné vytvořit neofašistickou Evropu na ochranu před americkým kapitalismem a sovětským komunismem. Ta však mohla být zformována jen elitou „nadřazených“ mužů v duchu fašistického „nového člověka“, kteří měli přinést revoluci mimo tradiční politiku.¹⁷¹

Od velkých vizí k realitě však vede dlouhá cesta. Pro fašismus to platí o to víc, že jeho teoretikové nikdy nepřinesli konkrétní vizi, jak by měl fašistický stát vypadat. Ve skutečnosti se pak fašisté často chovali pragmaticky nebo chaoticky. Vychází to ze samotné podstaty fašismu. Revoluční hnutí snažící se o mytickou očistu národa se po získání moci nedokázalo vyrovnat s rutiní existencí, nedokázalo donekonečna udržet svůj charismatický apel a svoji revoluční dynamiku. To v podstatě likviduje jeho schopnost vytvořit funkční stát a novou společnost, o které sní. A je tedy předurčen k zániku. Aby fašistický režim alespoň dočasně vyrovnal rozdíl mezi vysněnou mytickou budoucností, sny a realitou, obvykle přistoupil k masivnímu sociálnímu inženýrství. Nastoupily propaganda a teror, jimiž si chtěl vymoci přízeň lidí, zdání národní jednoty a naplňování ideálů.

Jen velmi malá část populace je náchylná konvertovat k fašismu navždy nebo stát se fašistickým „novým“ člověkem. Ani na vrcholu své slávy a moci žádný režim (to se netýká jen fašismu) nedokáže získat stoprocentní podporu obyvatelstva. Fašistické vize o organickém národě, kde každá část pracuje pro dobro celku, jsou tedy nutně odsouzeny k neúspěchu. V praxi fašismus nedokáže pojmout základní pluralismus moderní společnosti a zejména komplexnost lidské psychologie. Každý pokus realizovat utopii „znovuzrozeného národa“ tak musí nutně končit dystopií totalitní kontroly.

Fašismus je ve své podstatě předurčen ke zkáze. Je to impotentní ideologie bez ohledu na to, jak zničující je a jak lákavý či neodolatelný se zpočátku může zdát. V každém fašistickém „novém pořádku“ existují strukturální chyby, které nutně vedou k jeho kolapsu. I proto se nikdy nestal státní ideologií přirozenou cestou – kromě dvou katastrof v podobě italského

¹⁷⁰ COOGAN, Kevin, *Dreamer of the Day: Francis Parker Yockey and the Postwar Fascist International*, Brooklyn 1998. Cooganova práce je jediný existující Yockeyho životopis. Je však nezbytné přistupovat k němu kriticky, autorovy interpretace jsou kontroverzní a ne všechno, co prezentuje jako fakta, jimi skutečně je. Yockey svoji knihu vydal v roce 1948: YOCKEY, Francis Parker, *Imperium: The Philosophy of History and Politics*, London 1948.

¹⁷¹ FURLONG, Paul, *The Social and Political Thought of Julius Evola*, London 2011, s. 7–11, 65.

fašismu a německého nacismu, jež se dostaly k moci velmi specifickou cestou ve velmi specifických podmínkách (ani v jedné zemi však fašisté nezískali nadpoloviční podporu obyvatelstva ve svobodných volbách). Ve vytváření sociopolitického řádu moderní společnosti měl (a bude mít) vždy jen marginální úlohu.

Ani italský fašismus či německý nacismus nelze považovat za ideologicky „čisté“ fašistické režimy. Žádný vůdce nevládne sám, ani fašisté si nemohli dovolit odsunout původní elity – armádu, policii, justici, vyšší státní úředníky a podobně. Do určité míry se s nimi museli dělit o moc. Vždy šlo o určitý druh dohody mezi fašismem a konzervativními elitami.¹⁷² Dějiny fašistických režimů jsou proto plné konfliktů a napětí, které se v rozličných zemích řešily různě. V Itálii fašismus upadal a režim se postupně měnil na konzervativní autoritářskou vládu, nacistické Německo naopak směřovalo k nespoutané vládě nacistické strany se vším, co k tomu patřilo – s válkou, vražděním a pokusem o realizaci fašistické utopie očištěného národa.

Organizačně je pro fašistické režimy charakteristický spíše chaos a vytváření paralelních stranických organizací. Toho si již během druhé světové války všiml například marxistický teoretik Franz Leopold Neumann (1900–1954). Ve své práci popsal fašistické režimy jako systémy existující v neustálé anarchii. Navenek sice mají díky propagandě obraz silného, efektivního a homogenního státu, ve skutečnosti však v jejich nitru vládne chaos a probíhá neustálý boj o moc mezi jednotlivými fašistickými lidry, poháněný osobními ambicemi a militaristickým avanturismem. A jelikož byl Neumann marxista, nezapomněl dodat, že také snahou o zlikvidování socialismu.¹⁷³ V Itálii strana duplikovala všechny úrovně státních orgánů. Když však Mussolini dostatečně upevnil svoji moc, nadřadil státní orgány těm stranickým. U nacismu vznikla ještě nepřehlednější situace, a to především proto, že Hitlerovi to tak vyhovovalo – takto mohl jednodušeji ovládat stát a podpořit to, co se mu momentálně hodilo. Vznikaly a paralelně vedle sebe fungovaly státní a stranické orgány a instituce, které měly stejný nebo velmi podobný záběr. Kopírování tradičních mocenských orgánů v paralelních strukturách pak zapříčinilo chaotické linie ústřední moci charakteristické pro fašistickou vládu. To je i jedna z věcí, které odlišují fašistický režim od vojenských diktatur nebo autoritativních režimů.

¹⁷² PAXTON, R., *Anatomie...*, s. 141.

¹⁷³ NEUMANN, Franz, *Behemoth: The Structure and Practice of National Socialism, 1933–1944*, London 1942.

SHRNUTÍ

Fašismus:

1. je **revoluční** – chce odstranit současný politický, společenský, kulturní a ekonomický pořádek a nahradit ho novým, fašistickým
2. je **nacionalistický** – zdůrazňuje význam skupiny lidí, kteří sdílejí společnou historii, kulturu, jazyk a území
3. je **posedlý představami o úpadku a dekadenci společnosti** – fašisté věří, že žijí v „přelomovém období“ těsně před kolapsem národa či civilizace
4. **usiluje o mytické „národní znovuzrození“** – místo pesimistické rezignace fašisté vnímají svou dobu jako konec jedné epochy a začátek nového, lepšího období; jsou to právě oni a fašismus, co nastolí nový a lepší společenský, kulturní, politický a ekonomický řád
5. chce **„očistit“ národ od nepřátel** (zpravidla násilím) – základním zdrojem fašistického násilí je agrese vůči nepřítelům, přičemž nepřítelé vycházejí z chápání národa jako čisté organické komunity
6. má za cíl **vytvoření kvalitativně nového druhu společnosti a nového člověka** – chce vytvořit nový, kvalitativně odlišný stát, společnost i člověka, i když tyto cíle jsou formulovány velmi nejasně.

Fašisté jsou tedy v první řadě přesvědčeni, že žijí v úpadkovém období, v dekadentní a degenerované společnosti rítící se do záhuby. Vnímaný úpadek (a s ním spojená dekadence, korupce, nepotismus, ekonomická krize a podobně) již podle nich dosáhl vrcholu a národ (respektive civilizace) se zmítá na pokraji kolapsu. Namísto pesimistické rezignace a nečinného očekávání konce však svou „životní roli“ nebo „místo v dějinách“ vidí jako svou „misi“ či „poslání“ v dějstvorném boji za zvrácení tohoto úpadku, za „znovuzrození“ konkrétního národa, případně etnika. To se zpravidla děje násilím – fyzickým či jiným –, ospravedlňovaným nutností odstranit dehumanizovaného nepřítele.

Fašismus je revoluční formou nacionalismu, která si dává za cíl mobilizovat všechny „zdravé“ složky společenské a politické energie snažící se postavit na odpor domnělé dekadenci a dosáhnout tak národního znovuzrození – regenerace politické, společenské i etické. Své vize budoucí společnosti se fašističtí ideologové snažili převzít z různých jiných ideologií a vytvořit „třetí cestu“. Mussolini napsal, že „z ruin liberalismu, socialismu a demokratických doktrín fašismus extrahuje ty části, které stále fungují, [...] a vytváří novou syntézu“.¹⁷⁴ Jak však historie ukázala, tato syntéza nikdy nefungovala a kvůli

¹⁷⁴ MUSSOLINI, B., *The Doctrine...*, s. 25–26.

základním strukturálním chybám v ideologii fašismu ani nikdy fungovat nemohla.

Mýtus o znovuzrození („palingeneze“), posedlost dekadencí či úpadkem nebo ultranacionalismus pro definici fašismu nepostačují. Snaha o „palingenezi“ je přítomna v téměř všech revolučních ideologiích, stejně tak najdeme nacionalismus v různých ideologických proudech napříč politickým spektrem. Oba termíny dohromady – „palingeneze“ i ultranacionalismus – se však dostatečně navzájem ohraničují a vymezují, aby nám daly do rukou užitečný heuristický nástroj, díky němuž jsme schopní rozlišit fašistické hnutí od radikální pravice.

CO Z TOHO VYPLÝVÁ? ANEB K NĚKTERÝM ASPEKTŮM A TEORIÍ FAŠISMU

Definice z úvodu knihy tvoří „ideáltyp“ – tedy soubor vlastností, na jejichž základě můžeme definovat fašismus. Neznamená to však, že jde nezbytně o všechny znaky a vlastnosti, které fašismus charakterizují – těch je samozřejmě více. Jinými slovy – fašismus dokážeme definovat, aniž bychom v definici měli všechny znaky jednotlivých hnutí. A sice proto, že řada z nich z ideáltypu přímo vyplývá. Například antikomunismus a odmítání demokracie. Všechny fašismy odmítají komunismus i demokracii, je to jejich základní charakteristika. Do definice však slova „antikomunistický“ a „antidemokratický“ nemusíme zahrnovat, protože to vyplývá ze skutečnosti, že fašismus je forma revolučního nacionalismu. Revoluční nacionalismus odmítá komunismus a odmítá i demokracii. I proto může být naše definice „krátká“. Neznamená to však, že ignorujeme další charakteristické znaky fašismu. V této krátké kapitole se podíváme na to, co z definice fašismu v předchozí kapitole vyplývá a co implikuje.

NĚKOLIK ZÁKLADNÍCH IMPLIKACÍ DEFINICE FAŠISMU

Fašismus využívá mýtu o znovuzrození a nacionalismu, aby získal masy voličů, které ztratily víru v tradiční politické strany a tradiční politické a sociální uspořádání. Slibuje světlejší zítřky pod svou vládou – nedokáže však přesně definovat, co to znamená. Ve skutečnosti fašistické programy vždy překypovaly většinou nerealizovatelnými sliby a vágními formulacemi. Fašismus více než jiné ideologie apeluje na emoce – frustraci, vztek, deprimovanost, nenávisť –, a ne na racionální uvažování. I to málo „racionálního“ a přesvědčivého z programů fašistů (například změna volebního systému, korporativní/stavovský stát) se v praxi ukázalo jako nerealizovatelný nesmysl.

Fašismus nebyl reakcionářský a antirevoluční, jak dosud tvrdí převážně marxističtí historikové (ale i část nemarxistických). Naopak usiloval o zničení současného politického, sociálního, ekonomického a kulturního pořádku a vytvoření nové, kvalitativně odlišné společenské struktury, politického uspořádání a kultury. Jeho cílem bylo vybudovat na troskách staré, podle fašistů

dekadentní a nemocné civilizace novou „obrozenou“ společnost, respektive stát, a vytvořit „nového člověka“. Inspiraci přitom fašisté hledali v historii – ne však ve skutečné, ale v jimi vytvořených mytických dějinách.

Pohled na fašisty jako na konzervativní oportunisty, připravené libovolně měnit svůj politický program podle aktuálních okolností a mocenských potřeb, je pravdivý jen částečně. Není úplně empiricky správný a nepodává o nich celkový obraz. I když fašisté samozřejmě bažili po moci a skutečně byli ochotni měnit a přizpůsobovat svůj program aktuální situaci tak, aby jejich cesta k moci byla co možná nejkratší.

Fašismus nepředstavuje jen destruktivní sílu a vražedný nihilismus, měl i svoji „pozitivní“ (ve smyslu přinášející nové myšlenky) ideologickou dimenzi. Fašisté se nesnažili jen zničit současný politický systém a společnost a zbavit se nepřátel. Přinášeli i vlastní vizi nového typu společnosti a chtěli – podle vlastních slov – najít mezi kapitalismem a socialismem třetí cestu. Z tohoto pohledu můžeme fašismus řadit mezi komplexní politické ideologie.

Nacismus je fašismus. Diskuse o tom, zda jsou nacismus a fašismus stejným druhem ideologie, proběhla v západní historiografii koncem sedmdesátých a začátkem osmdesátých let, část z ní jsme již zmínili (diskusi Gilberta Allardyce se Stanleyem Paynem). To, že německý nacismus a italský fašismus mají odlišné symboly či uniformy, ještě neznamená, že jsou odlišným fenoménem. Italský fašismus a německý fašismus se liší v radikálnosti a rasismu, jedná se však o stejný druh hnutí. Oba se snažily o očistu národa. Tradičně se uvádí, že v Německu šlo především o rasovou očistu, zatímco v Itálii o kulturní. I v Německu však chtěli očistit kulturu, stejně tak byl Mussoliniho režim rasistický (ukázalo se to například při invazi do Etiopie).

Podobně je to s demokraciemi. Politické systémy se mohou lišit a navzdory všem rozdílům stále spadat do demokratické kategorie. Například český a slovenský politický systém se liší – na Slovensku je jednokomorový parlament, v Česku dvoukomorový. Spojené státy americké mají zase kongres a silného prezidenta, Velká Británie dokonce krále. Přesto se všichni politologové shodují na tom, že ve všech těchto státech je formou vlády demokracie. Politické systémy všech těchto zemí totiž mají stejný základ: volební právo občanů. Podobně se to má s nacismem a fašismem. Jsou jiné, odlišné, ale přesto postavené na stejném základě – ultranacionalistické snaze o očistu národa a znovuzrození.

FAŠISTICKÝ ENTUZIASMUS, AKTIVISMUS A MESIÁŠSKÝ BOJ

Fašisté svou úlohu vnímají jako dějnotvorné poslání. Považují se za vyvolenou elitu, která povede národ/etnikum vpřed, „z temnoty na světlo“. U mnohých

Vážení čtenáři, právě jste dočetli ukázkou z knihy Fašismus.

Pokud se Vám ukázka líbila, na našem webu si můžete zakoupit celou knihu.